

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

РОМАНЮК МИХАЙЛО ФЕОДОСІЙОВИЧ

УДК 343.137.3(100)(043)

ДИСЕРТАЦІЯ

СПЕЦІАЛЬНЕ СУДОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ (IN ABSENTIA)

081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.Ф. Романюк

Науковий керівник – Хитра Андрій Ярославович, кандидат юридичних наук,
доцент

Львів – 2026

АНОТАЦІЯ

Романюк М.Ф. Спеціальне судове провадження (*in absentia*). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2026.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, що має вагоме значення для подальшого розвитку спеціального судового провадження (*in absentia*).

На підставі ретроспективного аналізу наукових джерел та досліджень зроблено висновок, що інститут *in absentia* має глибокі історичні корені та розвився протягом усього часу існування кримінального процесу, в межах обвинувального, розшукового (інквізиційного) та змішаного (слідчо-судового) типів. Виокремлено два періоди розвитку досліджуваного інституту: *I період* – зародження інституту здійснення кримінального провадження за відсутності особи, витоки формування його окремих елементів (з моменту зародження державності на теренах сучасних українських земель (IX – X ст. ст.) до 1864 року); *II період* – розвиток інституту здійснення кримінального провадження за відсутності особи (з 1864 року по теперішній час) із проходженням різних етапів його формування, закріпленням на нормативному рівні певного порядку здійснення. Сформульовано та охарактеризовано етапи регламентації спеціального судового провадження у період незалежності України з 1991 року. З'ясовано, що з 1991 року даний інститут піддавався неодноразовим законодавчим трансформаціям, і відповідно були різні етапи у реалізації процедури *in absentia*, як з позиції нормативної регламентації (від повної відсутності до регламентації у різних законодавчих редакціях) так і з позиції правозастосування (від відсутності будь-якої практики до поширеності по всій Україні, зокрема після 2022 року).

Дослідження міжнародно-правової основи здійснення спеціального судового провадження засвідчило той факт, що забезпечуючи право особи на

особисту присутність у судовому процесі міжнародно-правові акти допускають можливість здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, але за умови дотримання певних умов та процедур з метою забезпечення права особи на справедливий суд. Акцентовано, що у національному законодавстві мають бути враховані вимоги міжнародних механізмів *in absentia* та зокрема вимоги щодо забезпечення прав особи, відносно якої здійснюється спеціальне судове провадження.

Доведено, що спеціальне судове провадження є засобом досягнення компромісу між забезпеченням своєчасного правосуддя та забезпеченням права особи на справедливий суд. Розкрито сутність спеціального судового провадження крізь призму прояву диференціації кримінальної процесуальної форми. Вказано, що спеціальне судове провадження слід віднести до особливих порядків кримінального провадження, оскільки порядок його здійснення обумовлений наявністю відмінностей порівняно зі звичайним порядком. З'ясовано функціональне призначення спеціального судового провадження, яке полягає у таких аспектах: по-перше, дотриманні балансу прав потерпілого та обвинуваченого, який ухиляється від кримінальної відповідальності, по-друге, забезпеченні невідворотності притягнення особи, яка ухиляється, до кримінальної відповідальності та її покарання після з'явлення або доставлення до суду; по-третє, забезпеченні офіційного осуду держави осіб, які вчинили кримінальні правопорушення; по-четверте, забезпеченні розгляду кримінального провадження в розумні строки та збереженні доказів, які з плином часу можуть зникнути, втратити властивості.

Розкрито зміст підстав та умов здійснення спеціального судового провадження. Аргументовано, що підставами здійснення спеціального судового провадження є основні правила, на яких базується здійснення даного виду провадження, водночас, умовами здійснення спеціального судового провадження є обставини, які роблять можливим здійснення спеціального судового провадження. Встановлено, що фактичними підставами здійснення спеціального судового провадження є: 1) ухилення обвинуваченого від явки на судовий виклик

(неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази); 2) оголошення обвинуваченого у міжнародний розшук; 3) виїзд, перебування обвинуваченого на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором. Зазначено, що умови здійснення спеціального судового провадження чітко не визначені у законі як такі, але виокремлені нами як обставини, що роблять можливим здійснення спеціального судового провадження. Виокремлено й охарактеризовано такі умови здійснення спеціального судового провадження: 1) вік особи (обвинуваченим є неповнолітній); 2) обвинувачення особи у вчиненні певних видів злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297-1 КК України; 3) переховування обвинуваченого від органів суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 4) обізнаність обвинуваченого про розпочате кримінальне провадження.

Запропоновано під порядком здійснення спеціального судового провадження розуміти сукупність виняткових процесуальних норм, які регламентують особливу процедуру судового розгляду кримінального провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*). Виокремлено й охарактеризовано такі елементи порядку здійснення спеціального судового провадження: 1) ініціювання здійснення спеціального судового провадження: подання прокурором клопотання про здійснення спеціального судового провадження; надання прокурором доказів, що обвинувачений знав або повинен був знати про кримінальне провадження, а також ухилився від явки до суду; 2) розгляд клопотання судом, перевірка обґрунтованості підстав для здійснення спеціального судового провадження, заслуховування сторін та ухвалення рішення щодо можливості його здійснення; 3) забезпечення обов'язкової участі захисника на всіх етапах провадження для гарантування права обвинуваченого на правничу допомогу; 4) інформування обвинуваченого про проведення процесуальних дій, рішення суду; 5) повне, всебічне й неупереджене дослідження судом усіх доказів у кримінальному провадженні; 6) здійснення судового розгляду з урахуванням можливості відновлення загального порядку провадження у випадку появи обвинуваченого або усунення причин його

відсутності, що передбачає початок розгляду справи заново за загальними правилами.

Визначено поняття судового рішення у спеціальному судовому провадженні, яким є процесуальне рішення, що приймається судом під час спеціального судового провадження у передбаченому законом порядку та яке має бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Виокремлено ознаки судових рішень у спеціальному судовому провадженні: 1) індивідуально-правовий характер; 2) законність; 3) обґрунтованість і вмотивованість; 4) правові наслідки; 5) обов'язковість виконання; 6) спрямованість на досягнення завдань кримінального провадження; 7) дотримання визначеної законом форми. Акцентовано, що у спеціальному судовому провадженні (*in absentia*) особливої ваги набуває обов'язок суду забезпечити підвищений стандарт обґрунтованості вироку. Судове рішення має містити чітке й переконливе підтвердження того, що сторона обвинувачення вжила всіх передбачених законом заходів для гарантування прав підозрюваного чи обвинуваченого на захист і доступ до правосуддя. Здійснено систематизацію судових рішень у спеціальному судовому провадженні за наступними критеріями: 1) за суб'єктами прийняття: а) одноособові та б) колегіальні судові рішення; 2) за функціональним призначенням: а) початкові, б) проміжні, в) підсумкові; 3) залежно від етапу судового провадження, зокрема, ті, що приймаються на підготовчому етапі; під час судового розгляду та дослідження доказів; на етапі ухвалення та проголошення судового рішення по суті; 4) за формою вираження: а) ухвали, б) постанови; в) вирок; 5) за характером питань, що вирішуються: а) рішення пізнавального характеру; б) рішення пізнавально-розпорядчого характеру; в) рішення організаційно-розпорядчого характеру; г) рішення по суті кримінального провадження.

Констатовано, що забезпечення права на оскарження судових рішень, ухвалених у порядку спеціального судового провадження, є невід'ємною гарантією забезпечення права на справедливий суд та ключовим міжнародним стандартом, закріпленим у низці актів Ради Європи та ЄС. Акцентовано, що

право засудженого *in absentia* на перегляд справи повинно бути ефективним і гарантувати усунення процесуальних порушень, зокрема неналежного повідомлення або об'єктивної неможливості участі у провадженні. Відтак, потребує законодавчого врегулювання порядок оскарження або повторного розгляду вироку, ухваленого у спеціальному судовому провадженні, що сприятиме посиленню гарантій справедливого суду та відповідності кримінального процесу України міжнародним стандартам.

Проведений порівняльний аналіз законодавства Боснії і Герцеговини, Хорватії, Грузії, Німеччини, Румунії, Іспанії, Нідерландів, Республіки Молдова та Великобританії (Англії й Уельсу, Північної Ірландії, Шотландії) засвідчив про значну варіативність підходів до регламентації спеціального судового провадження (*in absentia*), що зумовлено різними правовими традиціями, моделями кримінального процесу, історичним досвідом та особливостями міжнародних зобов'язань держав. На підставі порівняльного аналізу законодавства окремих держав а також з урахуванням контексту російської загарбницької війни проти України, що порушує ряд правових і практичних питань, які, на сьогодні, не мають чіткого вирішення, сформульовано перспективи імплементації зарубіжних підходів у національне кримінальне процесуальне законодавство.

Доведено, що підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження є багатовекторним процесом, що потребує комплексного підходу до вдосконалення законодавчої, організаційної та матеріально-технічної складових системи кримінальної юстиції. Встановлено, що основними напрямками підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження є: вдосконалення нормативно-правового регулювання, серед іншого гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами та правом ЄС; реформування організаційної структури системи кримінальної юстиції; модернізація матеріально-технічного забезпечення; підвищення рівня професійної підготовки суддів, працівників апарату суду та адвокатів, зокрема щодо міжнародних стандартів, етичних норм і особливостей спеціальних

процедур; активізація просвітницької діяльності (проведення освітніх ініціатив, тренінгів, інформаційних кампаній для формування високого рівня правової культури серед учасників судового провадження і громадськості, залучення громадськості до контролю за прозорістю судового розгляду); створення Реєстру спеціалізованих захисників для залучення через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги адвокатів із спеціальною підготовкою до проваджень *in absentia*, особливо у кримінальних провадженнях, що стосуються воєнних злочинів і злочинів проти основ національної безпеки.

Ключові слова: спеціальне судове провадження (*in absentia*), судове провадження, кримінальне провадження, право на захист, докази, слідчі (розшукові) дії, судочинство, суд, прокурор, обвинувачений, захисник, міжнародний досвід, судова практика, практика ЄСПЛ, міжнародні та європейські стандарти.

ANNOTATION

Romanyuk M.F. Special court proceedings (in absentia). – Qualification scientific work on manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy on the specialty 081 Law. – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2026.

Thesis provides a theoretical generalization and proposes a new solution to a scientific problem that is of significant importance for the further development of the special court proceedings (in absentia).

Based on a retrospective analysis of scholarly sources and research, it has been concluded that the institute of in absentia has deep historical roots and has developed throughout the entire existence of criminal proceedings, within accusatory, investigative (inquisitorial), and mixed (investigative-judicial) types. Two periods in the development of this institute have been identified: *The first period* – the emergence of the institute of conducting criminal proceedings in the absence of a person, the origins of the formation of its individual elements (from the beginning of statehood in the territories of present-day Ukrainian lands (9th–10th centuries) to 1864); *The second period* – the development of the institute of conducting criminal proceedings in the absence of a person (from 1864 to the present) through various stages of its formation, including the normative consolidation of certain procedural practices. The stages of regulation of special court proceedings during the period of Ukraine's independence since 1991 have been formulated and characterized. It has been established that since 1991, this institute has undergone repeated legislative transformations, and accordingly, there have been different stages in the implementation of in absentia procedures, both from the perspective of normative regulation (from complete absence to regulation in various legislative editions) and from the perspective of law enforcement practice (from the absence of any practice to widespread application throughout Ukraine, especially after 2022).

The study of the international legal foundation for special court proceedings has demonstrated that, while ensuring a person's right to personal presence at trial,

international legal instruments allow for the possibility of conducting criminal proceedings in the absence of the suspect or accused, provided certain conditions and procedures are met to guarantee the person's right to a fair trial. It is emphasized that national legislation must take into account the requirements of international mechanisms for in absentia, particularly those concerning the protection of the rights of persons subject to special court proceedings.

It has been proven that special court proceedings serve as a means of achieving a compromise between the provision of timely justice and the guarantee of the individual's right to a fair trial. The essence of special court proceedings is disclosed through the prism of differentiation of criminal procedural forms. It is stated that special court proceedings should be classified as special types of criminal proceedings, as the procedure is determined by the presence of differences compared to the ordinary process. The functional purpose of special court proceedings has been clarified and consists of the following aspects: firstly, maintaining a balance of rights between the victim and the accused who evades criminal liability; secondly, ensuring the inevitability of bringing a person who evades justice to criminal liability and their punishment following their appearance or delivery to court; thirdly, ensuring official condemnation by the state of persons who have committed criminal offences; and fourthly, ensuring the consideration of criminal proceedings within reasonable timeframes and the preservation of evidence, which may disappear or lose their properties over time.

The content of the grounds and conditions for conducting special court proceedings is disclosed. It is argued that the grounds for conducting special court proceedings are the primary rules on which this type of proceeding is based, while the conditions for conducting special court proceedings are the circumstances that make such proceedings possible. The factual grounds for conducting special court proceedings have been established as: 1) evasion by the accused of attending court summons (failure to appear without valid reason more than twice); 2) declaration of the accused on the international wanted list; 3) departure or residence of the accused on temporarily occupied territory of Ukraine or on the territory of a state recognized

by the Verkhovna Rada of Ukraine as an aggressor state. It is noted that the conditions for conducting special court proceedings are not clearly defined in law, but have been identified as circumstances that enable special court proceedings. The following conditions for conducting special court proceedings have been distinguished and characterised: 1) age of the person (the accused is a minor); 2) accusation of the person for committing certain types of crimes specified in Part 2 of Article 297-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine; 3) concealment by the accused from court authorities with the purpose of evading criminal liability; 4) awareness by the accused of the initiation of criminal proceedings.

It is proposed that the procedure for conducting special court proceedings should be understood as a set of exceptional procedural norms regulating a special procedure for judicial review of criminal proceedings in the absence of the accused (in absentia). The following elements of the procedure for conducting special court proceedings have been distinguished and characterised: 1) initiation of special court proceedings: submission by the prosecutor of a motion to conduct special court proceedings; provision by the prosecutor of evidence that the accused knew or should have known about the criminal proceedings and was evading appearance in court; 2) consideration of the motion by the court, verification of the validity of the grounds for conducting special court proceedings, hearing the parties and making a decision on the possibility of conducting such proceedings; 3) ensuring the mandatory participation of a defense counsel at all stages of the proceedings to guarantee the accused's right to legal assistance; 4) informing the accused about procedural actions and court decisions; 5) full, comprehensive and impartial examination by the court of all evidence in the criminal proceedings; 6) conducting the trial with the possibility of restoring the general procedure in the event of the accused's appearance or removal of the reasons for their absence, which involves a fresh hearing of the case according to the general rules.

The concept of a court decision in special court proceedings has been defined as a procedural decision made by the court during special court proceedings in accordance with the procedure prescribed by law, which must be lawful, justified, and reasoned.

The following features of court decisions in special court proceedings have been distinguished: 1) individual legal nature; 2) lawfulness; 3) justification and reasoning; 4) legal consequences; 5) mandatory enforcement; 6) focus on achieving the objectives of criminal proceedings; 7) compliance with the form prescribed by law. It is emphasised that in special court proceedings (in absentia), particular importance is attached to the obligation of the court to ensure an elevated standard of justification for the verdict. The court decision should contain clear and convincing confirmation that the prosecution has taken all measures prescribed by law to guarantee the rights of the suspect or accused to defence and access to justice. Court decisions in special court proceedings have been systematised according to the following criteria: 1) by subject of adoption: a) single-judge and b) collegiate court decisions; 2) by functional purpose: a) initial, b) intermediate, c) final; 3) depending on the stage of the trial, namely those adopted at the preparatory stage; during the trial and examination of evidence; at the stage of adoption and announcement of the substantive court decision; 4) by form of expression: a) rulings, b) orders, c) verdict; 5) by nature of the issues resolved: a) decisions of cognitive nature; b) decisions of cognitive-directive nature; c) decisions of organizational-directive nature; d) decisions on the substance of criminal proceedings.

It is stated that guaranteeing the right to appeal against judicial decisions made in the course of special court proceedings is an essential safeguard of the right to a fair trial and a key international standard, enshrined in a number of acts of the Council of Europe and the European Union. It is emphasized that the right of a person convicted in absentia to have the case reviewed must be effective and ensure the elimination of procedural violations, such as improper notification or objective impossibility of participating in the proceedings. Therefore, legislative regulation is needed regarding the procedure for appealing or re-examining a verdict passed in special court proceedings, which would strengthen the guarantees of a fair trial and ensure the compliance of Ukraine's criminal process with international standards.

A comparative analysis of the legislation of Bosnia and Herzegovina, Croatia, Georgia, Germany, Romania, Spain, the Netherlands, the Republic of Moldova, and

the United Kingdom (England and Wales, Northern Ireland, Scotland) has shown significant variability in approaches to the regulation of special court proceedings (in absentia), which is due to differing legal traditions, models of criminal procedure, historical experience, and the particular international obligations of the states concerned. Drawing upon the comparative analysis of certain countries' legislation and considering the context of Russia's war of aggression against Ukraine – which raises a range of legal and practical issues yet to be definitively resolved – prospects for the implementation of foreign approaches into the national criminal procedural legislation have been formulated.

It has been demonstrated that increasing the effectiveness of special court proceedings is a multifaceted process requiring a comprehensive approach to improving the legislative, organizational, and material-technical components of the criminal justice system. The main directions for enhancing the effectiveness of special court proceedings are: improving regulatory and legal frameworks, including harmonizing national legislation with international standards and EU law; reforming the organizational structure of the criminal justice system; modernizing material and technical support; raising the level of professional training for judges, court staff, and lawyers – especially regarding international standards, ethical norms, and the specifics of special procedures; intensifying educational activities (conducting educational initiatives, trainings, and information campaigns to foster a high level of legal culture among participants in court proceedings and the public, involving the public in monitoring the transparency of judicial reviews); and establishing a Register of Specialist Defense Counsels for recruiting lawyers with specialized training via regional/interregional centers for the provision of free legal assistance to in absentia proceedings, especially in criminal cases related to war crimes and crimes against the foundations of national security.

Keywords: special court proceedings (in absentia), court proceedings, criminal proceedings, right to defence, evidence, investigative (search) actions, administration of justice, court, prosecutor, accused, defence counsel, international experience, judicial practice, ECHR case-law, international and European standards..

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати:

1. Романюк М.Ф. Сутність спеціального судового провадження як прояву диференціації кримінальної процесуальної форми. *Вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 4. С.254–261. DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-4-36>
2. Романюк М.Ф. Міжнародно-правова основа здійснення спеціального судового провадження. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2024. № 2. С. 65–71. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2024.2.08>.
3. Романюк М.Ф. Регламентація спеціального судового провадження в законодавстві окремих іноземних держав. *Європейські перспективи*. 2025. № 2. С. 156–165. DOI <https://doi.org/10.71404/EP.2025.2.21>
4. Романюк М.Ф. Процесуальний порядок здійснення спеціального судового провадження. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2025 № 3 (36). С. 330-341. DOI <https://doi.org/10.32631/vca.2025.3.26>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Романюк М.Ф. Функціональне призначення спеціального судового провадження. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку*: тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.), С. 41–43. URL: <https://doi.org/10.32782/PPSS.2024.2.11>
6. Романюк М. Ф. Відповідність процедури вручення процесуальних документів обвинуваченому під час здійснення спеціального судового провадження практиці ЄСПЛ. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 559–561.

7. Романюк М. Спеціальне судове провадження в міжнародному праві прав людини. *Правотворчість у сфері кримінальної юстиції: на шляху від війни до миру*: матеріали круглого столу (м. Київ, 10 жовтня 2025 р.). / упоряд. Зоя Загиней-Заболотенко. Київ, 2025. С. 237–240.

8. Романюк М.Ф. Щодо оскарження судових рішень, прийнятих під час спеціального судового провадження. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 12 грудня 2025 року) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. С. 583–585.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	28
1.1 Розвиток національного законодавства та наукової думки щодо спеціального судового провадження.....	28
1.2 Сутність та функціональне призначення спеціального судового провадження	48
Висновки до розділу 1	64
РОЗДІЛ 2 ПІДСТАВИ, УМОВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	67
2.1 Підстави та умови здійснення спеціального судового провадження.....	67
2.2 Процесуальний порядок здійснення спеціального судового провадження...	87
2.3 Судові рішення у спеціальному судовому провадженні та порядок їх оскарження.....	122
Висновки до розділу 2.....	143
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	147
3.1 Міжнародний досвід правового регулювання здійснення спеціального судового провадження.....	147
3.2 Напрями підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження.....	169
Висновки до розділу 3.....	185
ВИСНОВКИ.....	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	196
ДОДАТКИ.....	221

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВС	Верховний Суд
ЄДРСД	Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ККС	Касаційний кримінальний суд
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
НП	Національна поліція
ОГП	Офіс Генерального прокурора
гл.	глава
ст.	стаття
п.	пункт
ч.	частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах воєнного стану, що триває в Україні з 2022 року, питання забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності набуває особливого значення. Масовий виїзд підозрюваних, обвинувачених та засуджених за межі держави, а також їхнє ухилення від правосуддя створюють суттєві виклики для реалізації завдань кримінального провадження та забезпечення його ефективності. У цьому контексті спеціальне судове провадження (*in absentia*) постає як дієвий інструмент, що дозволяє здійснювати притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які перебувають поза межами досяжності національних правоохоронних і судових органів, та забезпечити захист прав потерпілих і суспільства загалом.

Спеціальне судове провадження має на меті подолати ситуації, коли традиційні механізми правосуддя стають неефективними через об'єктивну неможливість участі обвинуваченого у кримінальному процесі. Водночас запровадження та застосування *in absentia* порушує низку складних питань щодо дотримання фундаментальних процесуальних гарантій, зокрема права на захист, засади змагальності, рівності сторін, а також відповідності міжнародним стандартам прав людини. З огляду на це особливої актуальності набуває наукове осмислення природи, сутності, правового змісту й процесуальних особливостей спеціального судового провадження.

Окремі теоретичні та практичні аспекти кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) висвітлено у наукових роботах такі вчених, як С.Є. Абламський, І.В. Гловюк, О.Ю. Гурін, В.Г. Дрозд, О.В. Калінніков, І.М. Канюка, О.В. Капліна, О.В. Маленко, В.Г. Матвієвська, О.О. Нагорнюк-Данилюк, І.В. Оборона, Є.М. Пеліхос, Р.Г. Песцов, М.А. Погорецький, О.В. Пчеліна, О.Ю. Татаров, В.М. Трофименко, Т.Г. Фоміна, Г.І. Цибульник, О.Г. Шило, Д.О. Шумейко й інші. Загалом, наукові дослідження у сфері спеціального судового провадження (*in absentia*) охоплюють такі ключові питання, як правова природа цього інституту, його місце у системі

кримінального процесуального права, співвідношення з міжнародними стандартами прав людини, а також процесуальні гарантії прав сторін у таких провадженнях. Значна увага приділяється аналізу законодавства України та зарубіжних країн, порівняльно-правовим аспектам, питанням забезпечення права на захист, змагальності та рівності сторін.

Однак, попри значний науковий інтерес, низка аспектів спеціального судового провадження залишається малодослідженою або викликає дискусії серед науковців. Зокрема, до таких проблем належать відсутність єдиної позиції щодо обсягу підстав для проведення спеціального провадження, а також питання щодо дотримання балансу між інтересами правосуддя та правами обвинуваченого. Крім того, дискусійними залишаються питання щодо: реальної ефективності механізмів забезпечення права на захист обвинуваченого, який перебуває поза межами держави, і можливостей його участі у процесі дистанційно; узгодження національного законодавства із вимогами статті 6 Європейської конвенції з прав людини та практикою Європейського суду з прав людини; можливостей перегляду вироків, ухвалених за процедурою *in absentia*, у разі повернення обвинуваченого, а також процесуальні механізми поновлення його прав. Ба більше, актуальним є дослідження специфіки здійснення спеціального судового провадження під час дії правового режиму воєнного стану, коли зростає кількість випадків ухилення від правосуддя та необхідність забезпечення балансу між суспільними інтересами й захистом прав особи.

Таким чином, хоча загальні положення й окремі аспекти спеціального судового провадження вже знайшли своє відображення в науковій літературі, існує низка малодосліджених і спірних питань, що вимагають подальшої глибокої розробки для забезпечення ефективності правосуддя й дотримання прав людини, особливо в умовах воєнного стану.

У своїй сукупності викладені обставини переконливо засвідчують необхідність ґрунтовного визначення теоретичних і практичних основ здійснення спеціального судового провадження (*in absentia*). Це підкреслює актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, оскільки забезпечення

невідворотності кримінальної відповідальності, захисту прав потерпілих і обвинувачених, дотримання міжнародних стандартів прав людини у процесі притягнення до відповідальності осіб, які ухиляються від правосуддя, набувають важливого значення в нинішніх умовах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, гранатами. Дисертація виконана відповідно до Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України від 12 січня 2011 р. № 24/2011); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затвердженого Указом Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 р. № 12-21. Науковий пошук також здійснювався в межах Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 травня 2024 р. № 326.

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Львівського державного університету внутрішніх справ від 30 грудня 2012 р. (протокол № 5) та уточнено рішенням Вченої ради Львівського державного університету внутрішніх справ від 24.09.2026 р. (протокол № 2).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є висвітлення теоретичних і практичних проблем здійснення спеціального судового провадження (*in absentia*), розроблення пропозицій з удосконалення кримінального процесуального законодавства та практичних рекомендацій щодо його застосування.

Для досягнення поставленої мети були поставлені такі *завдання*:

– дослідити розвиток національного законодавства та наукової думки щодо спеціального судового провадження;

- визначити сутність та функціональне призначення спеціального судового провадження;
- розкрити підстави та умови здійснення спеціального судового провадження;
- установити особливості процесуального порядку здійснення спеціального судового провадження;
- охарактеризувати судові рішення у спеціальному судовому провадженні та розкрити порядок їх оскарження;
- здійснити аналіз міжнародного досвіду правового регулювання здійснення спеціального судового провадження;
- окреслити напрями підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження.

Об'єктом дослідження виступають кримінальні процесуальні відносини, які виникають, змінюються та припиняються у зв'язку із здійсненням спеціального судового провадження (*in absentia*).

Предметом дослідження є спеціальне судове провадження (*in absentia*).

Методи дослідження. У межах дисертаційного дослідження спеціального судового провадження, з урахуванням поставлених завдань застосовано комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Використання різних методологічних підходів забезпечило системний, об'єктивний і різноплановий аналіз теоретико-правових основ, підстав, умов і процесуального порядку здійснення спеціального судового провадження, а також міжнародного досвіду та шляхів удосконалення спеціального судового провадження. *Системно-структурний метод* дав змогу дали змогу розглядати спеціальне судове провадження як складний правовий інститут, визначити його місце у кримінальному процесі та взаємозв'язок з іншими елементами правової системи (розділ 1), охарактеризувати особливості процесуального порядку здійснення спеціального судового провадження, виявити його структурні елементи, а також визначити взаємодію між судом, сторонами та іншими учасниками процесу (підрозділ 2.2). *Логічний аналіз* використано для формулювання цілісної

концепції предмета дослідження та обґрунтування висновків щодо сутності й ефективності провадження (розділи 1–3). *Історико-правовий метод* використано для дослідження етапів становлення й розвитку інституту спеціального судового провадження у національному законодавстві, що дозволило простежити еволюцію підходів до його регламентації та гарантій прав учасників процесу (підрозділ 1.1). *Компаративний (порівняльно-правовий) метод* застосовано під час аналізу міжнародного досвіду правового регулювання спеціального судового провадження, а також для порівняння вітчизняних і зарубіжних моделей процесуального порядку та стандартів захисту (підрозділ 3.1). *Формально-юридичний метод* використано для аналізу чинного законодавства України, міжнародних угод, підзаконних актів, судових рішень та практики їх застосування, що стало підґрунтям для визначення підстав і умов здійснення, а також порядку оскарження судових рішень у спеціальному провадженні (розділи 1–3). *Функціональний метод* забезпечив розкриття функціонального призначення спеціального судового провадження, зокрема, балансування інтересів потерпілих і обвинувачених, забезпечення невідворотності притягнення до відповідальності й ефективного захисту прав (підрозділ 1.2). *Прогностичний метод* сприяв формулюванню авторських пропозицій щодо удосконалення законодавчого регулювання та визначення перспективних напрямів розвитку інституту спеціального судового провадження (розділи 1–3). За допомогою *документального аналізу* проведено детальне вивчення судових рішень і матеріалів кримінальних проваджень щодо здійснення спеціального судового провадження.

Нормативно-правову й інформаційну основу дисертаційного дослідження складають Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти, рішення Європейського суду з прав людини, постанови Верховного Суду, законодавство зарубіжних країн.

Емпіричною базою дослідження стали рішення Європейського Суду з прав людини, практика Верховного Суду, результати проведеного узагальнення

практики, у межах якого опрацьовано понад 70 судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень, матеріали понад 110 кримінальних проваджень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові результати у вигляді наукових висновків щодо особливостей здійснення спеціального судового провадження (*in absentia*), розроблено пропозиції та рекомендації, спрямовані на вдосконалення кримінального процесуального законодавства. До найважливіших положень, висновків та рекомендацій, що мають певний ступінь новизни, слід віднести такі:

вперше:

– сформульовано та охарактеризовано етапи регламентації спеціального судового провадження у період незалежності України з 1991 року, а саме: *I етап:* 24.08.1991 – 18.11.2012 р. – період дії положень КПК України 1960 роки, якими закріплено умови розгляду справи в засіданні суду першої інстанції за відсутності підсудного та не визначено порядок здійснення такого судового провадження, гарантії прав підсудного; *II етап:* 19.11.2012 – 15.01.2014 р.р. – початковий період дії положень КПК України 2012 року, під час якого було відсутнє унормування спеціального судового провадження; *III етап:* 16.01.2014 – 02.02.2014 р. – унормування процедури здійснення заочного кримінального провадження (шляхом доповнення окремої глави КПК України 41-1 «Заочне кримінальне провадження»), яка фактично не була застосовною внаслідок недосконалої регламентації та короткого періоду дії даних положень; *IV етап:* 03.02.2014 – 30.10.2014 р. – дія положень КПК України 2012 року, в яких відсутнє унормування спеціального судового провадження; *V етап:* 31.10.2014 р. – по теперішній час – закріплення спеціального судового провадження у сучасному вигляді з неодноразовими нормативними трансформаціями;

– комплексно визначено напрями підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження, що охоплюють не лише удосконалення

законодавчої бази, але й реформування організаційної структури системи кримінальної юстиції, модернізацію матеріально-технічного забезпечення, підвищення рівня професійної підготовки суддів, працівників апарату суду та адвокатів, а також активізацію просвітницької діяльності серед усіх учасників кримінального процесу та громадськості;

– запропоновано створення Реєстру спеціалізованих захисників для залучення до проваджень *in absentia* адвокатів з відповідною підготовкою, що враховує міжнародні стандарти захисту та особливості роботи у кримінальних провадженнях про воєнні злочини і злочини проти основ національної безпеки;

удосконалено:

– розуміння спеціального судового провадження як особливого порядку судового провадження, що здійснюється за відсутності обвинуваченого, який ухиляється від кримінальної відповідальності, оголошений у міжнародний розшук із забезпеченням належної процедури дотримання його прав;

– наукову позицію про функціональне призначення спеціального судового провадження, яке полягає у таких аспектах: по-перше, дотриманні балансу прав потерпілого та обвинуваченого, який ухиляється від кримінальної відповідальності; по-друге, забезпеченні невідворотності притягнення особи, яка ухиляється, до кримінальної відповідальності та її покарання після з'явлення або доставлення до суду; по-третє, забезпеченні офіційного осуду держави осіб, які вчинили кримінальні правопорушення; по-четверте, забезпеченні розгляду кримінального провадження в розумні строки та збереженні доказів, які з плином часу можуть зникнути, втратити властивості.

– розуміння сутності та змісту юридичних та фактичних підстав здійснення спеціального судового провадження;

– визначення порядку здійснення спеціального судового провадження як цілісної системи виняткових процесуальних норм, які регламентують особливу процедуру судового розгляду кримінального провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) та виконують функцію гарантування балансу між

ефективністю правосуддя та захистом прав і свобод усіх учасників судового провадження;

– систематизацію та характеристику елементів порядку здійснення спеціального судового провадження: 1) ініціювання прокурором здійснення спеціального судового провадження шляхом подання відповідного клопотання із належними доказами того, що обвинувачений знав або повинен був знати про кримінальне провадження та умисно ухилявся від явки до суду; 2) розгляд судом клопотання, перевірку обґрунтованості підстав для здійснення спеціального судового провадження, заслуховування позицій сторін і ухвалення рішення щодо можливості його здійснення; 3) забезпечення обов'язкової участі захисника на всіх етапах провадження; 4) інформування обвинуваченого про проведення процесуальних дій і прийняті судові рішення; 5) повне, всебічне й об'єктивне дослідження судом усіх поданих доказів; 6) здійснення судового розгляду з урахуванням можливості відновлення загального порядку провадження;

– нормативні підходи до забезпечення належного повідомлення підозрюваного та обвинуваченого у кримінальному провадженні, що здійснюється в порядку *in absentia*; обґрунтовано необхідність комплексного перегляду чинної моделі повідомлення та запропоновано зміни до КПК України, які передбачають: обов'язок органів досудового розслідування та прокурора фіксувати всі доступні заходи встановлення зв'язку з особою (у тому числі через Інтернет, соціальні мережі, електронну пошту, месенджери та родичів); надання суду повноваження перевіряти не лише факт надсилання повісток, а й реальні докази можливості обвинуваченого дізнатися про провадження; закріплення переліку додаткових заходів комунікації у разі неможливості вручення повістки за офіційною адресою; а також вимогу мотивувати в судовому рішенні вичерпність вжитих заходів та відсутність порушення права на захист. На підставі цього запропоновано нову редакцію ч. 8 ст. 135 КПК України;

набуло подальшого розвитку:

– характеристика умов здійснення спеціального судового провадження, серед яких виокремлено: 1) вік особи (обвинуваченим є неповнолітній;

2) обвинувачення особи у вчиненні певних видів злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297-1 КК України; 3) переховування обвинуваченого від органів суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 4) обізнаність обвинуваченого про розпочате кримінальне провадження);

– положення про те, що на основі порівняльного аналізу законодавства Боснії і Герцеговини, Хорватії, Грузії, Німеччини, Румунії, Іспанії, Нідерландів, Республіки Молдова та Великобританії, а також із урахуванням правових і практичних викликів, зумовлених російською агресією проти України, обґрунтовано варіативність зарубіжних моделей спеціального судового провадження (*in absentia*) та визначено перспективні напрями їх імплементації в національне кримінальне процесуальне законодавство з метою підвищення його ефективності й відповідності сучасним умовам;

– обґрунтування недосконалості унормування інституту спеціального судового провадження, що зумовило формулювання пропозицій про закріплення окремим параграфом § 3 «Особливості спеціального судового провадження кримінальних правопорушень» у главі 30 «Особливості порядку провадження в суді першої інстанції»;

– положення щодо забезпечення права особи, засудженої у порядку спеціального судового провадження (*in absentia*), на ефективний перегляд судового рішення, зокрема шляхом законодавчого закріплення порядку оскарження або повторного розгляду вироків, ухвалених *in absentia*;

– наукове обґрунтування вдосконалення нормативно-правового регулювання спеціального судового провадження шляхом уніфікації термінології, закріплення його особливостей у структурі КПК України, уточнення підстав для його здійснення та переліку злочинів, удосконалення порядку дослідження доказів і забезпечення обов'язкової та активної участі захисника, а також визначення процедур подання й розгляду клопотань про проведення такого провадження, у зв'язку з чим сформульовано пропозиції до окремих статей КПК України.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– науково-дослідній діяльності – для подальшого опрацювання та вдосконалення теоретичних і праксеологічних основ здійснення спеціального судового провадження (*in absentia*) (акт впровадження у наукову діяльність Львівського державного університету внутрішніх справ результатів дослідження від 13.03.2026 № 7);

– правотворчості – висновки і пропозиції можуть бути враховані при розробці законодавчих актів із метою удосконалення положень щодо спеціального судового провадження (*in absentia*);

– правозастосуванні – для підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження (*in absentia*);

– освітньому процесі – під час викладання дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», а також підготовки підручників, навчальних посібників, навчально-методичних матеріалів із зазначених дисциплін (акт впровадження у освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ від 16.03.2026 № 24).

Особистий внесок здобувача. Представлені в дисертації результати дослідження належать особисто здобувачу.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дослідження оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку» (м. Харків, 10 грудня 2024 р.); «Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі» (м. Вінниця, 16 квітня 2025 р.); «Правотворчість у сфері кримінальної юстиції: на шляху від війни до миру» (м. Київ, 10 жовтня 2025 р.); «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 12 грудня 2025 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображено в 4 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України і 4 тезах наукових повідомлень на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, 3 розділів, які включають 7 підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 227 сторінок, з яких 195 сторінок – основний текст. Список використаних джерел містить 219 найменувань і розміщений на 25 сторінках. Дисертація містить 3 додатки, які розміщені на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1 Розвиток національного законодавства та наукової думки щодо спеціального судового провадження

Важливе місце у дослідженні інституту спеціального судового провадження займає з'ясування історії його формування та нормативного закріплення. Дослідження розвитку національного законодавства проводилось здебільшого в ракурсі більш ширшого питання, а саме генези інституту кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого. Проблематика історії становлення інституту спеціального судового провадження окремо не проводилась, саме тому, ми і зацентруємо увагу саме на цьому питанні.

Цінність дослідження розвитку спеціального судового провадження обумовлена також потребою у з'ясуванні причин, що викликали необхідність його здійснення на певних етапах розвитку суспільних відносин; окресленні особливостей нормативного закріплення, відмінностей від загального порядку здійснення кримінального провадження, а також обставин, які пояснювали відмову від використання інституту *in absentia* на певних етапах його функціонування.

Проблематика історичного розвитку кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого на території України висвітлювалася у дисертаційних працях окремих науковців. Не зважаючи на наявні ґрунтовні теоретичні розробки з означених питань, на сьогодні відсутня єдність поглядів на періодизацію генезису інституту *in absentia*.

Дослідження історичного розвитку інституту заочного провадження в кримінальному процесі України (така термінологія використовувалась авторами, які цитуються – прим. авт.) зроблено у 2010 році Р.Г. Песцовим [77] та у 2013 році Г.В. Матвієвською [49]. Зокрема, за дослідженням Г.В. Матвієвської «в Україні інститут заочного провадження історично формувався в три етапи: 1) введення

елементів заочного судочинства в ході судової реформи 1864 року; 2) заочний судовий процес у період з 1927 по 1960 рік у радянській Україні, який мав виражений репресивний характер; 3) заочне провадження у його нормативній моделі, закріпленої у КПК України 1960 року і до прийняття нового КПК України, який знаменує новий етап розвитку цієї процесуальної форми» [49, с. 41]. Також авторка наголошує, що інститут *in absentia* повноцінно виник в Україні у середині XIX ст., із введенням і дію Статуту кримінального судочинства у 1864 р.

Проведені ретроспективні дослідження Р.Г. Песцовим та Г.В. Матвієвською слід взяти до уваги із застереженням про те, що ними здебільшого аналізувалися нормативні джерела періоду перебування українських земель у складі Російської імперії та радянської України. Крім того, проведені дослідження були здійснені без урахування змін до КПК України, які були внесені у 2014 році щодо регламентації здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого.

У подальшому ґрунтовне вивчення питання генези інституту *in absentia* здійснено у дисертації О.О. Нагорнюк-Данилюк (у 2016 році). Згідно авторської позиції «історичними етапами становлення та законодавчого закріплення інституту спеціального кримінального провадження в Україні є: 1) з IX ст. до початку XIV ст. – існування Київської Русі та період феодалної роздробленості українських земель; 2) із середини XIV ст. до XVI ст. – перебування українських земель під владою ВКЛ та Польського королівства, Речі Посполитої; 3) з XVI ст. до I-ї пол. XVIII ст. – існування Козацько-гетьманської держави; 4) із середини XVIII ст. – до початку XX ст. – перебування українських земель під владою Австрійської (Австро-Угорської) та Російської імперій; 5) з I-ї пол. XX ст. 24 до 23 серпня 1991 р. – період радянської України; 6) з 24 серпня 1991 року дотепер – період незалежної України» [61, с. 59–61]. При чому науковець доволі детально описує кожен етап формування досліджуваного інституту та вважає, що основи здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого почали закладатися у другий період, тобто під час перебування

українських земель під владою Великого князівства Литовського та Польського королівства, Речі Посполитої. Тобто, як бачимо, за дослідженням О.О. Нагорнюк-Данилюк, становлення інституту *in absentia* відбулось набагато раніше, ніж у 1864 році, як на тому наполягає Г.В. Матвієвська.

З цього приводу хочемо зупинитись на важливості судової реформи 1864 року та прийнятті Статуту кримінального судочинства. Як зазначає В.Т. Маляренко, «судова реформа 1864 р. – найпослідовніша реформа з усіх реформ того часу, докорінно змінила кримінальне судочинство Російської імперії і частково – право» [46, с. 6]. За дослідженням, в систематизованому вигляді інститут спеціального судового провадження одержав своє закріплення у Статуті кримінального судочинства 1864 р. (в книзі першій «Порядок провадження у мирових судових установах» була окрема глава – п'ята – «Про заочні вироки») [49, с. 51]. Такий вид провадження, за дослідженням І.В.Оборонової міг застосовуватися за наявності двох умов: «1) особа обвинувачувалась у проступку, за вчинення якого призначалося покарання не більш суворе, ніж арешт; 2) якщо обвинувачений не з'явився до суду і не надіслав свого повіреного або, хоч і надіслав його, але у такій справі він сам викликався особисто, тобто його участь була обов'язковою. У такому випадку мировий суддя ухвалював заочний вирок. Разом з тим, якщо обвинуваченому загрожувало покарання у вигляді ув'язнення в тюрмі, у разі його неявки мировий суддя заочно не міг вирішити питання про винуватість особи і її покарання, а тому відкладав його до приводу розшукуваної особи. При цьому мировий суддя міг ухвалити рішення за позовом про відшкодування шкоди, завданої злочинними діями, за правилами цивільного судочинства. Можливість ухвалення мировим суддею заочного вироку залежала від поважності причини неявки обвинуваченого. Якщо до ухвалення заочного вироку мировий суддя отримував відомості про те, що причиною неявки обвинуваченого були якісь непереборні перешкоди або про те, що повістка про виклик не була вчасно доставлена, то він приймав рішення про відкладення розгляду справи і викликав обвинуваченого на інший час, про що ставив його до відома. У тому випадку, коли обвинувачений, який пропустив

визначений для явки термін, але все ж прибув до суду до ухвали вироку по суті справи, суддя допускав його до надання усних пояснень. Ухвалений пізніше вирок у такому разі цілком логічно не вважався заочним» [64, с. 200].

Отже, слід підтримати висловлені позиції та приєднатись до наукової думки, що прийняття Статуту кримінального судочинства у 1864 році істотно вплинуло на розвиток інституту спеціального судового провадження та фактично вперше на нормативному рівні закріпило можливість здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого.

У дисертаційній роботі О.В. Маленко (у 2019 році), виокремлено два періоди історичного розвитку та становлення інституту заочного кримінального провадження на теренах сучасних українських земель: 1 період – це зародження окремих характерних ознак заочної кримінальної процесуальної форми в умовах змагального (обвинувального) та розшукового (інквізиційного) типів кримінального процесу (з моменту зародження державності на теренах сучасних українських земель (IX – X ст.ст.) до середини XIX ст.); 2 період – розвитку заочної кримінальної процесуальної форми в умовах змішаних типів кримінального процесу (з середини XIX ст. по сьогоднішній день). При чому, у перший період, тобто у період зародження досліджуваного інституту, науковець виділяє чотири етапи: «а) часи Київської Русі та феодальної роздробленості українських земель (IX ст. – початок XIV ст.); б) входження українських земель до складу литовської та польської держави (середина XIV ст. – початок XVI ст.); в) існування козацько-гетьманської держави (XVI ст. – XVIII ст.); г) перебування українських земель у складі Австрійської та Російської імперій (XVIII ст. – середина XIX ст.)». А у другому періоді, тобто періоді розвитку інституту *in absentia*, О.В. Маленко виокремлює чотири етапи розвитку: «а) закріплення кримінального процесуального інституту заочного провадження в кримінальному процесі Російської імперії (1864 – 1917 рр.); б) відмова від застосування заочної кримінальної процесуальної форми під час національно визвольної боротьби за Українську державність (1917 – 1920 рр.); в) формування заочного кримінального провадження в період панування радянського права

(1920 – 1991 рр.); г) становлення заочної кримінальної процесуальної форми в період розбудови самостійної та незалежної Української держави (з 1991 року)» [44, с. 79-80]. Слід підтримати автора наведеної періодизації у виокремленні окремих двох періодів : зародження та розвитку *in absentia*, оскільки, як свідчить аналіз генезису будь-якого правового інституту, є витoki формування та є період становлення певного правового явища. Крім того, слід підтримати автора в доволі ґрунтовному дослідженні правових актів різних часових періодів та формулюванні фундаментальної періодизації.

Цікавим є дослідження Є.М. Пеліхоса, який у своїй дисертації (у 2022 році), вивчив питання історичного становлення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого з позиції забезпечення реалізації засад у таких провадженнях та виокремив чотири етапи такого становлення: I етап (XI – XVII століття) – давньоруський; II етап (XVII століття – 1917 рік) – імперський; III етап (1917–1991 роки) – радянський; IV етап (1991 – по сьогоднішній час) – сучасний [73, с. 43]. При чому, автор наводить аргументи на користь того, що «якщо на першому та другому етапах відбувалось становлення та розвиток інституту здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого, що супроводжувалось прагненням законодавців забезпечити реалізацію таких засад кримінального провадження як: доступ до правосуддя, безпосередність, змагальність, вільна оцінка доказів суддями і права підсудного на захист. То в радянському кримінальному законодавстві правові приписи регресували в бік посилення каральної функції держави і врешті переходу від змішаного до обвинувального типу кримінального процесу. Фактичне повернення принципів забезпечення права на захист, доступ до правосуддя, змагальність та рівність сторін стало можливим із проголошенням незалежності України та відходу від репресивного характеру радянського законодавства» [73, с. 43].

У піднятому питанні слід також звернути увагу на дослідження І.В. Оборонної, яка у дисертації (2023 рік), присвяченій диференціації кримінального провадження в суді першої інстанції, пропонує таку

періодизацію розвитку цього інституту: «1) ранній період – характеризується відсутністю класичних проявів диференціації судового кримінального провадження та виникненням перших особливостей судочинства, які, переважно були пов'язані з підсудністю окремих справ різним судам (княжому, церковному, доменіальному, козацькому тощо), і охоплює часи Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, перебування українських земель під литовсько-польською владою, а також часи Гетьманщини; 2) період розвитку – характеризується істотним реформуванням кримінального судочинства, запровадженням демократичних положень, чітким урегулюванням окремих спрощених та ускладнених проваджень в суді першої інстанції (пов'язаний із прийняттям і дією Статуту кримінального судочинства 1864 р. і австрійського Кримінально-процесуального кодексу 1873 р.); 3) радянський період – характеризується запровадженням революційних судових установ, надзвичайних (позасудових) органів, діяльність яких була спрямована на прискорений розгляд справ за вигаданими політичними обвинуваченнями, внаслідок чого на довгий час сформувалось негативне ставлення до ідеї диференціації кримінального провадження; 4) сучасний період – характеризується становленням стійкої тенденції до диференціації кримінального провадження (запровадження низки особливих проваджень, що відрізняються ознаками спрощення або ускладнення процесуального порядку), що знайшла своє чітке унормування у кримінальному процесуальному законодавстві (КПК України 2012 р.)» [63, с. 66]. Хоча дана періодизація є більш ширшою з точки зору предмета дослідження, ніж наш, можемо також її врахувати, оскільки авторка приділяє увагу усім диференційованим формам кримінального провадження в суді першої інстанції, у тому числі, кримінальному провадженні за відсутності обвинуваченого.

Отже, ретроспективний аналіз наукових джерел та досліджень дозволяє зрозуміти, що інститут *in absentia* має глибокі історичні корені та розвився протягом усього часу існування кримінального процесу, в межах обвинувального, розшукового (інквізиційного) та змішаного (слідчо-судового)

типів. З урахуванням проаналізованих наукових джерел можемо прийти до висновку, що фактично існує два періоди розвитку досліджуваного інституту:

I період – зародження інституту здійснення кримінального провадження за відсутності особи, витоки формування його окремих елементів (з моменту зародження державності на теренах сучасних українських земель (IX – X ст.ст.) до 1864 року);

II період – розвиток інституту здійснення кримінального провадження за відсутності особи (з 1864 року по теперішній час) із проходженням різних етапів його формування, закріпленням на нормативному рівні певного порядку здійснення. Водночас, у другому періоді розвитку досліджуваного інституту можна виділити декілька окремих етапів, обумовлених трансформаціями національного законодавства та входженням територій сучасної України до складу російської імперії, СРСР.

Розвиток спеціального судового провадження у період незалежності України з 1991 року.

Більшість дослідників у проаналізованих вище працях визначають, що з 1991 року починається окремий етап у розвитку інституту *in absentia* і при цьому не виділяють його окремі стадії. Водночас, саме з у період розбудови самостійної та незалежної України з 1991 року декілька разів змінювалося кримінальне процесуальне законодавство в частині регламентації кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого. Вивчення питання щодо розвитку інституту *in absentia* з 1991 року є важливим з точки зору розуміння нормативних трансформацій на сучасному етапі розвитку законодавства, врахування позитивного і негативного досвіду функціонування даного інституту при певному унормуванні. Враховуючи викладені обставини, ми вважаємо за потрібне найбільшу увагу направити саме на вивчення питання розвитку спеціального судового провадження у період незалежності України з 1991 року.

Системний аналіз нормативних положень з позиції історичних трансформацій дозволяє виокремити такі етапи розвитку спеціального судового провадження у період незалежності України: I етап : 24.08.1991 – 18.11.2012 р.

р.; II етап : 19.11.2012 – 15.01.2014 р.р.; III етап : 16.01.2014 – 2.02.2014 р.; IV етап : 3.02.2014 – 30.10.2014 р.; V етап : 31.10.2014 р. – по теперішній час . Охарактеризуємо кожен етап більш детально.

I етап : 24.08.1991 – 18.11.2012 р.

24.08.1991 р. Верховною радою Української Радянської Соціалістичної Республіки було проголошено незалежність України та створення самостійної української держави – України [119], та зокрема передбачено, що «віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України». Слід однозначно визнати, що проголошення незалежності вплинуло на всі сфери суспільного життя нашої країни, і зокрема, на розвиток правової системи.

У ст. 3 Закону України «Про правонаступництво України» передбачено, що «Закони Української РСР та інші акти, ухвалені Верховною Радою Української РСР, діють на території України, оскільки вони не суперечать законам України, ухваленим після проголошення незалежності України» [118], що фактично означало продовження дії КПК України 1960 року для врегулювання питань здійснення кримінального провадження.

Для з'ясування стану урегульованості питання спеціального судового провадження слід звернутись до наступних приписів КПК України 1960 року (в ред. Закону від 15.12.92 р.). Так, у ст. 262 цього Кодексу було передбачена обов'язкова участь підсудного під час розгляду справи в засіданні суду першої інстанції. Водночас, було встановлено виключення, коли допускалась відсутність підсудного у виняткових випадках, а саме, коли він перебуває за межами України і ухиляється від явки до суду; або коли справу про злочин, за який не може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі, підсудний просить розглянути у його відсутності [39]. Тобто даною нормою було визначено дві підстави, за наявності яких можна було здійснити розгляд справи у суді першої інстанції за відсутності підсудного.

Також слід звернути увагу на положення ч. 2 ст. 280 КПК України 1960 року, якими було передбачено, що у випадку ухилення підсудного від суду, суд має зупинити провадження в справі щодо цього підсудного до його розшуку.

Розшук підсудного, який ухилився від суду оголошувався ухвалою суду чи постановою судді.

Тобто фактично, положеннями ст. 280 КПК України 1960 року було передбачено можливість зупинення провадження у суді першої інстанції у разі ухилення особи, а у ст. 262 КПК України 1960 року – встановлена за цією ж підставою можливість розгляду справи у суді за відсутності особи.

Щодо нормативного закріплення окремих елементів судового провадження за відсутності підсудного слід також звернути увагу на положення ст. 301 КПК України 1960 року, якою була передбачено можливість оголошення судом показань підсудного, даних під час дізнання, попереднього слідства або на суді у випадку, коли справа розглядається у відсутності підсудного [39]. Інших норм, що стосуються можливості розгляду справи за відсутності підсудного, окрім згаданих, КПК України 1960 року не містив.

Як свідчать статистичні дані, суди досить активно застосовували положення ст. 262 КПК України 1960 року щодо зупинення кримінального процесуального закону у разі ухилення особи. Наприклад, «протягом 2010 р. загальними судами України було загалом зупинено 9 800 кримінальних проваджень, а у зв'язку з ухиленням обвинуваченого від явки до суду з оголошенням обвинуваченого в розшук – 8 200 кримінальних проваджень, тобто 84% від загальної кількості зупинених кримінальних проваджень. Аналогічна ситуація була і в 2011 р., коли загальними судами України було загалом зупинено 8 500 кримінальних проваджень, а у зв'язку з ухиленням обвинуваченого від явки до суду з оголошенням обвинуваченого в розшук – 7 300 кримінальних проваджень, тобто 86% від загальної кількості зупинених кримінальних проваджень» [44, с. 56-57]. Наведені статистичні дані свідчать про те, що у разі ухилення підсудного (обвинуваченого – за діючим законодавством) суди у більшості випадків застосовували саме процедуру зупинення провадження.

Проведений аналіз нормативних положень КПК України 1960 року (в ред. Закону від 15.12.92 р.) дає можливість зрозуміти, що хоча в законі і були

передбачені умови, за наявності яких можливо здійснити розгляд провадження в суді за відсутності підсудного, процесуального порядку здійснення спеціального судового провадження закріплено не було. Окрім того, КПК України 1960 року не містив окремих норм, які визначали б поняття заочного/спеціального судового провадження, або кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого. Таких термінів у законодавстві того часу не було, відповідно не було закріплено будь-яких процесуальних механізмів його здійснення.

З цього приводу у науковій літературі слушно зазначається, що «наявність в КПК України 1960 р. елементів заочного розгляду кримінального провадження не давало підстав стверджувати про наявність особливої процесуальної форми – заочного провадження. Для існування заочного провадження як диференційованої процесуальної форми недостатньо лише наявності у законі норм щодо розгляду кримінального провадження без участі обвинуваченого та винесення заочного вироку. Існування окремого виду провадження передбачає наявність процесуальних особливостей, які вирізняють його з-поміж інших видів проваджень. Так, для заочного провадження однією з таких специфічних рис повинен бути особливий порядок оскарження заочних вироків обвинуваченим щодо якого цей вирок був винесений. Наявність додаткових механізмів оскарження заочного вироку є процесуальною гарантією захисту відсутнього обвинуваченого» [30, с.200]. У підтримку вказаної позиції О.В. Калінніков зазначає, що «нормативно-правове регулювання кримінального процесуального інституту провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого в КПК 1960 року не забезпечувало належного ступеня виконання завдань кримінального судочинства, а отже, і захисту прав, свобод та законних інтересів усіх учасників кримінального провадження» [29, с. 89].

Слід також звернутись до ґрунтовного дослідження В.Т. Маляренко, який аналізуючи стан заочного розгляду кримінальних справ за КПК 1960 року зазначав про необхідність введення в КПК окремого розділу, в якому було б передбачено особливості заочного (за відсутності підсудного) судового розгляду кримінальної справи [47, с. 8]. За пропозицією вченого «доцільно закріпити в

нормах КПК, які регламентують заочну форму розгляду справ, такі процесуальні гарантії: наявність у певних випадках письмової згоди підсудного на такий розгляд; участь захисника й законного представника; належне повідомлення підсудного про місце і час судового засідання; нездійснення правосуддя щодо осіб, які мають фізичні і психічні вади, не володіють мовою судочинства, а також щодо неповнолітніх; ухвалення вироку з дотриманням положень гл. 28 КПК; право на оскарження заочного вироку [47, с. 25].

Отже, проведений аналіз дає можливість зрозуміти, що на початковому етапі становлення незалежності України нормативно-правове регулювання інституту спеціального судового провадження не забезпечувало його реального функціонування. КПК України 1960 року містив лише умови здійснення розгляду справи в засіданні суду першої інстанції за відсутності підсудного та зовсім не регламентував порядок здійснення такого судового провадження, і відповідно не закріплював гарантій прав самого підсудного у випадку здійснення кримінального провадження за його відсутності. Водночас наукова думка цього періоду розвивалась саме у напрямку доведення необхідності регламентації заочного провадження як окремого кримінального процесуального інституту.

II етап : 19.11.2012 – 15.01.2014 р.р

Наступний етап у розвитку кримінального процесуального законодавства України пов'язаний із прийняттям 13.04.2012 року КПК України та набранням його чинності 19.11.2012 р. [38]. Необхідність реформування сфери кримінальної юстиції в умовах становлення незалежності нашої держави була обумовлена не лише практичною необхідністю здійснення таких кроків, а й міжнародними зобов'язаннями України.

Слід визнати, що редакції, в якій було прийнято кодекс у 2012 році, він не містив окремих положень щодо можливості здійснення спеціального судового провадження. Не було визначено ані підстав, ані порядку його здійснення. Як зазначено у наукових джерелах «наявність такої прогалини призвела до неможливості реалізації на практиці принципу невідворотності кримінального покарання та належним чином захистити публічні інтереси держави і права осіб,

які потерпілі від кримінального правопорушення» [55, с.184]. Крім того деякі практичні працівники, зокрема адвокати, також наголошували і на проблематиці захисту прав потерпілого під час кримінального провадження, оскільки йому була завдана кримінальним правопорушенням матеріальна, моральна шкода, а ця особа не може отримати належного захисту від держави, оскільки кримінальне провадження зупинено у зв'язку з переховуванням підозрюваного (обвинуваченого) від органів досудового розслідування і суду [134].

Отже, в перший рік після прийняття КПК України питання щодо здійснення спеціального судового провадження не було унормовано. Водночас, враховуючи міжнародні зобов'язання України а також поступово формуючу потребу у знаходженні балансу між захистом прав потерпілого і відсутнього обвинуваченого питання щодо запровадження інституту *in absentia* було нагальним для вирішення.

III етап : 16.01.2014 – 2.02.2014 р.

Майже через рік дії КПК України 2012 року законодавець зробив спробу унормувати інститут *in absentia* шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження» від 16.01.2014 року № 725-VII [102], яким доповнено кодекс окремою главою – 41-1 «Заочне кримінальне провадження». Даний закон мав чинність доволі короткий період часу, оскільки вже через декілька днів після його прийняття, а саме 2.02.2014 він втратив чинність [97].

КПК України в редакції згаданого Закону від 16.01.2014 р. встановлював підстави для здійснення заочного кримінального провадження у разі, якщо підозрюваний, обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення ухилявся від прибуття на виклик до органу досудового розслідування або до суду, при цьому здійснення кримінального провадження визнано можливим за його відсутності (ч. 1 ст. 523-1). Рішення про здійснення заочного кримінального провадження мав можливість прийняти слідчий за погодженням з прокурором чи прокурор під час досудового розслідування або суд під час судового провадження

(ч. 2 ст. 523-1). Порядок вручення документів особі, стосовно якої здійснюється заочне кримінальне провадження, був передбачений ст. 523-2 [102].

Порядок здійснення заочного кримінального провадження був визначений у ст. 523-3 КПК України та передбачав, що заочне кримінальне провадження здійснюється згідно із загальними правилами КПК України з урахуванням того, що процесуальні дії здійснюються за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, та інших особливостей, передбачених главою 41-1. Кримінальне провадження починало здійснюватися у формі заочного кримінального провадження лише після належного підтвердження отримання особою постанови або ухвали про здійснення заочного кримінального провадження. Участь захисника у заочному кримінальному провадженні участь визнавалась обов'язковою [102].

Вимоги до судового рішення, ухваленого за результатами заочного кримінального провадження було визначено у ст. 523-4 КПК України, які окрім загальних вимог до відповідних судових рішень також передбачали необхідність зазначити відомості про строк і порядок подання заяви про скасування судового рішення (вироку або хвали про закриття кримінального провадження) [102].

КПК України в редакції згаданого Закону від 16.01.2014 р. та його положення щодо заочного кримінального провадження зазнали критики з боку науковців, зокрема, в частині того, що рішення про його здійснення приймається не слідчим суддею під час досудового розслідування і те, що така форма заочного кримінального провадження порушувала окремі засади кримінального провадження і про недосконалість положень про належне підтвердження отримання особою повістки про виклик [44, с. 62-63].

Негативний відгук на аналізовані положення зроблено і у Коментарі до Закону України № 725-VII від 16 січня 2014 року про зміни до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочних кримінальних, який підготовлено під егідою проекту Ради Європи. Зокрема у висновках цього коментаря (п.п. 78 - 79) зазначено, що запроваджених правових норм стосовно процедури *in absentia* в принципі відповідають вимогам статті 6 Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод. Тим не менш, ці поправки ухвалені незрозуміло поспішним чином, не враховують належним чином усі необхідні аспекти конкретних гарантій прав, без яких заочне провадження може легко призвести до порушення права на справедливий суд і призвести до судової помилки». Також у п. 80 цього Коментаря зазначено, що «ряд положень є надто неточними щодо їх дії, особливо ті, що стосуються процедури повідомлення, передбаченої новою статтею 523-2, і причин, які можуть виправдати відсутність для цілей нових статей 523-1 і 523-6. Це стосується і порядку проведення слідчих та інших процесуальних дій під час заочного провадження. Окрім цього визначено, що існує потреба в підтвердженні того, що скасування судового рішення, ухваленого під час заочного провадження, і, зокрема, обвинувального вироку, призведе до нового рішення, у якому можуть бути розглянуті всі юридичні та фактичні питання (п. 81 Коментаря). У п. 82 Коментаря звернено увагу і недосконалість порядку залучення адвоката. Як висновок визнано доцільним переглянути законодавчі положення у світлі вищезазначених зауважень і коментарів, щоб запроваджена система заочних процедур не створювала значного простору для неправомірного тлумачення та застосування (п. 87) [184].

Поряд з негативними відгуками про регламентацію заочного кримінального провадження у главі 41-1 КПК України, у науковій літературі вказують і на позитивні аспекти цих положень: «можливість здійснення заочного кримінального провадження щодо всіх злочинів, які встановлено законом України про кримінальну відповідальність; задеклароване право підозрюваного (обвинуваченого) на подання письмових пояснень з засвідченим у встановленому порядку підписом; скасування рішення суду ухваленого за результатами здійснення заочного кримінального провадження та розгляд кримінального провадження у загальному порядку» [45, с. 68].

Отже, аналіз КПК України в редакції від 16.01.2014 р. щодо запровадження заочного кримінального провадження дозволяє зрозуміти, що законодавцем зроблено значні кроки на шляху унормування процедури *in absentia*, оскільки вперше на нормативному рівні такий порядок визначено в окремій главі,

передбачено підстави та порядок здійснення заочного кримінального провадження. Втім, як ми писали вище, ці положення діяли зовсім короткий період часу, саме тому і практики їх застосування не було. На жаль, ці поправки було прийнято з поспіхом і вони не сприяли належному застосуванню процедур *in absentia* та не забезпечували належних гарантій прав обвинуваченого, який відсутній під час судового розгляду.

IV етап : 3.02.2014 – 30.10.2014 р.

Внаслідок втрати 2.02.2014 чинності Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження» від 16.01.2014 року № 725-VII, із КПК України зникли будь-які згадки про можливість здійснення заочного кримінального провадження і відповідно знов наступив період відсутності унормування процедур *in absentia*.

V етап : 31.10.2014 р. – по теперішній час

Враховуючи важливість запровадження процедури *in absentia* з урахуванням попередніх спроб, зауважень і коментарів висловлених представниками Ради Європи, та розуміючи необхідність вирішення проблеми притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від органів досудового розслідування та суду, законодавець 07.10.2014 р. прийняв Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» №1689-VII [107]. Даний закон набрав чинності 31.10.2014 р. Ним запроваджено новий порядок кримінального провадження за відсутністю підозрюваного, обвинуваченого в Україні, який з певними трансформаціями діє до сьогодні.

У КПК України в редакції Закону України від 7.10.2014 №1689-VII запроваджено зміни, що визначили:

- особливості реалізації засад кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*), зокрема наголошувалось на

необхідності дотримання загальних засад кримінального провадження у разі здійснення цього виду провадження (ч.2 ст.7 КПК України),

- порядок набуття особою статусу підозрюваного, зокрема було розширено поняття підозрюваного за рахунок «особи, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень» (ч. 1 ст. 42 КПК України);

- вимоги щодо обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження (п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України);

- процесуальний порядок здійснення спеціального досудового розслідування, який визначено у новій главі 24-1 КПК України), до положень якої відсилають окремі положення кодексу, що регламентують спеціальне судове провадження, зокрема щодо підстав його здійснення;

- особливості спеціального судового провадження, зокрема щодо належного повідомлення особи про здійснення стосовно неї кримінального провадження (ст. 323 КПК України); визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню під час спеціального судового провадження (ст. 349 КПК України); особливості ухвалення заочного вироку (ст. 374 КПК України);

- особливості подання апеляційної скарги на вирок за результатами спеціального судового провадження (ч. 2 ст. 400 КПК України) [107].

Отже, Законом України від 7.10.2014 року №1689-VII було запроваджено правові можливості для реального притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які переховуються від органів слідства та суду. Слід відзначити, що зміни, які стосувались регламентації кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого сформульовано в окремих статтях кодексу, а не сконцентровано в одній главі, як це було передбачено аналізованим вище Законом України від 16.01.2014 року № 725-VII, яким було запроваджено

окрему главу 41-1 щодо порядку здійснення заочного кримінального провадження.

Також слід звернути увагу на використану законодавцем термінологію, оскільки, на відміну від попередньої регламентації, згідно якої досліджуваний інститут мав назву «заочне кримінальне провадження», з моменту прийняття Закону України від 7.10.2014 року №1689-VII цей інститут іменується як «кримінальне провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia)», формами якого: 1) спеціальне досудове розслідування; 2) спеціальне судове провадження.

Після прийняття даних змін інститут in absentia неодноразово піддавався законодавчим трансформаціям. Зокрема зміни внесені:

- Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідворотності покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції» від 15.01.2015 року № 119-VIII [99], яким було змінено таку підставу здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження як перебування особи за межами України на оголошення у міждержавний та/або міжнародний розшук;

- Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні» від 10.11.2015 року № 769-VIII [103], яким внесено зміни до ч. 2 ст. 297-1 КПК України щодо підстав здійснення спеціального досудового розслідування;

- Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження» від 16.03.2017 року № 1950-VIII [104], яким внесено зміни ст. ст. 297-1, 297-4, 322 КПК України щодо порядку здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження а також до п. 20-1 розділу XI «Перехідні положення», які

передбачали тимчасовий (до початку діяльності ДБР) порядок реалізації окремих положень ст. 297-1 КПК України;

- Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 року № 2617-VIII [101], яким внесено зміни до ч. 2 ст. 297-1 КПК України;

- Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування» від 27.04.2021 року № 1422-IX [105], яким ч. 2 ст. 297-1 КПК України викладено в новій редакції та внесено зміни до ст. 323 КПК України щодо підстав спеціального судового провадження та порядку опублікування повістки про виклик;

- Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 року № 2108-IX [98], яким внесено зміни до ч. 2 ст. 297-1 КПК України щодо розширення переліку злочинів, за вчинення яких може здійснюватися спеціальне досудове розслідуванням статтею 111-1 КК України «Колабораційна діяльність»;

- Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» від 24.03.2022 року № 2160-IX [108], яким внесено зміни до ч. 2 ст. 297-1 КПК України щодо розширення переліку злочинів, за вчинення яких може здійснюватися спеціальне досудове розслідуванням статтею 114-2 КК України;

- Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування

запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14.04.2022 року № 2198-IX [109], яким внесено зміни до ч. 2 ст. 297-1 КПК України щодо розширення переліку злочинів, за вчинення яких може здійснюватися спеціальне досудове розслідування, статтею 111-2 КК України;

- Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених» від 28.07.2022 року № 2472-IX [112], щодо удосконалення процедури *in absentia* щодо нового учасника кримінального провадження – особи, стосовно якої уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополоненого;

- Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» від 21.03.2023 року № 2997-IX [110], яким внесено зміни до ч. 2 ст. 297-1 КПК України щодо переліку злочинів, за вчинення яких може здійснюватися спеціальне досудове розслідування;

- Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 09.10.2024 року № 4012-IX [111], яким внесено зміни до ч. 2 ст. 297-1 КПК України щодо розширення переліку злочинів, за вчинення яких може здійснюватися спеціальне досудове розслідування, статтею 442-1 КК України «Злочини проти людяності».

Як бачимо, після запровадження інституту *in absentia* у 2014 році його регламентація неодноразово змінювалась. Найбільше змін внесено до ч. 2 ст. 297-1 КПК України щодо переліку злочинів, за вчинення яких може здійснюватися спеціальне досудове розслідування. Водночас проаналізовані законодавчі зміни мають відношення і до спеціального судового провадження,

оскільки положення ч. 3 ст. 323 КПК України щодо підстав здійснення судового розгляду за відсутності обвинуваченого відсилають саме до ч. 2 ст. 297-1 КПК України. Численні прагнення законодавця заповнити прогалини і неузгодженості в регламентації досліджуваного інституту тривають і до сьогодні, що свідчить про потребу надати стабільного характеру унормування процедури *in absentia*.

Проведене дослідження щодо розвитку спеціального судового провадження у період незалежності України дозволяє визначити, що даний інститут з 1991 року піддавався неодноразовим законодавчим трансформаціям. З цього часу були різні етапи у реалізації процедури *in absentia*:

- з точки зору нормативної регламентації: від повної відсутності до регламентації у різних законодавчих редакціях;
- з точки зору правозастосування: від відсутності будь-якої практики до поширеності по всій Україні, зокрема після 2022 року.

З метою формування системного уявлення про такі нормативні трансформації, нами пропонується виділяти такі етапи у розвитку спеціального судового провадження у період незалежності України:

I етап : 24.08.1991 – 18.11.2012 р. – період дії положень КПК України 1960 роки, якими закріплено умови розгляду справи в засіданні суду першої інстанції за відсутності підсудного та не визначено порядок здійснення такого судового провадження, гарантії прав підсудного.

II етап : 19.11.2012 – 15.01.2014 р.р. – початковий період дії положень КПК України 2012 року, під час якого було відсутнє унормування спеціального судового провадження.

III етап : 16.01.2014 – 2.02.2014 р. – унормування процедури здійснення заочного кримінального провадження (шляхом доповнення окремої глави КПК України 41-1 «Заочне кримінальне провадження»), яка фактично не була застосовною внаслідок недосконалої регламентації та короткого періоду дії даних положень.

IV етап : 3.02.2014 – 30.10.2014 р. – дія положень КПК України 2012 року, в яких відсутнє унормування спеціального судового провадження.

V etam : 31.10.2014 р. – по теперішній час – закріплення спеціального судового провадження у сучасному вигляді з неодноразовими нормативними трансформаціями.

Враховуючи проаналізовані нами численні спроби законодавця визначити процедуру *in absentia* можемо зрозуміти, що наразі даний інститут перебуває на шляху формування оптимальної моделі його функціонування, а тому доктринальне вивчення піднятих питань є вкрай важливими з точки зору теоретико-правових напрацювань.

1.2 Сутність та функціональне призначення спеціального судового провадження

Дослідження проблематики щодо функціонування спеціального судового провадження виправдано привертає увагу як науковців так і практиків, з огляду на специфіку його нормативного регулювання та здійснення. Неабиякий інтерес до цієї проблематики викликаний також нормативними трансформаціями протягом останніх років і звісно, неоднозначним ставленням правників до окремих елементів функціонування кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*). Гостроти досліджуваному питанню також додає обумовленість функціонування даного інституту в умовах дії правового режиму воєнного стану, коли більшість воєнних злочинів розглядається саме в порядку спеціального судового провадження.

Для з'ясування сутності спеціального судового провадження, на наше переконання, необхідно здійснити дослідження у таких напрямках. *Перший напрям* пов'язаний із визначенням міжнародно-правової основи здійснення спеціального судового провадження. *Другий* – розкрити зміст поняття спеціального судового провадження. *Третій* – дослідити особливості кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, і зокрема, спеціального судового провадження, як прояву диференціації

кримінальної процесуальної форми. *Четвертий* – визначити функціональне призначення спеціального судового провадження.

Міжнародно-правова основа здійснення спеціального судового провадження.

Не викликає сумніву, що спеціальне судове провадження, ані з позиції правого забезпечення, ані з позиції практики застосування, не можна розглядати ізольовано, винятково в контексті національного права. Це обумовлено тим, що процедура *in absentia* є предметом міжнародного правового регулювання, що не може не впливати на нормативне урегулювання та правозастосування національними органами в силу міжнародних договірних зобов'язань України. Крім того, слід взяти до уваги, що процедура *in absentia* використовувалась різними країнами ще до запровадження цього інституту в Україні і відповідно була предметом розгляду Європейського суду з прав людини, уповноважених органів ООН [131, с. 65–71].

Перш за все слід зауважити про забезпечення та гарантування права особи бути присутнім у судовому засіданні. Так, У п. 3 «с» ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р. закріплено право кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника [34]. У п. 3 «d» ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. також передбачено право кожного при розгляді пред'явленого обвинувачення бути присутнім і захищати себе особисто або за посередництвом обраного захисника [52]. Таким чином, особиста присутність особи у судовому процесі передбачена як одна з найбільш фундаментальних гарантій права на справедливий суд.

Поряд з правилами, які гарантують особі його особисту присутність у судовому розгляді, міжнародно-правовими актами передбачена можливість здійснення кримінальне провадження за відсутності обвинуваченого. Так, Європейською конвенцією про міжнародну дійсність кримінальних вироків від

28.05.1970 р. передбачено процедуру виконання вироків, винесених за відсутності обвинуваченого (ст. ст. 21- 30) [26].

У Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (87) 18 щодо спрощення кримінального провадження, зазначається, що «держави-члени повинні розглянути та дозволити судам першої інстанції розглядати справи й ухвалювати відповідно до них рішення за відсутності обвинуваченого, принаймні щодо дрібних правопорушень, з урахуванням виду покарання, яке може бути накладене, та за умови, що обвинувачений був проінформований належно про дату судового засідання і про своє право на законне чи інше представництво» (принцип III, б) [124].

Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи (75)11 від 19 січня 1973 року «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого», передбачає, що «розгляд може бути проведений у відсутності обвинуваченого, за таких умов:

- своєчасного повідомлення особи про проведення розгляду і надання йому достатнього часу для підготовки захисту;
- наявності підтвердження про фактичне отримання такого повідомлення;
- проведення розгляду в загальному порядку і наданні захисту права втручатися в цей процес;
- забезпечення надання особі судового рішення, прийнятого за наслідками розгляду, і обчислення термінів на оскарження з моменту вручення такого рішення;
- надання особі права на оскарження судового рішення;
- забезпечення права особи на повторне проведення розгляду в загальному порядку, якщо його відсутність була викликана наявністю поважних причин, про які він не міг повідомити уповноважені органи» [209].

Також слід звернутись до Зауважень загального порядку № 32 до ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, які винесені Комітетом ООН із прав людини 23.08.2007 р, в яких у п. 36 зазначено, що «провадження за відсутності обвинуваченого за деяких обставин може бути допустимим в

інтересах належного відправлення правосуддя, тобто коли обвинувачені, хоча й були поінформовані про судовий процес достатньо завчасно, відмовляються скористатися своїм правом бути присутніми. Отже, такі судові процеси сумісні з підпунктом (d) пункту 3 статті 14 лише в тому випадку, якщо вжито необхідних заходів для своєчасного виклику обвинувачених і їх попереднього інформування про дату та місце їхнього судового розгляду та вимагання їх прибуття» [201].

З огляду на зазначене можна констатувати, що на рівні міжнародно-правових актів здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого визнається допустимим, але за умови дотримання певних умов та процедур з метою забезпечення права особи на справедливий суд. Відповідно, у національному законодавстві мають бути враховувано вимоги міжнародних механізмів *in absentia* та зокрема вимог щодо забезпечення прав особи, відносно якої здійснюється спеціальне судове провадження.

Процедури *in absentia* неминуче припускають деякий відступ від загальних правил здійснення кримінального провадження. Саме тому потрібно дотримуватись вимог правомірності судового розгляду за відсутності обвинуваченого. Істотну роль у цьому відіграють рішення ЄСПЛ, в яких протягом останніх десятиліть було сформульовано критерії правомірності здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого.

Особлива увага у рішеннях ЄСПЛ приділяється питанню забезпечення прав відсутнього в залі судового засідання обвинуваченого. У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово наголошував на необхідності забезпечення його процесуальних прав. До прав, що підлягають безумовному дотриманню, насамперед, відносяться: право бути присутнім під час розгляду справи, право на захист, право бути вислуханим, право оскаржити заочний вирок.

Основні принципи провадження *in absentia* сформульовані у правових позиціях ЄСПЛ, зокрема у таких рішеннях по справах «*Sejdovic v. Italy*» від 1.03.2006 (заява № 56581/00) [181], «*Somogyi v. Italy*» від 15.05.2004 (заява № 67972/01) [182], «*Sanader v. Croatia*» від 12.02.2015 (заява № 66408/12) [180],

«*Medenica v. Switzerland*» від 14.06.2001 (заява № 20491/92) [178], «*Krombach v. France*» від 13.02.2001 (заява № 29731/96) [176], «*A. and others v. the United Kingdom*» від 19.02.2009 (заява № 3455/05) [173].

Сформульовані у вказаних рішеннях висновки свідчать про те, що ЄСПЛ визнає існування процедури кримінального провадження за процедурою *in absentia* за умови, що під час його здійснення дотримуються гарантії, що забезпечують права людини, закріплені Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод.. Більш детальне дослідження рішень ЄСПЛ буде нами здійснено у подальших підрозділах з огляду на необхідність чіткого розуміння відповідності національних процедур стандартам практики ЄСПЛ.

Продовжуючи дослідження, зупинимось на змісті поняття спеціального судового провадження за національним кримінальним процесуальним законодавством.

Аналіз юридичної літератури дозволяє зрозуміти, що науковці оперують різними поняттями, наприклад, «заочне провадження» [51; 76], «заочне кримінальне судочинство» [146], «спеціальне кримінальне провадження» [73; 56]. Таке різноманіття у термінах щодо досліджуваного правового явища обумовлено трансформаціями кримінального процесуального законодавства, яке відбувалось, зокрема, з 2012 року. Формулювання інституту *in absentia* через категорію «заочне провадження» пов'язано із таким його нормативним визначенням та закріпленням порядку здійснення у главі 41-1 КПК України «Заочне кримінальне провадження», яке фактично існувало короткий період часу у 2014 році [102; 100] .

У досліджуваному питанні слід звернутись до чинних законодавчих положень. Сучасне унормування досліджуваного явища дозволяє виокремити такі терміни, які використовуються у КПК України:

- кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) (ч. 2 ст. 7);
- спеціальне досудове розслідування (п. 8 ч. 2 ст. 52, п. 8 ч. 1 ст. 137, ч. 5 ст. 139, п.2-1 ч. 1 ст. 280, ст.ст. 297-1 – 297-5, ч. 5 ст. 374 КПК України);

- спеціальне судове провадження (п. 8 ч. 2 ст. 52, п. 8 ч. 1 ст. 137, ч. 5 ст. 139, ч. 3 ст. 323, ч. 2 ст. 349, ч. 5 ст. 374, ч. 3 ст. 400 КПК України);

Отже, слід звернути увагу, що на сьогодні законодавець не оперує таким поняттям, як «спеціальне кримінальне провадження», або «заочне кримінальне провадження», а визначає процедуру «in absentia» через категорію «кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого». Крім того, є дві форми даного виду провадження: 1) спеціальне досудове розслідування; 2) спеціальне судове провадження.

Досліджуючи поняття спеціального судового провадження, слід зазначити, що воно на законодавчому рівні не визначено. У КПК України міститься поняття «кримінальне провадження» (п. 10. ч. 1 ст. 3) та «судове провадження» (п. 24. ч. 1 ст. 3), під яким розуміється «кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами» [37]. Така категорія як «спеціальне», що має відношення до процедури «in absentia», на законодавчому рівні не розкрита.

У зв'язку з відсутністю нормативного визначення досліджуваного поняття, на науковому рівні намагаються його розкрити, найчастіше через характеризуючі ознаки або підстави здійснення. Так, І.В. Оборона визначає спеціальне судове провадження (in absentia) «як самостійний диференційований різновид судового провадження в суді першої інстанції, що здійснюється за ухвалою суду щодо злочинів, передбачених кримінальним процесуальним законом, за фактичної відсутності в судовому засіданні обвинуваченого, який переховується від суду на тимчасово окупованій території України або поза її межами з метою ухилення від кримінальної відповідальності чи переданий для обміну як військовополонений, що обумовлює необхідність дотримання посиленних процесуальних гарантій прав обвинуваченого» [63, с. 175].

Розкриваючи поняття спеціальне судове провадження, по перше, слід уявити на якій зі стадій кримінального провадження воно може бути здійснене,

оскільки за визначенням, що міститься у п. 24. ч. 1 ст. 3 КПК України, судове провадження, окрім як здійснення судового розгляду у суді першої інстанції, включає також здійснення провадження в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами. Водночас, аналіз законодавчих положень свідчить про відсутність особливостей у порядку апеляційного та касаційного оскарження вироків, винесених за відсутності обвинуваченого, зокрема, це стосується суб'єктів оскарження та порядку розгляду апеляційної, касаційної скарги. На даній проблематиці вже акцентувалась увага окремими науковцями [73, с. 189; 141] і буде нами вивчена більш детально у наступних підрозділах. У ч. 3 ст. 400 КПК України зазначено лише про наслідки подання апеляційної скарги обвинуваченим, щодо якого судом ухвалено вирок за результатами спеціального судового провадження.

Втім, відсутність нормативно визначених особливостей апеляційного оскарження вироку, винесеного за відсутності обвинуваченого, не заперечує такої можливості. Наприклад, мова йде про можливість оскарження вироку захисником обвинуваченого, про що свідчать відповідні приклади (вирок Запорізького апеляційного суду від 16.05.2024, справа №333/3218/23 [9];) або прокурором (вирок Дніпровського апеляційного суду від 17.09.2024, справа № 201/5875/22 [8], вирок Миколаївського апеляційного суду від 30.10.2020, справа № 490/6729/16-к [10]) або потерпілим (вирок Чернівецького апеляційного суду від 26.04.2021, справа № 725/5785/14-к [12]).

Отже, проведений аналіз слідчо-судової практики дозволяє не погодитись із вищенаведеною позицією І.В. Оборонної, яка визначає спеціальне судове провадження як різновид судового провадження в суді першої інстанції [63, с. 175], оскільки провадження за процедурою *in absentia* може бути здійснено також і в порядку перегляду судових рішень.

Отже, на даному етапі нашого дослідження слід зрозуміти, що *спеціальне судове провадження (in absentia)* це особливий порядок судового провадження, що здійснюється за відсутності обвинуваченого, який ухиляється від

кримінальної відповідальності, оголошений у міжнародний розшук із забезпеченням належної процедури дотримання його прав.

Особливості спеціального судового провадження як прояву диференціації кримінальної процесуальної форми

Доктринальне вивчення сутності спеціального судового провадження за відсутності обвинуваченого неможливо здійснити без з'ясування сутності більш широкого поняття «кримінальне провадження за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого», яке в свою чергу, нерозривно пов'язане з проблемою диференціації кримінальної процесуальної форми. У наукових виданнях з цього приводу цілком слушно наголошується, що «на сучасному етапі розвитку кримінально-процесуального законодавства проблеми процесуальної форми найбільш гостро постають у зв'язку з питанням про диференціацію процесу, тобто створення різних за ступенем процесуальної складності процедур розгляду кримінальних справ» [137, с. 75]. Також слід звернутись до наукових праць В.М. Трофименко, який системно проаналізував кримінальну процесуальну форму та дійшов висновку, що «диференціація являє собою тенденцію розвитку сучасного законодавства» [145, с. 145]. Такої позиції притримуються й інші науковці, зокрема, О.Г. Шило [163, с. 181], Т.Г. Фоміна, Г.І. Глобенко [200, с. 392], Г. К. Тетерятник [143, с. 137] та ін.

У науці кримінального процесу репрезентовано підхід до розуміння диференціації кримінальної процесуальної форми як «властивості кримінального судочинства, що направлена на забезпечення його стабільності шляхом функціонування особливих і спеціальних порядків здійснення досудового розслідування та судового провадження, які відрізняються від уніфікованої процесуальної форми, і, тим самим, внаслідок своєї специфіки, сприяють забезпеченню законності кримінальної процесуальної діяльності та охороні прав її учасників» [200, с. 389].

Підтримуючи окреслені позиції, зазначимо, що диференціація кримінальної процесуальної форми допомагає побудувати усю систему кримінального процесу таким чином, щоб автономізувати окремі форми

кримінальних проваджень та встановити особливий порядок їх здійснення. Закріплення на нормативному рівні певних особливостей здійснення кримінального провадження, (що і має місце під час кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого) при здійсненні процесуальних дій та прийнятті рішень дозволяє вести мову про диференціацію кримінальної процесуальної форми.

Окремо зазначимо, що аналіз наукових джерел до з'ясування сутності кримінальної процесуальної форми свідчать про те, що як правило вчені виокремлюють ускладнену або спрощену форми кримінальних проваджень [42, с. 20]. Кримінальне провадження здійснюються за ускладненою формою у випадку існування законодавчо закріплених додаткових гарантій прав учасників кримінального провадження, участі більшої кількості суб'єктів (наприклад, кримінальне провадження за участю неповнолітніх (глава 38 КПК України), кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру (глава 39 КПК України)). Спрощена форма простежується у випадку вчинення нетяжкого злочину, очевидності його вчинення (наприклад, досудове розслідування кримінальних проступків (глава 25 КПК України), спрощене провадження щодо кримінальних проступків (§ 1 глави 30 КПК України)). Відповідно, постає питання про визначення місця спеціального судового в системі кримінальних проваджень. Зауважимо, що це питання не є однозначним серед представників наукової спільноти, оскільки є різні позиції щодо визначення його сутності.

Аналіз наукових джерел засвідчив фактично *чотири підходи до розуміння спеціального судового провадження як прояву диференціації кримінальної процесуальної форми*: 1) як самостійне кримінальне провадження; 2) як спрощена форма кримінального провадження; 3) як ускладнена форма кримінального провадження; 4) поєднання спрощеної та ускладненої кримінальної процесуальної форм.

Говорячи про перший підхід, зауважимо, що у науковій літературі можна зустріти позицію про те, що кримінальне провадження за відсутності

підозрюваного чи обвинуваченого є самостійним кримінальним провадженням. Таку думку, зокрема, відстоює Р. Г. Песцов, оскільки на його переконання воно відповідає усім ознакам самостійності [75, с. 161–162]. Дана позиція, на наше переконання, є доволі дискусійною. Тим більш, розглядати будь яке кримінальне провадження, яке здійснюється за особливою формою, як самостійне, важко. Кожне з проваджень має певні відмінності в законодавчому регулюванні, особливості, зумовлені діями органів досудового розслідування, суду на всіх або деяких стадіях кримінального провадження, які і призводять до зміни форм діяльності за такими провадженнями. Водночас, такі відмінності і свідчать саме про диференціацію процесуальної форми, а не про її самостійність. Саме тому, на наше переконання, розглядати спеціальне судове провадження, як і інші провадження, що здійснюються за особливою формою в якості самостійного кримінального провадження, не доцільно.

У свою чергу В.Г. Дрозд вказує про виділення в рамках диференційованих форм кримінального провадження двох видів, а саме особливих і спеціальних порядків здійснення досудового розслідування та судового провадження. Таку позицію вчена обґрунтовує тим, що окрім особливих порядків кримінального провадження, закріплених, у Розділі VI КПК України, у законі також передбачено ще декілька диференційованих форм досудового розслідування або судового провадження. Відповідно, спеціальне судове провадження авторка відносить до спеціальних порядків кримінального провадження [25, с. 100-101].

Більшість науковців притримуються позиції, що кримінальне провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого є спрощеною формою кримінального провадження. Зокрема, такої думки притримуються В.Т. Малярєнко [46, с. 8], О. О. Нагорнюк-Данилюк [56, с. 115-117]. Сутність спрощеного провадження, як зазначено у наукових джерелах, «полягає у вилученні або скороченні кримінальних процесуальних стадій, інститутів і норм при реалізації базових принципів судочинства і забезпеченні гарантій прав і законних інтересів його учасників» [50, с. 349].

Позиція про спрощення спеціального судового провадження може бути обґрунтована тим, що розгляд кримінального провадження здійснюється відповідно до загальних положень судового розгляду за фактичної відсутності обвинуваченого під час його здійснення. Відповідно, під час здійснення провадження за відсутності особи судовий розгляд може бути прискорено. Водночас, в цьому аспекті не можна не згадати і про деяке ускладнення процесуальної форми. Зокрема, мова йде, про наявність закріплених у законі певних підстав і умов здійснення кримінального провадження за процедурою *in absentia*; забезпечення обов'язкової участі захисника; належне повідомлення підозрюваного, обвинуваченого про місце та час здійснення процесуальних дій за його участю. Враховуюче вказане, ми вважаємо, що спеціальне судове провадження складно однозначно віднести або до спрощених, або до ускладнених проваджень.

Цілком слушно з цього приводу наголошує І.В. Гловюк, що у системі кримінальних проваджень кримінальне провадження *in absentia* займає особливе місце, оскільки характеризується одночасно і спрощенням, і ускладненням кримінально-процесуальної форми [17, с. 22]. Розвиваючи наведену думку І.В. Оборона вказує, що «цьому різновиду судового провадження притаманні ознаки як спрощення, так і ускладнення процесуальної форми, однак воно більше тяжіє до ускладнених проваджень» [63, с. 179]. Таке ускладнення, на думку, авторки, обумовлене безпосередньою відсутністю обвинуваченого.

Не обтяжуючи наше дослідження науковою полемікою, проаналізувавши різні погляди зазначимо, що нормативне закріплення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого є проявом диференціації кримінальної процесуальної форми, що свідчить про розвиток законодавства в напрямку автономізації окремих форм кримінальних проваджень та встановлення особливого порядку їх здійснення.

Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*), що охоплює спеціальне досудове розслідування і спеціальне судове провадження, займає особливу «нішу» у національному

кримінальному процесі, знаходячись, на наше переконання, «на перехресті» спрощеної та ускладненої кримінальної процесуальної форми.

Хоча законодавець не відніс кримінальне провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, і зокрема, спеціальне судове провадження, до особливих порядків кримінального провадження, закріплених, у Розділі VI КПК України, така форма провадження є особливою, оскільки порядок його здійснення обумовлений наявністю відмінностей порівняно зі звичайним порядком. Зауважимо, що повний аналіз цих відмінностей буде нами зроблено у розділі 2 даної роботи.

Функціональне призначення спеціального судового провадження.

Функціонування певного інституту кримінального процесу може бути визнано виправданим у випадку, якщо його воно обумовлене соціальною необхідністю. Запровадження інституту *in absentia* та внесення змін до КПК України у 2014 році викликали суперечливу реакцію у спільноті. Даний інститут неоднозначно прийнято як серед практикуючих юристів, так і серед науковців. За цей час висловлено різні позиції та аргументовані протилежні точки зору щодо здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого [133, с. 41].

Аналіз наукових джерел свідчить, що фактично у літературі висловлюється два протилежних погляди щодо функціонування інституту *in absentia*, оскільки одні науковці та практики ставлять під сумнів необхідність його існування, інші – вбачають в ньому позитивні риси.

Науковці, які ставлять під сумнів необхідність існування інституту *in absentia*, зокрема, С. Головатий, В.Онопенко, обґрунтовують свою позицію тим, що даний вид провадження порушує право на захист підозрюваного, обвинуваченого, порушує змагальність сторін, а також знижує активність суду в процесі судового розгляду [19, с. 13; 67, с. 15].

Досліджуючи питання щодо функціонального призначення спеціального судового призначення маємо врахувати і протилежну позицію, а саме щодо доцільності функціонування даного інституту. Зокрема, у науковій літературі

висловлюється думка про те «застосування вказаного інституту надає змогу підвищити ефективність кримінального правосуддя та якість боротьби зі злочинністю в цілому, а також слугує превенцією вчинення нових кримінальних правопорушень, оскільки правопорушник усвідомлюватиме неминучість покарання, навіть у випадку вжиття заходів щодо переховування від правоохоронних органів» [138, с. 198].

В обґрунтування доцільності існування кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого О.Ю. Татаров, В.М. Трубніков висловлюють позицію про те, що даний вид провадження дозволяє оперативно вирішувати кримінальні справи, при цьому заощаджуючи державні ресурси [142, с. 125; 146, с. 180].

Серед позитивних результатів, яких можна досягати за рахунок здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого О.О. Нагорнюк-Данилюк, виділяє такі: «забезпечення невідворотності притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення; забезпечення реалізації права потерпілого на доступ до правосуддя і компенсацію завданих злочином збитків; наближення моменту здійснення судового провадження до часу скоєння злочину; швидке вирішення цивільного позову в разі його наявності, що дозволяє цивільному позивачу досягти деяких переваг, обумовлених зверненням з даним позовом у рамках кримінального провадження; розгляд кримінального провадження в розумні строки; виключення можливості необґрунтованого спливу строків позовної давності притягнення до кримінальної відповідальності та інші» [56, с. 118].

В доповнення наведеним аргументам слід також навести позицію Г.В. Матвієвської, яка наголошує, що «здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого сприяє реалізації виховної функції правосуддя. Винесення обвинувального вироку (якщо він, звичайно, є законним, обґрунтованим і справедливим) всупереч факту ухилення обвинуваченого є свідченням засудження з боку суспільства та держави вчиненого ним злочину» [49, с. 33].

Розмірковуючи над метою запровадження процедури «in absentia» М. Мазур зазначає: «очевидно, законодавець, обираючи між ситуацією повної бездіяльності держави у випадку вчинення окремих злочинів і варіантом проведення судового розгляду без особи, вирішив, що краще зупинитися на другому варіанті, щоб досягнути кількох конкретних цілей. Зокрема, не втратити важливих доказів, забезпечити офіційний осуд держави в межах судової процедури осіб, які скоїли злочини» [78].

Проведений аналіз наукових джерел дає можливість зрозуміти, що дискусія у поглядах на функціонування інституту in absentia обумовлена не стільки доцільністю існування даного інституту взагалі, скільки викликана різними поглядами на питання про баланс інтересів відсутньої особи (підозрюваного або обвинуваченого) і потерпілого. Оскільки, на одній чаші ваг покладено необхідність захисту прав потерпілих від кримінального правопорушення, в той час як на іншій чаші – необхідність дотримання прав підозрюваного, обвинуваченого, який відсутній в ході здійснення кримінального провадження.

Так, дійсно, з одного боку можна казати про те, що обвинувачений не реалізує свої права так, якби він був присутній у залі судового засідання, і можливо, його захисник не завжди належним чином здійснює захист обвинуваченого, який відсутній, тобто здійснює захист формально, про що свідчить судова практика. Для прикладу слід навести рішення, сформульоване у постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13.06.2019 р. у справі № 607/9498/16-к, згідно якого було скасовано вирок міськрайонного суду та ухвалу апеляційного суду та призначено новий розгляд в суді першої інстанції у зв'язку з тим, що захисник у спеціальному судовому провадженні лише формально був присутній в судових засіданнях. Обґрунтовувалось це тим, що захисник не заявляв заяв, клопотань направлених на захист особи, погоджувався із клопотаннями сторони обвинувачення, у зв'язку з чим судовий розгляд був неповним, однобічним та упередженим, що призвело до порушення принципу змагальності [88]). Звісно, ми переконані, що здійснення спеціального судового

провадження не повинно порушувати права обвинувачених, що в принципі є тією проблемою, яка надає даному питанню ознак дискусійності.

Разом з наведеними аргументами щодо можливого порушення принципу змагальності у спеціальному судовому провадженні слід зазначити, що здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого дозволяє забезпечити право потерпілого на доступ до правосуддя та компенсувати завдані кримінальним правопорушенням збитки. Слід задатись питанням, що б відбувалось, якби провадження за процедурою *in absentia* не проводилось у судовій практиці? Яким би чином можна було забезпечити права потерпілого, зокрема, у випадку, вчинення воєнних злочинів, яких останнім часом, нажаль, превелика кількість? Відповідь у цьому випадку є очевидною.

Як зазначається в аналітичних матеріалах «якщо підозрюваний/обвинувачений переходується від органу досудового розслідування або не з'являється на судовий розгляд справи стосовно нього, існує ризик того, що правосуддя ніколи не буде забезпечене. Потерпілі та свідки мають справедливе очікування того, що винні особи будуть притягнуті до відповідальності. Таке очікування не має бути проігнороване тому, що обвинувачений вирішив переходуватись від слідства та суду. Крім того, затягування та відтермінування розгляду може нанести невідворотну шкоду процесам правосуддя: призвести до витрати ресурсів, часу потерпілих, свідків та слідчих; погіршення якості доказів: свідки вмирають, пам'ять затирається, фізичні докази втрачаються тощо» [204].

У піднятому питанні слід цілком погодитись із позицією В.М. Трофименка, про те, що проблему кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого) необхідно розглядати не в альтернативній площині, а в площині повноцінного забезпечення захисту прав і законних інтересів усіх учасників кримінального провадження в компромісному плані [144, с. 914]. Так, дійсно, завдяки здійсненню спеціальному судовому провадженні досягається компроміс, який дозволяє, з одного боку, не забути про головного учасника кримінальних процесуальних відносин, який постраждав від дій правопорушника, а з іншого,

дотриматись гарантій прав особи, яка ухиляється від кримінальної відповідальності. Оскільки в цій формі кримінального провадження обвинувачений наділений додатковими гарантіями, які і повинні дотримуватись органи слідства, прокуратури, суду. А отже питання стоїть не у порушенні засади змагальності, а у належному дотриманні гарантій прав обвинуваченого, який ухиляється від кримінальної відповідальності.

Отже, ми вважаємо, що *функціональне призначення спеціального судового провадження, полягає у таких аспектах:*

по-перше, дотриманні балансу прав потерпілого та обвинуваченого, який ухиляється від кримінальної відповідальності, оскільки таке провадження, з одного боку, дозволяє забезпечити право потерпілого на доступ до правосуддя та компенсацію завданих кримінальним правопорушенням збитків, а з іншого, забезпечити належну процедуру дотримання гарантій прав обвинуваченого, який ухиляється від кримінальної відповідальності;

по-друге, забезпеченні невідворотності притягнення особи, яка ухиляється, до кримінальної відповідальності та її покарання після з'явлення або доставлення до суду.

по-третьє, забезпеченні офіційного осуду держави осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, оскільки судове провадження щодо обвинуваченого, всупереч факту його ухилення та винесення обвинувального вироку є свідченням засудження з боку держави злочинних діянь;

по-четверте, забезпеченні розгляду кримінального провадження в розумні строки та збереженні доказів, які з плином часу можуть зникнути, втратити властивості [133, с. 43].

Отже, спеціальне судове провадження є засобом досягнення компромісу між забезпеченням своєчасного правосуддя, та забезпеченням права особи на справедливий суд. Безумовно, що ця форма кримінального провадження не є ідеальною, але в той же час і інші форми мають певні недоліки, що не дає підстав відмовлятися від них у судовій практиці. Водночас, застосування процедури *in absentia* як компромісної процесуальної форми дозволяє дотримуватись балансу

прав потерпілого та обвинуваченого, який ухиляється від кримінальної відповідальності; забезпечує невідворотність притягнення особи, яка ухиляється, до кримінальної відповідальності та покарання; забезпечує офіційний осуд держави осіб, які вчинили кримінальні правопорушення; забезпечує збереження доказів і розгляд кримінального провадження в розумні строки.

Висновки до розділу 1

1. На підставі ретроспективного аналізу наукових джерел та досліджень зроблено висновок, що інститут *in absentia* має глибокі історичні корені та розвився протягом усього часу існування кримінального процесу, в межах обвинувального, розшукового (інквізиційного) та змішаного (слідчо-судового) типів. Виокремлено два періоди розвитку досліджуваного інституту: *I період* – зародження інституту здійснення кримінального провадження за відсутності особи, витоки формування його окремих елементів (з моменту зародження державності на теренах сучасних українських земель (IX – X ст. ст.) до 1864 року); *II період* – розвиток інституту здійснення кримінального провадження за відсутності особи (з 1864 року по теперішній час) із проходженням різних етапів його формування, закріпленням на нормативному рівні певного порядку здійснення.

З урахуванням ґрунтовного вивчення розвитку інституту *in absentia* у період розбудови самостійної та незалежної України з 1991 року визначено, що з цього часу декілька разів змінювалося кримінальне процесуальне законодавство в частині регламентації кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого. З 1991 року даний інститут піддавався неодноразовим законодавчим трансформаціям, і відповідно були різні етапи у реалізації процедури *in absentia*, як з позиції нормативної регламентації (від повної відсутності до регламентації у різних законодавчих редакціях) так і з позиції правозастосування (від відсутності будь-якої практики до поширеності по всій Україні, зокрема після 2022 року).

Виокремлено та охарактеризовано етапи у розвитку спеціального судового провадження у період незалежності України: *I етап*: 24.08.1991 – 18.11.2012 р. – період дії положень КПК України 1960 роки, якими закріплено умови розгляду справи в засіданні суду першої інстанції за відсутності підсудного та не визначено порядок здійснення такого судового провадження, гарантії прав підсудного; *II етап*: 19.11.2012 – 15.01.2014 р.р. – початковий період дії положень КПК України 2012 року, під час якого було відсутнє унормування спеціального судового провадження; *III етап*: 16.01.2014 – 2.02.2014 р. – унормування процедури здійснення заочного кримінального провадження (шляхом доповнення окремої глави КПК України 41-1 «Заочне кримінальне провадження»), яка фактично не була застосовною внаслідок недосконалої регламентації та короткого періоду дії даних положень; *IV етап*: 3.02.2014 – 30.10.2014 р. – дія положень КПК України 2012 року, в яких відсутнє унормування спеціального судового провадження; *V етап*: 31.10.2014 р. – по теперішній час – закріплення спеціального судового провадження у сучасному вигляді з неодноразовими нормативними трансформаціями. Доведено, що наразі даний інститут спеціального судового провадження перебуває на шляху формування оптимальної моделі його функціонування.

2. Дослідження міжнародно-правової основи здійснення спеціального судового провадження засвідчило той факт, що забезпечуючи право особи на особисту присутність у судовому процесі міжнародно-правові акти допускають можливість здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, але за умови дотримання певних умов та процедур з метою забезпечення права особи на справедливий суд. Водночас, у національному законодавстві мають бути враховувано вимоги міжнародних механізмів *in absentia* та зокрема вимог щодо забезпечення прав особи, відносно якої здійснюється спеціальне судове провадження.

3. Визначено, що під спеціальним судовим провадженням слід розуміти особливий порядок судового провадження, що здійснюється за відсутності обвинуваченого, який ухиляється від кримінальної відповідальності,

оголошений у міжнародний розшук із забезпеченням належної процедури дотримання його прав.

Спеціальне судове провадження слід розглядати як особливу форму кримінального провадження, яка забезпечує диференціацію кримінальної процесуальної форми завдяки наявності відмінностей від звичайного порядку кримінального провадження. З урахуванням наукового аналізу полярних думок доведено, що спеціальне судове провадження є засобом досягнення компромісу між забезпеченням своєчасного правосуддя та забезпеченням права особи на справедливий суд.

4. Доведено, що застосування процедури *in absentia* як компромісної процесуальної форми дозволяє дотримуватись балансу прав потерпілого та обвинуваченого, який ухиляється від кримінальної відповідальності; забезпечує невідворотність притягнення особи, яка ухиляється, до кримінальної відповідальності та покарання; забезпечує офіційний осуд держави осіб, які вчинили кримінальні правопорушення; забезпечує збереження доказів і розгляд кримінального провадження в розумні строки.

РОЗДІЛ 2 ПІДСТАВИ, УМОВИ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

2.1 Підстави та умови здійснення спеціального судового провадження

Здійснення спеціального судового провадження здійснюється з певних підстав та за наявності обставин, визначених кримінальним процесуальним законом, дослідженню яких і буде присвячене цей підрозділ. Зауважимо, що законодавець у окремій главі або нормі не визначає особливостей здійснення спеціального судового провадження, водночас такі особливості існують. У КПК України норми, присвячені цьому питанню, розміщено доволі розпорошено.

Як справедливо наголошує О.М. Шумейко «поряд із детальним нормативним регулюванням судового розгляду, окремі згадування про вимоги до дій суду у разі здійснення спеціального судового провадження не вирішують проблеми нормативного забезпечення судового розгляду у спеціальному кримінальному провадженні» [167, с. 436]. Якщо порівняти правові приписи, які регламентують особливості здійснення спеціального досудового розслідування у главі 24-1 КПК України і окремі норми в різних главах КПК України щодо регламентації спеціального судового провадження, то вбачаємо певне порушення правила правової визначення, а саме щодо детального унормування порядку здійснення кримінального провадження за відсутності обвинуваченого.

Ми переконані, що питання нормативної регламентації спеціального судового провадження пов'язано із закріпленням і спеціального досудового розслідування. Привертає увагу деяка нелогічність в унормуванні цих двох порядків, оскільки особливостям спеціального досудового розслідування присвячена окрема глава – 24-1 КПК України, а норми, які стосуються особливостей спеціального судового провадження, розміщені в різних главах кодексу.

Зауважимо, що у науковій літературі вже звертали увагу на недосконалість унормування інституту *in absentia*. Зокрема, В. Галаган, Ж. Удовенко вказували

про невдалість розташування норм щодо спеціального досудового розслідування у КПК України [13, с. 10]. Л. Удалова та Д. Письменний пропонували об'єднати норми, які визначають порядок здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження, в одну главу під назвою «Заочне досудове розслідування та судове провадження» [147, с. 55]. Враховуючи сучасні тенденції розвитку вітчизняного правового регулювання інституту кримінального провадження за відсутності підозрюваного (обвинуваченого) О.О. Нагорнюк-Данилюк пропонує, що норми, присвячені регулюванню порядку здійснення спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження мають бути об'єднані в одну главу під назвою «Спеціальне кримінальне провадження». Більше того, беручи до уваги висновок про віднесення спеціального кримінального провадження до особливих порядків кримінального провадження, логічним на переконання вказаного науковця, виглядає розташування цієї глави в рамках розділу VI «Особливі порядки кримінального провадження» КПК України. Таке розташування процесуальних норм, що визначають особливості здійснення СДР та ССП, не лише дозволить об'єднати норми за предметом правового регулювання, але й буде більш зручним для їхнього використання в практичній діяльності з розслідування злочинів та на інших стадіях кримінального процесу [61, с. 10].

Ми також, як і вказані дослідники переконанні в недосконалості унормування інституту *in absentia*. Саме тому це питання має бути вирішено на законодавчому рівні. А це в свою чергу зумовлює необхідність ґрунтовного дослідження підстав здійснення спеціального судового провадження.

Аналіз наукової літератури та судової практики дозволяє зрозуміти, що правники по-різному розуміють зміст підстав та умов здійснення спеціального провадження. Так, Р.Г. Песцов вважає, що «підставами кримінального провадження за відсутності обвинуваченого є неможливість реалізації призначення кримінального судочинства в загальному порядку, наявність особливих (виключних) причин, через які в кожному конкретному випадку

органи, що здійснюють кримінальний процес, приймають рішення про застосування заочного порядку судового розгляду» [75, с. 75].

Досліджуючи підстави здійснення заочного кримінального провадження І. В. Озерський до них відносить такі: «1) достатня сукупність неспростовних доказів, що містяться в матеріалах кримінального провадження, яка повинна однозначно свідчити про наявність усіх елементів предмета доказування щодо будь-якого складу кримінального правопорушення; 2) якщо підозрюваний, обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення ухиляється від прибуття на виклик до органу досудового розслідування або до суду, здійснення кримінального провадження визнано можливим за його відсутності; 3) факт відсутності обвинуваченого під час розслідування і розгляду конкретного кримінального провадження як не реалізація свого права; 4) підозрюваний, обвинувачений вважається таким, що ухиляється від прибуття на виклик, якщо він, будучи належним чином повідомленим про дату, час і місце вчинення процесуальних дій чи проведення судового засідання, повторно не прибув до органу досудового розслідування чи до суду без поважних причин або не повідомив про такі причини, або повідомлені ним причини визнані неповажними; 5) необхідність більш ефективного захисту інтересів потерпілого від кримінального правопорушення, а також зменшення можливостей для підозрюваного чи обвинуваченого зловживати своїми процесуальними правами» [66, с. 113]. Зауважимо, що таке розуміння підстав висловлено вченим ще у 2014 році, тобто за часів дії КПК України, які регламентували порядок здійснення заочного кримінального провадження. Водночас, на наше переконання, І. В. Озерський доволі широко розуміє підстави здійснення такого провадження.

Деякі науковці підстави для здійснення спеціального досудового розслідування поділяють на матеріальні та процесуальні. Зокрема О.В. Лапкін вважає, що до матеріальних підстав відносить те, що таке розслідування здійснюється «у кримінальних провадженнях стосовно визначеної у ч. 2 ст. 297-1 КПК України категорії злочинів; 2) стосовно особи, яка досягла повноліття. До процесуальних підстав, на думку автора, належать: 1) наявність підозри особи у

вчиненні якогось із цих злочинів; 2) переховування підозрюваного від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності (більш точним видається формулювання ч. 5 ст. 139 КПК України як неприбуття підозрюваним на виклик слідчого, прокурора без поважної причини більш як два рази); 3) оголошення підозрюваного у міждержавний та/або міжнародний розшук» [40, с. 109]. У науковій літературі визначаються підстави здійснення досудового розслідування і через певні обставини, що визначені у ст. 297-1 КПК України [7, с. 802].

У доктринальних джерелах можна зустріти позицію про те, що виокремлені вище підстави іменуються як умови здійснення спеціального досудового розслідування. Так, на переконання С. Л. Шаренко та О. Г. Шило *умовами* проведення спеціального досудового розслідування є такі: «1) кримінальне провадження має здійснюватися у зв'язку зі злочином, вчиненим повнолітньою особою, яка переховується від органів досудового слідства з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 2) такий підозрюваний має бути оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук; 3) підозра має бути пред'явлена про вчинення одного зі злочинів, передбачених у ч. 2 ст. 297–1 КПК України» [162, с. 60].

Проведений аналіз юридичних джерел дає можливість зрозуміти, що науковці по-різному трактують підстави для здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, виокремлюючи різні приводи для його проведення, при цьому іноді трактуючи їх доволі широко (зокрема, О.В. Лапкін), включаючи до підстав також і обставини здійснення, визначені у ч. 2 ст. 297-1 КПК України. Деякі вчені (С. Л. Шаренко та О. Г. Шило), такі обставини називають умовами.

Ставлячи за мету ґрунтовно дослідити підняте питання, слід визначитись із тлумаченням термінів, що використовуються. Згідно словника української мови «підстава» розуміється як «те головне, на чому базується, ґрунтується щонебудь» [135], а умова як «необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [136].

Розуміючи зміст окреслених понять слід уявити, що підставами здійснення спеціального судового провадження – основні правила, на яких базується здійснення даного виду провадження, водночас, умовами здійснення спеціального судового провадження є обставини, які роблять можливим здійснення спеціального судового провадження.

Звертаючись до положень чинного КПК України слід зрозуміти, закон оперує поняттям підстави здійснення спеціального судового провадження у ч. 5 ст. 139 КПК України. Умови здійснення даного провадження чітко не передбачені, водночас в абзаці третьому ч. 3 ст. 323 КПК України є формулювання «за наявності таких обставин...», що із врахуванням наведеного тлумачення слова «умова» та визначення його через категорію «обставина» фактично свідчить про закріплення у абзацах першому та другому ч. 3 ст. 323 КПК України умов здійснення спеціального судового провадження. Такий аналіз дозволив підійти до розмежування підстав та умов здійснення спеціального судового провадження. Саме тому ми будемо окремо оперувати категоріями «підстави здійснення спеціального судового провадження» та «умови здійснення спеціального судового провадження».

Досліджуючи *підстави здійснення спеціального судового провадження*, слід наголосити про наявність юридичної та фактичної підстави.

Юридичною підставою є ухвала про здійснення спеціального судового провадження стосовно обвинуваченого, яка виноситься за наявності обставин, визначених у ст. 323 КПК України.

Фактичними підставами здійснення спеціального судового провадження є ті, що визначені ч. 5 ст. 139 КПК України, де передбачено, що «ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який оголошений у міжнародний розшук, та/або який виїхав, та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, є підставою для

здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження» [37].

Аналіз цих норм свідчить, що їх розташування знаходиться в різних розділах КПК України. Положення ст. 323 КПК України містяться у розділі, присвяченому загальним положенням судового розгляду (Глава 28. Судовий розгляд § 1. Загальні положення судового розгляду), тоді як ст. 139 і закріплення підстав здійснення спеціального судового провадження – у Главі 11 «Виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід» розділу II «Заходи забезпечення кримінального провадження». Вбачаємо у цьому певні порушення законодавчої техніки, оскільки відсутня логічна послідовність викладення норм, зокрема ст. 139 КПК України.

Звертаючись до положень ч.5 ст. 139 КПК України можемо уяснити, що фактичними підставами здійснення спеціального судового провадження є:

- 1) ухилення обвинуваченого від явки на судовий виклик (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази);
- 2) оголошення обвинуваченого у міжнародний розшук;
- 3) виїзд, перебування обвинуваченого на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором.

Розглянемо більш детально кожен підставу.

Перша підстава здійснення спеціального судового провадження – ухилення обвинуваченого від явки на судовий виклик.

Як передбачено у ч. 5 ст. 139 КПК України підставою для здійснення спеціального судового провадження є ухилення від явки на судовий виклик (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази). Тобто фактично у даній нормі йде мова про неприбуття обвинуваченого на такий виклик без поважної причини не менше трьох разів.

Хорошим прикладом з виконання цієї вимоги є ухвала про здійснення спеціального судового провадження, винесена суддею Вищого антикорупційного суду 11.10.2024 р. (справа № 991/3227/24). Одним із питань, який суддя вирішує

при постановленні цієї ухвали є саме те, «чи не прибув обвинувачений на судовий виклик без поважної причини більш як два рази?». З цього приводу суд зазначає, що «перед тим, як не з'явиться обвинувачений взяв участь у 17 судових засіданнях. Про дату, час та місце проведення наступного засідання секретар судового засідання повідомляла телефоном, зокрема, захисника обвинуваченого. До того ж попереднє засідання, на якому був присутній обвинувачений безпосередньо, було відкладено на конкретну дату. Однак, будучи належним чином повідомленим, останній не прибув та не повідомив суд про причини свого неприбуття. У цьому ж засіданні суд постановив ухвалу про застосування до обвинуваченого приводу в засідання та доручив його виконання детективам НАБУ, яку виконати не вдалось. Також секретар судового засідання неодноразово намагалася повідомити обвинуваченого про призначене засідання телефоном, проте на дзвінки ніхто не відповів. Крім того, йому було направлено повідомлення про виклик до суду у додатках «WhatsApp» та «Viber» [154].

Друга підстава здійснення спеціального судового провадження – оголошення обвинуваченого у міжнародний розшук.

Питання щодо сутності міжнародного розшуку вже неодноразово досліджувались на науковому рівні. Водночас, досі немає єдиного розуміння щодо його поняття. Зауважимо, що з точки зору кримінального процесуального врегулювання міжнародний розшук можна розглядати як підставу здійснення спеціального досудового розслідування (ч. 5 ст. 139 КПК України та у ч. 2 ст. 297-1 КПК України), як підставу здійснення спеціального судового провадження (ч. 5 ст. 139 КПК України та у ч. 3 ст. 323 КПК України), як умову для розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 6 ст. 193 КПК України), як обставину під час затримання та екстрадиції особи (ст. 582 КПК України). Крім того, міжнародний розшук можна розглядати як форму міжнародного співробітництва або як окрему функцію міжнародних організацій, зокрема Інтерполу. Саме тому у науковій літературі існує декілька позицій щодо з'ясування сутності досліджуваного поняття [31; 53; 33].

Останнім часом міжнародний розшук визначають як «комплекс оперативно-розшукових, інформаційних та інших заходів між правоохоронними органами України та Міжнародною організацією кримінальної поліції – Інтерполом, що здійснюється з метою використання інформаційної системи Інтерполу для реалізації процесуальних форм міжнародного співробітництва» [159, с. 303].

Оголошення обвинуваченого у міжнародний розшук як підстава здійснення спеціального судового провадження зазначена у ч. 5 ст. 139 КПК України та у ч. 3 ст. 323 КПК України. Дана обставина по суті є альтернативною обставиною, що обвинувачений переховується від органів суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, оскільки в цих нормах вживається сполучник «та/або».

З цього приводу Є.М. Пеліхос під час аналізу порядку міжнародного розшуку підозрюваного зазначає, що у нормах КПК України «вимога про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук стоїть на останньому місці через сполучники «та/або». Наведене дозволяє констатувати, що міжнародний розшук вже не посідає одне із провідних місць у спеціальному досудовому розслідуванні, адже оголошення у міжнародний розшук вже носить не обов'язковий (альтернативний) характер, тобто підставою для здійснення спеціального досудового розслідування може бути і факт переховування особи від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності» [73, с. 140]. Такі умовиводи стосуються і порядку міжнародного розшуку обвинуваченого.

Досліджуючи порядок оголошення обвинуваченого у міжнародний розшук зазначимо, що КПК України не містить положень, які б докладно регламентували даний механізм. Існуючі нормативні недоліки призводять до неоднозначного розуміння практичними працівниками деяких питань, зокрема щодо моменту оголошення особи у такий розшук. Окреслене впливає на неоднакове

формування правозастосовної практики, про що останнім часом наголошують окремі науковці, зокрема М.А. Погорецький, О.С. Старенький [79], Є.М. Пеліхос [73, с. 129].

Згідно ч. 1 ст. 335 КПК України «розшук обвинуваченого, який ухилився від суду, оголошується ухвалою суду, організація виконання якої доручається слідчому та/або прокурору». Отже оголошення особи в міжнародний розшук на стадії судового розгляду, тобто за умови перебування такої особи в процесуальному статусі обвинуваченого, можливе лише ухвалою суду, який здійснює розгляд такого провадження. Водночас, зрозуміло, що між винесенням суддею відповідної ухвали та початком такого розшуку пройде певний час і будуть здійснені певні адміністративні дії, спрямовані на досягнення результату.

З приводу визначення початкового етапу розшуку особи у науковій літературі висловлюється дві протилежні позиції. Перша позиція про те, що вважати початком міжнародного розшуку дату прийняття рішення про оголошення міжнародного розшуку особи є помилковим [159, с. 301]. Згідно доводів інших науковців – моментом оголошення міжнародного розшуку є час винесення відповідної постанови слідчого/детектива або прокурора [73, с. 141]. Хоча в даних позиціях йдеться мова про початок розшуку підозрюваного під час досудового розслідування, можемо взяти їх до уваги з тієї точки зору, що авторами розглядається питання прив'язки юридичного факту (постанови) до початку розшуку особи.

З точки зору дослідження піднятого питання, зокрема щодо визначення початкового моменту розшуку, цікавою є позиція, сформульована в ухвалі Вищого антикорупційного суду від 28.07.2020, оскільки в ній наведено декілька важливих позицій:

- «поняття «здійснення» розшуку не є тотожним поняттю «оголошення розшуку», а відтак розшук здійснюється після його оголошення, при чому здійснення розшуку стосується організаційних питань, які вирішуються після його оголошення;

- постанова про оголошення особи в міжнародний розшук є єдиним доказом існування юридичного факту оголошення такої особи в міжнародний розшук. При цьому, скерування даної постанови до Департаменту міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України є одним із можливих шляхів організації міжнародного розшуку, тобто є лише засобом здійснення такого розшуку (ч.3 ст.281) КПК України;

- слідчий (детектив) вправі здійснювати дії з розшуку підозрюваних осіб як в системі організації Інтерпол, так і поза нею. Міжнародна організація кримінальної поліції Інтерпол лише дає змогу ефективно супроводжувати процес міжнародного розшуку та здійснювати криміналістичне, інформаційне, аналітичне, організаційне, методичне забезпечення такої діяльності. Відсутність інформації в організації Інтерпол про розшук певної особи не свідчить про неоголошення особи у міжнародний розшук, оскільки з наявністю/відсутністю такої інформації КПК не пов'язує можливість/неможливість оголошення особи у розшук (міжнародний розшук) [150].

Тобто фактично у наведеному судовому рішенні обґрунтовано позицію про те, юридичним фактом оголошення особи в розшук є винесення постанови під час досудового розслідування. За аналогією, юридичним фактом оголошення обвинуваченого в розшук під час судового провадження можна вважати ухвалу суду.

Дещо відмінний висновок можна зустріти в іншому судовому рішенні. Зокрема, в ухвалі Київського районного суду м. Харкова від 18.03.2024, (справа № 953/3177/22) наведено, що «ухвалення судом процесуального рішення (ухвали про розшук) в межах кримінального провадження є лише першим етапом для оголошення особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, в розшук. В подальшому, на підставі такого рішення та шляхом збору інших, передбачених законом документів, готується *запит* публікації Червоного оповіщення до Генерального секретаріату Інтерполу, що *фактично і є моментом* оголошення особи в міжнародний розшук, оскільки саме за допомогою використання інформаційної системи Інтерполу забезпечується

можливість встановлення місцезнаходження осіб на території країн-учасниць Інтерполу. За таких обставин, *ухвала суду про оголошення особи в міжнародний розшук є умовою*, за якою правоохоронні органи України можуть ефективно використовувати інформаційну систему Інтерполу задля виконання завдань кримінального провадження, зокрема, встановлення місцезнаходження осіб, які переховуються від правосуддя у разі, коли всі можливості внутрішньодержавного розшуку вичерпані» [151].

Проведений аналіз судової практики та наукових джерел показує, що серед правників немає єдиного розуміння щодо початкового моменту розшуку особи, оскільки на переконання одних початковим моментом міжнародного розшуку особи є винесення відповідної ухвали суду, на думку інших, така ухвала є лише умовою для розшуку обвинуваченого, а початковим моментом розшуку є запит публікації Генеральним секретаріатом Інтерполу.

Під час розгляду окресленого питання до уваги слід взяти положення, сформульовані у п. 6 Листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 511-550/0/4-13 від 4.04.2013 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [113], де зазначено, що факт перебування підозрюваного, обвинуваченого в міжнародному розшуку підтверджується відповідними відомостями, якими є довідка, витяг із бази даних Інтерполу тощо.

Зауважимо, що положеннями чинного кримінального процесуального законодавства порядок оголошення обвинуваченого в міжнародний розшук, і зокрема у разі отримання інформації про перетин такою особою держаного кордону України, чітко не врегульований. Тому до уваги слід взяти положення підзаконного нормативного акту, а саме Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол, затвердженої Наказом МВС України, Офісу Генерального прокурора, НАБУ, СБУ, ДБР, МФУ, МЮУ №613/380/93/228/414/510/2801/5 від 17.08.2020 [115]. У п. 1 розділу IV

Інструкції передбачено, що за умови якщо особу в установленому законодавством порядку оголошено в розшук правоохоронними органами України, уповноважений підрозділ запитує публікацію Генеральним секретаріатом Інтерполу Червоного оповіщення.

Для запиту публікації Генеральним секретаріатом Інтерполу Червоного оповіщення правоохоронний орган України надсилає уповноваженому підрозділу формуляр для запиту публікації Червоного оповіщення, а також певну інформацію та документи, до яких, зокрема, відносяться завірені копії ухвали суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та ухвали про оголошення розшуку особи (у тому числі в перекладі на одну з робочих мов Інтерполу) на стадії судового розгляду [115].

З урахуванням вищевикладеного, можемо визначити, що *міжнародний розшук обвинуваченого, який є однією з підстав здійснення спеціального судового провадження, має ряд особливостей.*

По-перше, це комплекс дій, що регламентований на національному рівні (кримінальними процесуальним законодавством та підзаконними актами) та на рівні міжнародних нормативно-правових актів.

По-друге, це багатоетапна процедура, що починається з моменту винесення ухвали про розшук обвинуваченого, яка є юридичною підставою для подальших дій з розшуку особи. Така ухвала засвідчує оголошення розшуку особи. Після винесення ухвали починається її виконання і відповідно безпосередньо здійснюється розшук особи.

По-третє, міжнародний розшук включає ряд дій: процесуальних (зокрема, винесення ухвали про здійснення розшуку), слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, адміністративних (запитування публікації оповіщень Генеральним секретаріатом Інтерполу) тощо.

По-четверте, враховуючи багатоетапність міжнародного розшуку, до нього залучено ряд суб'єктів, серед яких на національному рівні є: а) суд; б) правоохоронні органи України, які надсилають запити/звернення про використання інформаційної системи Інтерполу (структурні підрозділи Офісу

Генерального прокурора, Центрального управління Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, центрального апарату Державного бюро розслідувань, апаратів міністерств та центральних органів виконавчої влади, Департаменту з питань виконання кримінальних покарань); в) підрозділи Національного центрального бюро Інтерполу.

Враховуючи викладене, зазначимо, що оголошення обвинуваченого у міжнародний розшук та порядок його здійснення у КПК України регламентовані не на достатньому рівні, що і призводить до різного тлумачення деяких аспектів його здійснення. Водночас, проведене дослідження дає можливість визначити, що ухвала суду про розшук обвинуваченого є юридичною підставою для здійснення розшуку особи і відповідно з моменту її винесення розпочинається процедура міжнародного розшуку під час судового провадження. Хоча деякі науковці та практики вбачають, що початком міжнародного розшуку особи є запит публікації Генеральним секретаріатом Інтерполу, ми переконанні в правильності того факу і тієї судової практики, яка пов'язує факт оголошення обвинуваченого в розшук з винесенням ухвали суду. Тому слід визнати, що саме ухвала суду про розшук обвинуваченого є однією з підстав для здійснення спеціального судового провадження.

Третя підстава здійснення спеціального судового провадження – виїзд, перебування обвинуваченого на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором.

Згідно цієї підстави обвинувачений може виїхати / перебувати на :

- 1) тимчасово окупованій території України;
- 2) території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором.

Відповідно до п. 7 ч.1-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII «тимчасово окупована Російською Федерацією територія України (тимчасово окупована територія) – це частини території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна

адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації Російської Федерації» [114]. Перелік тимчасово окупованих територій (на момент написання дисертації) визначається Наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 28.02.2025 № 376 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» [116].

Державою агресором на національному рівні визнано російську федерацію (відповідно до Постанов Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII [117] та від 01.12.2022 № 2787-IX [27]). Отже, однією з підстав для здійснення спеціального судового провадження може бути виїзд, перебування обвинуваченого на території, яка визнана державою агресором, якою на сьогодні є російська федерація.

Слід звернути увагу, що у формулюванні ч. 5 ст. 139 КПК України вимога про виїзд, перебування обвинуваченого на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, стоїть через сполучник «та/або» з вимогою про міжнародний розшук. Це засвідчує той факт, що для здійснення спеціального судового провадження не обов'язковим є оголошення особи у міжнародний розшук у випадку підтвердження її виїзду, перебування на тимчасово окупованій території України або на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором.

На вказаному факті акцентовано увагу також у постанові Великої Палати Верховного Суду від 28.02.2024 (справа № 415/2182/20), де зазначено «на випадки застосування щодо підозрюваних та обвинувачених, які перебувають у районі проведення антитерористичної операції або на тимчасово окупованій території України, процедури кримінального провадження *in absentia* не поширюється вимога щодо оголошення у міжнародний або міждержавний розшук» (п. 101) [82].

Задля забезпечення виконання досліджуваної вимоги у матеріалах кримінального провадження мають бути документи, що підтверджують виїзд або перебування обвинуваченого на тимчасово окупованій території, або на території російської федерації. Так, наприклад, в ухвалі Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 29.05.2024 в обґрунтування факту перебування особи на тимчасово окупованій території України було наведено наступне: «інформацію, надану Головним центром обробки спеціальної інформації Державної прикордонної служби України, згідно якої ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_1 з 24.02.2022 державний кордон України та лінію розмежування з тимчасово окупованими територіями не перетинав; отримання Ідентифікаційного номеру платника податків НОМЕР_2; підозру у вчиненні кримінального правопорушення проти основ національної безпеки вчиненого на тимчасово окупованій території Маріупольського району Донецької області; загальну сукупність матеріалів досудового розслідування, які дають зробити відповідний висновок, що ОСОБА_5 перебуває на тимчасово окупованій території України, в тому числі факт наявності ОСОБА_5 на відеороликах зафіксованих на території м. Маріуполя Донецької області) [153].

Переходячи до питання про *умови здійснення спеціального провадження*, на наше переконання, слід виокремити наступні:

- 1) вік особи (обвинуваченим є неповнолітній) (абзац перший ч. 3 ст. 323 КПК України);
- 2) обвинувачення особи у вчиненні певних видів злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297-1 КК України (абзац перший ч. 3 ст. 323 КПК України);
- 3) переховування обвинуваченого від органів суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності (абзац перший ч. 3 ст. 323 КПК України);
- 4) обізнаність обвинуваченого про розпочате кримінальне провадження (абзац третій ч. 3 ст. 323 КПК України).

Розглянемо більш детально ці умови здійснення спеціального судового провадження.

Однією з умов є – *обвинувачення особи у вчиненні певних видів злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297-1 КК України.*

Згідно ч. 3 ст. 323 КПК України, судовий розгляд у кримінальному провадженні за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) може здійснюватися щодо злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297-1 КПК України. Водночас, у ч. 2 ст. 297-1 КПК України визначено доволі великий перелік складів злочинів, у кримінальних провадженнях щодо яких можливе здійснення спеціальне досудове розслідування і відповідно спеціальне судове провадження. Дані злочини стосуються суспільно-небезпечних діянь:

- проти основ національної безпеки України (ст.ст. 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112, 113, 114, 114-1 КК України);
- проти життя та здоров'я особи (ст.ст. 115, 116, 118, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 127 КК України);
- проти волі, честі та гідності особи (ч.ч. 2, 3 ст. 146, ст. 146-1, ст.147 КК України);
- проти власності (ч. 2-5 ст. 191 КК України у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем);
- у сфері господарської діяльності (ст. 209 КК України);
- проти громадської безпеки (ст.ст. 255 - 258-6 КК України);
- проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів (ст. 348 КК України);
- у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. ст. 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370 КК України);
- проти правосуддя (ст.ст. 379, 400 КК України);
- проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) (ст.ст. 408 КК України);
- проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст.ст. 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 442-1, 443, 444, 445, 446, 447 КК України).

Слід звернути увагу, що у ч. 2 ст. 297-1 КПК України акцентовано увагу на можливості здійснення спеціального досудового розслідування (а також і спеціального судового провадження) лише щодо злочинів. Відповідно, його проведення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків не можливо. Водночас, як справедливо підкреслюється у наукових виданнях, що спеціальне досудове розслідування не може здійснюватися у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, передбачених ч.ч. 1, 2 ст. 111-1 та ст. 445 КК України, які наведені у ч. 2 ст. 297-1 КПК України, але за класифікацією кримінальних правопорушень, передбачених ст. 12 КК України, належать до кримінальних проступків [14, с.16].

У розрізі питання про перелік злочинів, у кримінальних провадженнях стосовно яких можливо здійснення спеціального судового провадження, слід згадати, що саме ч. 2 ст. 297-1 КПК України піддавалась неодноразовим законодавчим трансформаціям (про що ми вказували у підрозділі 1.1. цієї роботи). До цієї норми з 2014 року вносились зміни, які поступово розширювали перелік злочинів, у кримінальних провадженнях стосовно яких можливо здійснювати процедуру *in absentia*.

Зауважимо, що це питання є доволі дискусійним і у науковій літературі можна зустріти позиції про доцільність розширення переліку злочинів, у кримінальних провадженнях стосовно яких здійснення *in absentia* є можливим. Зокрема О.Ю. Татаров пропонує поширити цю процедуру на абсолютно всі склади злочинів, визначені в КК України. Такий захід, на переконання правника, реально забезпечить права та свободи потерпілих осіб від злочину [142, с. 129].

У науковій літературі з цього питання висловлюється й інша пропозиція. Зокрема, О.О. Нагорнюк-Данилюк пропонує законодавчо закріпити можливість проведення процедур *in absentia* «у кримінальних провадженнях стосовно злочинів невеликої та середньої тяжкості, а статті КК України, що визначені у ч. 2 ст. 297-1 КПК України та стосуються тяжких та особливо тяжких злочинів залишити без змін» [61, с. 113].

У розрізі піднятого питання слід звернутись також і до актів міжнародного значення. Зокрема, у Рекомендації № 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо спрощення кримінального правосуддя» від 17 вересня 1987 року сформульовано таку позицію, що «Держави-члени повинні розглянути питання по надання своїм судам можливості, *принаймні у випадку нетяжких злочинів* та з урахуванням можливої міри покарання, слухати справи та виносити за ними рішення за відсутності обвинуваченого за умови, що його було належним чином поінформовано про дату слухань та про його право мати адвоката чи іншу особу, яка представляє його інтереси» [124].

Звісно, питання про перелік злочинів, у кримінальних провадженнях стосовно яких можливо здійснення спеціального судового провадження, є неоднозначним. Його вирішення вимагає обговорення у більш широкому колі науковців та у разі прийняття позиції про необхідність розширення цього переліку – законодавчих змін.

Наступною умовою здійснення спеціального судового провадження – *переховування обвинуваченого від органів суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності*.

Під час судового розгляду необхідною умовою здійснення процедури *in absentia* є існування обставин того, що обвинувачений переховується від суду саме з метою ухилення від кримінальної відповідальності. Тобто мова йде про свідоме ухилення особи від участі в процесуальних діях, судовому засіданні. У такому разі слідчим, прокурором на досудовому розслідуванні, та судом під час судового розгляду повинно бути здійснено неодноразове належне повідомлення підозрюваного, обвинуваченого про необхідність явки до органів слідства та суду, за чим слідує неявка особи для участі в таких діях.

У науковій літературі під ухиленням особи від кримінальної відповідальності розуміють «будь-які свідомі умисні дії чи бездіяльність особи, спрямовані на невиконання встановленого в КПК України обов'язку з'явитися на виклик уповноваженого органу, коли виконати цей обов'язок у нього є всі реальні

можливості, що змушує правоохоронні органи вживати заходи, спрямовані на його розшук і затримання» [61, с. 74].

При цьому слід врахувати позицію, викладену у постанові Верховного Суду України від 19.03.2015 р (справа № 5-1к15), що «під ухиленням від слідства або суду з погляду застосування слід розуміти будь-які умисні дії, вчинені певною особою з метою уникнути кримінальної відповідальності за вчинений злочин, що змушує правоохоронні органи вживати заходів, спрямованих на розшук і затримання правопорушника (нез'явлення без поважних причин за викликом до слідчого або суду, недотримання умов запобіжного заходу, зміна документів, які посвідчують особу, зміна зовнішності, перехід на нелегальне становище, перебування в тайнику, імітація своєї смерті тощо). Особою, яка ухиляється від слідства або суду, визнається відома цим органам особа (що підтверджується матеріалами кримінальної справи) як така, що вчинила певний злочин і здійснила дії з метою переховування місця свого перебування від слідства або суду» [95].

Хорошим прикладом, в якому суд досліджує факти існування обставин того, що обвинувачений переховується з метою ухилення від кримінальної відповідальності, є постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.02.2024 (справа № 415/2182/20), в якій у п.п. 111-112 визначено, що «відповідно до зібраних органами досудового розслідування письмових доказів - даних облікової картки особи, побутової характеристики, актів установлення факту непроживання засудженого за адресою, де він був зареєстрований і мешкав раніше, а також показань свідка ОСОБА_38, ОСОБА_24, котрий до 2014 року впродовж тривалого часу постійно проживав у місті Лисичанську, після участі у складі незаконного збройного формування у бойових діях на боці держави-агресора і вчинення інших злочинів залишив місто, коли воно було деокуповане, і виїхав на непідконтрольну Україні територію (т. 2, а. к. п. 107, 108, 231-233, т. 3, а. с. 139, 141). Ці факти переконливо свідчать про те, що засуджений усвідомлював злочинний характер власних дій, передбачав можливість настання відповідних кримінально-правових наслідків і змінив місце проживання

насамперед з метою їх уникнення. Така поведінка є достатнім підтвердженням ухилення особи від кримінальної відповідальності, що є умовою для застосування процедури спеціального судового провадження (in absentia)» [82].

Важливою умовою здійснення спеціального судового провадження, окрім вище наведених, є *обізнаність обвинуваченого про розпочате кримінальне провадження*. Про це прямо зазначено у абзаці третьому ч. 3 ст. 323 КПК України.

Даний факт згідно абз.6-7 ч. 3 ст. 323 КПК України підтверджується:

- судовим викликом шляхом надсилання повісток про виклик обвинуваченого за останнім відомим місцем його проживання чи перебування;
- направленням процесуальних документів, що підлягають врученню обвинуваченому, його захиснику;
- публікацією повісток про виклик у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті суду.

Отже, проведене дослідження дало можливість доволі детально охарактеризувати підстави та умови здійснення спеціального судового провадження. Фактичні підстави здійснення давного провадження визначено у ч. 5 ст. 139 КПК України. Умови здійснення спеціального судового провадження чітко не визначені у законі як такі, але виокремлені нами як обставини, що роблять можливим здійснення спеціального судового провадження.

За результати дослідження можемо констатувати, що проблемним з нашої точки зору є відсутність детального унормування порядку здійснення спеціального судового провадження, що зумовлює серйозні напрацювання у цьому напрямі. Необхідним, на наше переконання є також перегляд позицій щодо переліку злочинів, у кримінальних провадженнях стосовно яких можливо здійснення спеціального судового провадження, у напрямку його розширення.

2.2 Процесуальний порядок здійснення спеціального судового провадження

Сутність процесуального порядку спеціального судового провадження

Судове провадження, як указують О.О. Нагорнюк-Данилюк, Д.О. Шумейко, є «основною стадією кримінального провадження, на якій суд колегіально або суддя одноособово за участю сторін з дотриманням усіх засад кримінального провадження розглядає кримінальне провадження по суті. Спеціальне судове провадження здійснюється відповідно до загальних положень судового розгляду. Судові справи розглядаються в залах судових засідань, які мають відповідну нумерацію. Під час судового розгляду справи здійснюється повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Фіксування судового засідання технічними засобами здійснює секретар судового засідання або за розпорядженням головуючого інший працівник апарату суду» [36, с. 29; 57, с. 174; 167, с. 435]. З наведеного вбачається, що судовий розгляд по суті, що здійснюється одноособово суддею або колегіально за участю сторін, спрямований на вирішення ключових питань: наявність чи відсутність діяння, складу кримінального правопорушення, вини обвинуваченого, а також необхідність призначення покарання. Водночас спеціальне судове провадження (*in absentia*) є «особливим порядком судового провадження <...>, що здійснюється із забезпеченням належної процедури дотримання його прав» [129, с. 256]. При цьому ключова особливість спеціального судового провадження полягає у можливості його здійснення за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності.

Зважаючи на вищенаведене, процесуальний порядок здійснення спеціального судового провадження є особливою формою судового розгляду, що регулюється нормами глави 28 КПК України. Хоча судовий розгляд у спеціальному судовому провадженні здійснюється відповідно до загальних положень цієї основної стадії кримінального провадження, він передбачає низку

специфічних процесуальних механізмів та вимог. Зокрема, важливо, щоб спеціальне судове провадження здійснювалося з неухильним дотриманням засад гласності, змагальності та рівності сторін. Це дозволяє забезпечити реальний захист прав і свобод людини, навіть у випадках, коли обвинувачений не присутній під час розгляду справи. Відтак, процесуальні гарантії та чітке дотримання встановленого порядку виступають запорукою ефективного та неупередженого правосуддя.

Таким чином, процесуальний порядок здійснення спеціального судового провадження є однією з категорій кримінального процесуального права, що має особливе значення в умовах трансформації правової системи України та впровадження європейських стандартів судочинства. Спеціальне судове провадження, як окрема форма реалізації правосуддя, передбачає наявність особливих підстав, процедурних гарантій та визначених законом процесуальних дій, що спрямовані на забезпечення ефективного, справедливого та неупередженого розгляду справ за відсутності обвинуваченого. Вивчення процесуального порядку здійснення спеціального судового провадження дозволяє чітко окреслити межі застосування цієї процедури, визначити коло суб'єктів, які беруть участь у провадженні, а також проаналізувати стадії руху кримінального провадження від моменту ініціювання процедури *in absentia* до ухвалення судового рішення. Особливу увагу слід приділяти гарантіям захисту прав та законних інтересів усіх учасників процесу, зокрема обвинуваченого, який не присутній під час судового розгляду справи. Відповідно, опрацювання питання щодо процесуального порядку здійснення спеціального судового провадження є не лише актуальним з наукової точки зору, а й має практичне значення для забезпечення ефективного функціонування системи правосуддя та дотримання засади верховенства права.

Зокрема, як указує І.В. Оборнова, «з метою нівелювання негативних наслідків відсутності в судовому засіданні обвинуваченого вітчизняний законодавець у ч. 2 ст. 7 КПК України передбачив важливу гарантію – зміст та форма кримінального провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*)

повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7 КПК України, з урахуванням особливостей, встановлених законом. При цьому на сторону обвинувачення у разі здійснення судового провадження *in absentia* покладено обов'язок використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав обвинуваченого (зокрема, права на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя). Подібні обов'язки щодо забезпечення прав обвинуваченого покладаються й на суд. Так, у процесі спеціального судового провадження (*in absentia*) суд першої інстанції повинен вживати усіх необхідних заходів для реалізації захисником своїх процесуальних прав, забезпечувати сторонам рівні умови для їх реалізації та надавати кожній стороні розумну можливість представляти справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону в суттєво не вигідне становище щодо іншої сторони» [63, с. 173–174].

З приводу вищезазначеного зауважимо, що визначення чіткого процесуального порядку здійснення спеціального судового провадження є не лише формальною вимогою закону, а й ключовою передумовою для забезпечення балансу між ефективністю правосуддя та дотриманням основоположних прав людини. З огляду на те, що обвинувачений під час розгляду справи *in absentia* фактично позбавлений можливості особисто брати участь у захисті своїх інтересів, особливої ваги набуває обов'язок сторін, а насамперед суду, забезпечити реальний захист прав такої особи. Зокрема, зобов'язання використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав обвинуваченого не може залишатися лише декларативною нормою – воно має наповнюватися конкретним процесуальним змістом. Це означає, що суд повинен не лише формально забезпечувати участь захисника, а й створювати умови для повної, «реальної» реалізації захисником своїх процесуальних прав, а також гарантувати рівність сторін і відсутність переваг однієї зі сторін у процесі.

Водночас лише чітко визначений законодавством процесуальний порядок дозволяє уникнути правової невизначеності, яка може стати підґрунтям для зловживань чи суттєвого обмеження прав учасників процесу. Саме тому

деталізація процедурних елементів – від повідомлення обвинуваченого про розгляд справи до контролю за діяльністю захисника – є необхідною умовою відповідності спеціального судового провадження європейським стандартам справедливого суду. Крім того, варто враховувати, що в умовах трансформації правової системи України та прагнення до впровадження європейських цінностей питання процесуальних гарантій у спеціальному судовому провадженні набуває подвійного значення. Необхідність визначення чіткого порядку є не лише питанням внутрішньої правової культури, а й важливим кроком на шляху гармонізації національного кримінального процесуального законодавства із міжнародними стандартами, зокрема практикою ЄСПЛ щодо права на справедливий суд. Зокрема, Верховний Суд наголошує, що «кожній стороні повинна надаватися розумна можливість представляти справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону у суттєво не вигідне становище відносно другої сторони» [170; 90; 63, с. 173–174].

Перед тим як розкрити процесуальний порядок здійснення спеціального судового провадження, вважаємо доречним зосередити увагу на ознаках спеціального судового провадження. Зокрема, Д.О. Шумейко наголошує, що під час проведення низки дій у судовому провадженні варто брати до уваги такі ознаки спеціального судового провадження:

– нормативно визначений обов'язок прокурора додавати до клопотання про здійснення спеціального судового провадження докази того, що обвинувачений знав або мав знати про розпочате кримінальне провадження;

– наслідком припинення існування підстав для здійснення спеціального судового провадження є початок судового розгляду заново згідно із загальними правилами;

– кримінальне процесуальне законодавство не встановлює процедури повторного звернення з клопотанням про здійснення спеціального судового провадження;

– необхідність постановлення ухвали про здійснення спеціального судового провадження;

- обов'язкова участь захисника;
- визначений порядок вручення процесуальних документів [167, с. 436].

На нашу думку, акцентування на ознаках спеціального судового провадження є не лише доречним, а й необхідним кроком для глибшого розуміння його процесуальної природи. Виокремлення та характеристика основних елементів порядку здійснення спеціального судового провадження дозволяє не лише чітко окреслити межі застосування цієї процедури, а й забезпечити додаткові гарантії захисту прав учасників процесу, зокрема обвинуваченого, який відсутній під час судового розгляду.

По-перше, нормативно визначений обов'язок прокурора надавати докази поінформованості обвинуваченого про кримінальне провадження є ключовим запобіжником від зловживань та забезпечення справедливості, гарантією того, що судове провадження *in absentia* не стане інструментом свавілля. По-друге, важливим елементом є чітке врегулювання наслідків зміни підстав для спеціального судового провадження, що передбачає повернення до загального порядку розгляду. Такий підхід забезпечує гнучкість та динамічність процесу, дозволяючи вчасно та швидко реагувати на зміну обставин та захищати інтереси сторін. По-третє, відсутність законодавчо визначеної процедури повторного звернення з клопотанням про здійснення спеціального судового провадження свідчить про необхідність зваженого підходу до ініціювання цієї процедури. Це спонукає учасників процесу ретельно готувати матеріали та уникати формального підходу до питань, що мають істотне значення для правосуддя. Не менш важливим є й обов'язок суду постановити ухвалу про здійснення спеціального судового провадження, що забезпечує прозорість та контрольованість процесу. Водночас обов'язкова участь захисника виступає фундаментальною гарантією дотримання прав обвинуваченого, навіть за його відсутності. Особливої уваги заслуговує визначений порядок вручення процесуальних документів, що дозволяє мінімізувати ризики порушення права на захист та забезпечує дотримання засади змагальності сторін. Саме суворе дотримання процедурних елементів робить спеціальне судове провадження

ефективним інструментом у боротьбі зі злочинністю, водночас не порушуючи фундаментальних прав людини.

Своєю чергою, О.О. Нагорнюк-Данилюк указує, що «кримінальним процесуальним законодавством для спеціального судового провадження визначено:

- підстави та умови для здійснення спеціального судового провадження;
- вимоги до прокурора та порядок дій суду;
- порядок інформування обвинуваченого про хід і результати спеціального судового провадження;
- можливість судового розгляду в одному кримінальному провадженні за наявності у такому провадженні інших обвинувачених за клопотанням прокурора;
- порядок дій суду у разі, якщо підстави для спеціального судового розгляду перестали існувати;
- обов'язковість дослідження всіх наданих доказів» [57, с. 177].

Крім того, науковець за результатами аналізу дотримання прав і свобод обвинуваченого під час здійснення спеціального кримінального провадження доходить висновку про «необхідність вдосконалення порядку здійснення виклику обвинуваченого; закріплення права обвинуваченого звернутися з клопотанням про повторний розгляд кримінального провадження стосовно нього й особливих правил відліку строку на апеляційне оскарження; здійснення спеціального кримінального провадження стосовно обвинувачених, щодо яких наявні лише фактичні дані про те, що їхнє зареєстроване місце проживання або місце народження знаходиться в районі проведення антитерористичної операції або на тимчасово окупованій території України, за відсутності інших доказів їхнього фактичного перебування на таких територіях, неможливе» [61, с. 196].

Висловлені положення О.О. Нагорнюка-Данилюка щодо визначення елементів спеціального судового провадження, безумовно, відображають прагнення до системного й комплексного регулювання цього інституту. Втім, критичний аналіз засвідчує, що перелік наведених елементів не враховує низку

суттєвих аспектів, які мають значний вплив на практичну реалізацію процедури *in absentia*. Крім того, відсутність уніфікованого підходу до розуміння поняття «процесуальний порядок здійснення спеціального судового провадження» та його змісту породжує неоднозначність у судовій практиці та ускладнює однакове застосування норм. У зв'язку з цим, існує нагальна потреба у більш деталізованому й чіткому нормативному врегулюванні спеціального судового провадження, а також у формуванні єдиного підходу до його сутності та меж застосування. Хоча наведені елементи є базовими для організації спеціального судового провадження, їх практична ефективність значною мірою залежить від усунення законодавчих прогалин, посилення процесуальних гарантій та впровадження механізмів реального захисту прав усіх учасників процесу, особливо обвинуваченого, який відсутній у суді.

Водночас, на нашу думку, для підвищення ефективності й справедливості спеціального судового провадження, важливо не лише формально дотримуватися вказаних елементів, а й забезпечити реальне дотримання прав обвинуваченого на всіх етапах процесу. Тому переконані, що виокремлення та характеристика елементів порядку здійснення спеціального судового провадження є необхідним для забезпечення балансу між ефективністю правосуддя та гарантіями дотримання прав учасників процесу. Це дозволяє не лише чітко визначити межі застосування особливої процедури, а й гарантувати, що навіть за відсутності обвинуваченого в суді буде забезпечено неухильне дотримання рівності сторін та змагальності процесу. Особливої уваги потребує питання захисту прав тієї особи, яка не присутня під час судового розгляду. З огляду на це законодавець передбачив низку гарантій та процесуальних вимог, покликаних забезпечити дотримання прав обвинуваченого, а також інших учасників кримінального провадження.

Водночас варто зауважити, що «КПК України недостатньо регулює процедуру спеціального судового провадження, адже не визначено порядок виклику обвинуваченого щодо якого здійснювалося спеціальне досудове розслідування до суду та не передбачено можливість проведення підготовчого

судового засідання без участі обвинуваченого. <...> Чинний КПК України не забезпечує права на перегляд справи, якщо обвинувачений зрештою дізнається про вирок проти нього, що також є порушенням права на справедливий суд. Ще одна ключова проблема, яка потребує нагального вирішення, особам які знаходяться на непідконтрольній/окупованій території або РФ, що так само стосується осіб проти яких застосовуватиметься процедура заочного розгляду, чинне законодавство не гарантує захист від подвійного притягнення до відповідальності та відсутній механізм, який може забезпечити таке право» [1].

Вищенаведене демонструє необхідність належного нормативного врегулювання процедури здійснення судового провадження у положеннях КПК України. Зокрема, в умовах, коли значна частина обвинувачених перебуває на тимчасово окупованих територіях або за межами України, відсутність чітко визначених механізмів виклику обвинуваченого, а також можливості проведення підготовчого засідання без його участі, створює значні ризики для забезпечення справедливого суду та рівності сторін. Така прогалина у законодавстві фактично позбавляє обвинуваченого належної можливості захистити свої права, що суперечить фундаментальним засадам кримінального процесу. Водночас недопрацьованість процедури перегляду вироку в разі, якщо особа дізнається про нього постфактум, підриває довіру до судової системи та може стати підставою для міжнародної критики. Крім цього, питання подвійного притягнення до відповідальності залишається відкритим, оскільки чинне законодавство не містить достатніх гарантій захисту від повторного розгляду справи за одними й тими самими фактами. Це може призвести до порушення принципу *non bis in idem*, який є однією з основних гарантій прав людини у сфері кримінального судочинства.

Враховуючи ці обставини, нагальною є потреба у внесенні змін до КПК України. Такі зміни повинні забезпечити належний процесуальний баланс між ефективністю правосуддя та дотриманням прав обвинуваченого незалежно від його місцезнаходження. Оновлення нормативної бази сприятиме підвищенню

рівня правової захищеності учасників процесу, зміцненню довіри до судової системи та відповідності міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини.

При цьому варто сформулювати уніфікований підхід як до розуміння сутності порядку здійснення спеціального судового провадження, так і його основних елементів. Зокрема, як показує аналіз фахової наукової літератури, визначення поняття «процесуальний порядок здійснення спеціального судового провадження» не сформовано.

Відсутність чіткого та уніфікованого визначення поняття «процесуальний порядок здійснення спеціального судового провадження» призводить до низки негативних наслідків як на теоретичному, так і на практичному рівнях. По-перше, це ускладнює однакове застосування норм кримінального процесу, оскільки кожен учасник процесу може трактувати процедуру на власний розсуд, що породжує неоднозначність судової практики та підриває принцип правової визначеності. По-друге, відсутність усталеного поняття створює ризики для дотримання прав обвинуваченого, особливо в умовах його відсутності, адже не визначено чітких меж та гарантій захисту його інтересів. Це, своєю чергою, може стати підставою для оскарження судових рішень як на національному, так і на міжнародному рівні.

З урахуванням вищенаведеного пропонуємо під *порядком здійснення спеціального судового провадження* розуміти сукупність виняткових процесуальних норм, які регламентують особливу процедуру судового розгляду кримінального провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*). Іншими словами, це особливий, встановлений кримінальним процесуальним законодавством алгоритм дій суду, прокурора та захисника, що дозволяє розглянути справу та ухвалити вирок щодо особи, яка свідомо уникає правосуддя, не зважаючи на її фізичну відсутність у залі суду. Цей порядок не лише визначає алгоритм взаємодії суду, прокурора й захисника, але й виконує ключову функцію гарантування балансу між ефективністю правосуддя та захистом прав і свобод усіх учасників процесу. Він покликаний унеможливити зловживання процесуальними механізмами, забезпечити рівність сторін,

прозорість судочинства та дотримання принципу справедливого суду навіть за умов відсутності обвинуваченого. До особливостей процесуального порядку спеціального судового провадження належать:

– особливі умови для здійснення спеціального судового провадження, які були розкриті нами в попередньому підрозділі представленої наукової праці. Вони визначають підстави, за яких можливе застосування цієї процедури. Це унеможлиблює її використання у випадках, які не передбачені законодавством, і тим самим запобігає зловживанням з боку сторін;

– вимоги до прокурора щодо подання клопотання про здійснення спеціального судового провадження та надання матеріалів, які підтверджують, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження, та порядок дій суду, зокрема з розгляду такого клопотання;

– участь захисника (ефективність захисту) є обов'язковою умовою, що забезпечує дотримання права обвинуваченого на правничу допомогу. Навіть за його відсутності в судовому процесі, захисник має діяти в інтересах підзахисного, активно відстоювати його позицію, оскаржувати докази, заявляти клопотання тощо, що є запорукою справедливого розгляду справ;

– інформування обвинуваченого про проведення процесуальних дій, рішення суду та інші важливі моменти провадження. Встановлений законом порядок повідомлення дозволяє мінімізувати ризик порушення права на захист та забезпечує прозорість судочинства;

– обов'язковість дослідження доказів. Суд має всебічно, повно та неупереджено дослідити всі матеріали кримінального провадження (кримінальної справи), а не обмежуватися формальними ознаками. Це виключає можливість необґрунтованого обвинувального вироку та є гарантією дотримання засади верховенства права;

– порядок дій у разі припинення підстав для здійснення спеціального судового провадження. Тобто, у випадку появи обвинуваченого або усунення причин його відсутності, судовий розгляд має бути розпочатий заново за

загальними правилами. Це забезпечує динамічність судового процесу та захист інтересів усіх сторін.

Елементи процесуального порядку здійснення спеціального судового провадження

Фактично, вказані особливості порядку здійснення спеціального судового провадження дозволяють виокремити такі *елементи* цього порядку:

1) ініціювання здійснення спеціального судового провадження:

– подання прокурором клопотання про здійснення спеціального судового провадження;

– надання прокурором доказів, що обвинувачений знав або повинен був знати про кримінальне провадження, а також ухилявся від явки до суду;

2) розгляд клопотання судом, перевірка обґрунтованості підстав для здійснення спеціального судового провадження, заслуховування сторін та ухвалення рішення щодо можливості його здійснення;

3) забезпечення обов'язкової участі захисника на всіх етапах провадження для гарантування права обвинуваченого на правничу допомогу;

4) інформування обвинуваченого про проведення процесуальних дій, рішення суду;

5) повне, всебічне й неупереджене дослідження судом усіх доказів у кримінальному провадженні;

6) здійснення судового розгляду з урахуванням можливості відновлення загального порядку провадження у випадку появи обвинуваченого або усунення причин його відсутності, що передбачає початок розгляду справи заново за загальними правилами.

Зосередимо увагу на розкритті особливостей порядку здійснення спеціального судового провадження.

Ініціювання здійснення спеціального судового провадження – це початковий етап процесу, коли уповноважені суб'єкти (зазвичай прокурор) звертаються до суду з клопотанням про судовий розгляд кримінального провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*). Ця процедура

застосовується у виняткових випадках, якщо особа свідомо ухиляється від правосуддя й немає можливості забезпечити її присутність у суді. Ба більше, ініціювання спеціального судового провадження (*in absentia*) є етапом, який має свої суттєві особливості і критично залежить від ролі прокурора, «що підтримує державне обвинувачення в суді. Проте порядок підтримання державного обвинувачення прокурором під час застосування процедури *in absentia* має свою специфіку» [160, с. 179].

Зокрема, як зазначає Г.І. Цибульник, «можливість здійснення спеціального кримінального провадження (*in absentia*) в суді безпосередньо залежить від якості підготовки прокурора під час підтримання державного обвинувачення. У процесі спеціального кримінального провадження (*in absentia*) прокурор повинен займати активну позицію, яка б обґрунтовувала необхідність застосування зазначеного інституту в кожному конкретному випадку, із дотриманням прав обвинуваченого. Така поведінка прокурора під час підтримання державного обвинувачення в судовому засіданні не тільки забезпечить уникнення питань щодо можливості порушення прав обвинуваченого на захист, а й стане підґрунтям для ефективного судового розгляду справи в цілому. Водночас необхідно підкреслити, що без ініціювання прокурором в суді питання щодо розгляду кримінального провадження в порядку *in absentia* такий розгляд неможливий» [160, с. 181–182].

Ініціювання спеціального судового провадження включає такі основні елементи.

1. Підготовка та подання клопотання прокурором про здійснення спеціального судового провадження. На цьому етапі прокурор, керуючись нормами кримінального процесуального законодавства, ретельно аналізує матеріали кримінального провадження, встановлює факт відсутності обвинуваченого та причини такої відсутності. У письмовому клопотанні прокурор має обґрунтувати доцільність застосування спеціального провадження, вказати на обставини, що унеможливають участь обвинуваченого у судовому процесі, а також навести правові підстави для розгляду справи *in absentia*.

Важливо, щоб клопотання містило чітке формулювання вимог, перелік доказів та посилання на відповідні статті КПК України. Окрім цього, прокурор повинен зазначити заходи, які були вжиті для встановлення місцезнаходження обвинуваченого та забезпечення його участі в суді, що підтверджує добросовісність сторони обвинувачення.

Проте аналіз положень КПК України демонструє, що законодавець не врегулював питання про зміст клопотання про здійснення спеціального судового провадження та порядок його розгляду. З огляду на що утвердилася наукова позиція про доречність використання аналогії закону. Зокрема, О.О. Нагорнюк-Данилюк зазначає, що, «за аналогією, клопотання про здійснення спеціального судового провадження повинно містити всі ті самі складові, що і клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування. Виняток становить перелік свідків, допитувати яких у підготовчому судовому засіданні суд не має повноважень» [60, с. 521]. При цьому науковець пропонує в клопотанні про здійснення спеціального судового провадження зазначити:

«1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, що дають підстави обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на обставини;

4) відомості про те, що обвинувачений виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, та/або відомості про оголошення обвинуваченого в міжнародний розшук, та /або матеріали, що підтверджують прийняття уповноваженим органом рішення про передачу обвинуваченого для обміну як військовополоненого та факт обміну;

5) виклад обставин про те, що обвинувачений переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності (не застосовується до випадків, коли стосовно обвинуваченого уповноваженим

органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся);

б) виклад обставин, які дають підстави встановити, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження» [60, с. 523].

З урахуванням положень КПК України щодо змісту клопотання про спеціальне досудове розслідування та підстав для спеціального судового провадження, а також сформованих наукових підходів до визначення структури й змісту клопотання про спеціальне судове провадження, пропонуємо наступну редакцію статті КПК України, що визначатиме зміст клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження:

«Стаття 323-1. Зміст клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження

1. Клопотання про здійснення спеціального судового провадження (in absentia) подається прокурором до суду, який здійснює судовий розгляд, та має відповідати вимогам цієї статті.

2. У клопотанні про здійснення спеціального судового провадження з підстави, передбаченої абзацом першим частини третьої статті 323 цього Кодексу, зазначаються:

1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, що дають підстави обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на такі обставини;

4) відомості про те, що обвинувачений виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, та/або відомості про оголошення обвинуваченого в міжнародний розшук;

5) виклад обставин про те, що обвинувачений переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності;

б) виклад обставин, які дають підстави встановити, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження;

7) перелік свідків, яких прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання (за необхідності).

3. У клопотанні про здійснення спеціального судового провадження з підстави, передбаченої абзацом другим частини третьої статті 323 цього Кодексу, зазначаються:

1) короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання;

2) правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;

3) виклад обставин, що дають підстави обвинувачувати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилання на такі обставини;

4) матеріали, що підтверджують прийняття уповноваженим органом рішення про передачу обвинуваченого для обміну як військовополоненого та факт обміну;

5) виклад обставин, які дають підстави встановити, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження;

б) перелік свідків, яких прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання (за необхідності)».

Окремо варто акцентувати, що всі обставини, викладені прокурором у клопотанні про здійснення спеціального судового провадження, мають бути підтверджені належними та допустимими доказами. Лише обґрунтованість кожного твердження, що міститься в такому клопотанні, забезпечує прозорість процесу та гарантує дотримання прав сторін у судовому розгляді. У випадку, якщо змістовне наповнення клопотання не є детальним і відомості на його обґрунтування викладаються в загальних рисах, судді відмовляють прокурору у здійсненні спеціального судового провадження. Зокрема, «серед типових недоліків змісту клопотань, що впливають на результат розгляду і відмову в

здійсненні спеціального судового провадження», на сторінках фахової наукової літератури й у судовій практиці називають такі:

«1) відсутність (недостатність) даних, що свідчать про належне повідомлення особи про кримінальне провадження;

2) відсутність посилення на документи і дані, які свідчать про перебування особи за межами України, на тимчасово окупованій території, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором;

3) відсутність (недостатність) даних, що свідчать про оголошення обвинуваченого в міжнародний розшук;

4) посилення на здійснення спеціального досудового розслідування як підставу для здійснення спеціального судового провадження» [60, с. 521; 148; 156; 155; 152].

2. Надання доказів, що обвинувачений знав або повинен був знати про кримінальне провадження, та ухилявся від явки до суду. Зокрема, згідно з абз. 3 ч. 3 ст. 323 КПК України прокурор до клопотання про здійснення спеціального судового провадження повинен додати «матеріали про те, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження» [37].

Ба більше, в Резолюції 75 (11) Комітету Міністрів Ради Європи від 19 січня 1973 р. зазначається, що одним із критеріїв, що регулює провадження, що проводяться за відсутності обвинуваченого, є необхідність доведення факту поінформованості особи про кримінальне переслідування. Тобто основним принципом є те, що жодна справа не може розглядатися за відсутності обвинуваченого, якщо не буде доведено, що особа була належним чином повідомлена про дату і місце судового розгляду повісткою, яка дає достатньо часу для прибуття до суду та підготовки захисту. Якщо ж встановлено, що обвинувачений навмисно уникав правосуддя, це може бути підставою для розгляду справи *in absentia*. Повістка має містити інформацію про наслідки неявки, а у випадку, якщо суд отримає підтвердження вручення повістки і водночас з'ясує, що у особи були об'єктивні перешкоди для явки, розгляд справи має бути відкладений, якщо присутність обвинуваченого є обов'язковою. Особа,

яка не була належно поінформована про розгляд справи, має право на скасування такого рішення, а якщо повістка була вручена належно, але обвинувачений може довести, що його відсутність була спричинена поважними причинами поза його контролем, він має право на повторний розгляд справи у звичайному порядку [209].

На необхідність враховувати під час вирішення питання про можливість здійснення спеціального судового провадження обізнаність обвинуваченого про існування кримінального провадження щодо нього, а також наявність доказів належного повідомлення обвинуваченого про дату та час судового засідання стосовно нього вказує О.О. Нагорнюк-Данилюк [61, с. 118–119]. Як указує науковець, «встановлення причин неявки обвинуваченого нерозривно пов'язане з питанням про належне повідомлення обвинуваченого про час і місце судового розгляду» [58, с. 365; 61, с. 108].

У контексті досліджуваного питання варто навести положення Рекомендації № R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Про спрощення кримінального правосуддя», згідно з якою «Держави-члени повинні розглянути питання по надання своїм судам можливості, принаймні у випадку нетяжких злочинів та з урахуванням можливої міри покарання, слухати справи та виносити за ними рішення за відсутності обвинуваченого за умови, що його було належним чином поінформовано про дату слухань та про його право мати адвоката чи іншу особу, яка представляє його інтереси» [124]. Враховуючи вищезазначене, доцільно підкреслити, що сучасний підхід до здійснення спеціального судового провадження ґрунтується на забезпеченні належного інформування обвинуваченого про судовий розгляд, його права на захист та можливість бути представленим адвокатом чи іншою уповноваженою особою.

При цьому «зміст резолюції Комітету Міністрів Ради Європи від 21 травня 1975 р. засвідчує, що не дивлячись на те, що «присутність обвинуваченого на судовому процесі має життєво важливе значення», процедура *in absentia* не обов'язково спричиняє порушення права на справедливий судовий розгляд. Однак має бути дотримана низка умов, серед яких <...> своєчасне повідомлення

особи про проведення розгляду, надання їй достатньо часу для підготовки захисту, інформування про наслідки неявки в судове засідання, а також можливість оскарження судових рішень, постановлених за відсутності обвинуваченого» [63, с. 166]. У цьому контексті важливо акцентувати на тому, що механізм інформування обвинуваченого потребує удосконалення: окрім традиційних каналів комунікації, слід застосовувати сучасні засоби зв'язку, як-от месенджери чи соціальні мережі, аби максимально забезпечити реальну обізнаність особи щодо здійснення кримінального провадження. Відтак, забезпечення ефективного захисту та гарантій справедливого судового розгляду, навіть у випадках застосування процедури *in absentia*, має залишатися пріоритетом.

Прокурор зобов'язаний надати суду належні та допустимі докази, які підтверджують факт обізнаності обвинуваченого про відкриття та перебіг кримінального провадження. До таких доказів можуть належати копії повідомлень про підозру, докази вручення повісток, протоколи слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій із залученням обвинуваченого, а також дані про спроби встановити місцезнаходження особи.

При цьому прокурором повинні враховуватися «критерії оцінки судом факту належного повідомлення обвинуваченого: 1) докази, що надаються прокурором для підтвердження обізнаності обвинуваченого та їхній зв'язок з іншими даними і матеріалами провадження; 2) реалізація законодавчої формули презумпції обізнаності; 3) дотримання вимог щодо змісту повідомлень» [166, с. 167]. Як указує з цього приводу Верховний Суд, «під час здійснення судового розгляду за процедурою «*in absentia*» суду належить перевіряти, чи вжив орган досудового розслідування всіх належних заходів для вручення підозрюваному повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Обвинувачений вважається таким, що був належним чином повідомлений про наявність кримінального провадження стосовно нього та мав можливість отримувати інформацію щодо часу й місця судового розгляду

кримінального провадження, якщо відповідні повістки було опубліковано у засобах масової інформації загальнодержавного значення та на інтернет-порталі судової влади. Крім того, обвинувачений також мав можливість узяти участь у судовому розгляді кримінального провадження як особисто, так і шляхом залучення захисника за власним вибором, якби мав таке бажання, однак для захисту інтересів обвинуваченого державою був залучений захисник, касаційна скарга якого є предметом розгляду суду касаційної інстанції» [87; 93; 92; 65, с. 18–19].

Крім того, в судовій практиці як підтвердження обізнаності обвинуваченого про наявність кримінального провадження стосовно нього розцінюють повідомлення належним чином захисника про всі дати судових засідань, а також надходження до суду клопотань захисників від імені обвинуваченого. Приміром, у кримінальному провадженні № 4201700000003658 на підготовчому судовому засіданні було встановлено, що «захисники ОСОБА_10 адвокати ОСОБА_6 та ОСОБА_7 про дати судових засідань повідомлені телефонограмами, долученими до матеріалів провадження розписками, були присутні в судових засіданнях, тому належним чином повідомлені про всі дати судових засідань (т. 1 а.с.147, т. 3 а. с. 110, т. 3 а. с. 220). Більш того, під час підготовчого судового засідання захисники обвинуваченого ОСОБА_10 підтвердили обізнаність останнього про наявність кримінального провадження відносно нього, про що також свідчать клопотання захисників він імені ОСОБА_10 стосовно бажання обвинуваченого приймати участь в судовому засіданні особисто» [149].

Цікавою є пропозиція О.О. Нагорнюка-Данилюка, щоб «у випадках, коли обвинувачений у соціальних мережах заявляє про незаконне переслідування, тиск та погрози з боку органів досудового розслідування, публікує процесуальні документи тощо, ці дії належним чином фіксувалися». Такі докази, на його думку, «повинні бути взяті до уваги судом під час з'ясування факту обізнаності обвинуваченого» [60, с. 522].

Крім того, прокурор має довести, що обвинувачений свідомо ухилявся від явки до суду, наприклад, шляхом зміни місця проживання без повідомлення органів слідства, виїзду за межі країни або ігнорування офіційних викликів. Такі докази є вирішальними для суду під час прийняття рішення щодо можливості здійснення спеціального провадження. Так, згідно з ч. 5 ст. 139 КПК України «ухилення від явки на виклик слідчого, прокурора чи судовий виклик слідчого судді, суду (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази) підозрюваним, обвинуваченим, який оголошений у міжнародний розшук, та/або який виїхав, та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, є підставою для здійснення спеціального досудового розслідування чи спеціального судового провадження» [37].

Варто наголосити, що вимога щодо встановлення факту поінформованості обвинуваченого про здійснення відносно нього кримінального переслідування знаходить своє відображення і в практиці ЄСПЛ. Зокрема, у рішенні у справі *Sejdovic v. Italy* ЄСПЛ підкреслив, що відсутність належного повідомлення особи про кримінальне переслідування та судовий розгляд є підставою для визнання порушення права на справедливий судовий розгляд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Таким чином, суд акцентує на необхідності доведення того, що обвинувачений був дійсно обізнаний із суттю та перебігом кримінального процесу щодо нього [181; 63, с. 166].

Розгляд клопотання про здійснення спеціального судового провадження судом. Під час такого розгляду суд перевіряє обґрунтованість підстав для застосування спеціального провадження, заслуховує сторони та приймає відповідне рішення. Зокрема, як зазначено у науковій літературі, «суддя після отримання клопотання про здійснення спеціального судового провадження насамперед вирішує питання щодо наявності підстав для здійснення такого провадження, факту обізнаності обвинуваченого про розпочате щодо нього кримінальне провадження, і у разі їх встановлення постановляє ухвалу про

задоволення клопотання та призначає відповідне провадження, або навпаки, відмовляє в задоволенні клопотання» [60, с. 521]. При цьому «компетенція судді при призначенні спеціального судового провадження визначається такими напрямками:

1) нормами процесуального закону, які закріплюють особливості проведення спеціального судового провадження. Тут мова йде, зокрема, про підстави та обставини, які обумовлюють таке провадження;

2) відомостями, наведеними в клопотанні, у взаємному зв'язку з матеріалами кримінального провадження, які представляються зацікавленим суб'єктом судді.

3) внутрішнім переконанням щодо необхідності у призначенні спеціального судового провадження, або відсутності такої необхідності в кожному конкретному випадку з урахуванням досліджених обставин» [60, с. 521].

Під час розгляду клопотання про здійснення спеціального судового провадження суд повинен установити, чи було дотримано порядок подання такого клопотання. Водночас суд зобов'язаний перевірити, чи було належним чином здійснено інформування обвинуваченого про проведення процесуальних дій і прийняті судом рішення. Проте варто зауважити, що реалізація цих вимог суттєво ускладнюється через відсутність чіткої регламентації даного питання у чинному КПК України. Це створює правову невизначеність та може призводити до неоднакового застосування процесуальних норм судами.

Крім того, під час розгляду клопотання про здійснення спеціального судового провадження суд за аналогією зі ст. 297-3 КПК України повинен залучити захисника, якщо обвинувачений самостійно його не залучив. Також він «має право за клопотанням сторін кримінального провадження або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про здійснення спеціального» судового провадження [37]. За наслідками розгляду клопотання про здійснення спеціального судового провадження «суддя може ухвалити одне з трьох рішень:

задовольнити клопотання, відмовити у задоволенні клопотання, повернути клопотання прокурору» [60, с. 521].

При цьому обвинувачений повинен бути належним чином поінформований про прийняте судом рішення за результатами розгляду клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження. Зокрема, у кримінальному провадженні № 42017000000003658 суд постановив «повідомити обвинувачених ОСОБА_9 та ОСОБА_10 про прийняте рішення щодо здійснення спеціального судового провадження стосовно них шляхом розміщення цієї інформації в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті суду. Повістки про виклик обвинувачених ОСОБА_9 і ОСОБА_10 та інформацію про процесуальні документи надсилати та публікувати відповідно до вимог ст. 323 КПК України» [149].

Забезпечення обов'язкової участі захисника на всіх етапах спеціального судового провадження для гарантування права обвинуваченого на правничу допомогу. Як зазначає з цього приводу О.В. Пчеліна, «одним із стандартів кримінального провадження є забезпечення права на захист як невід'ємного елементу права на справедливий суд. Реалізація права на захист в умовах спеціального кримінального провадження потребує збалансування між публічними та приватними інтересами. Такий баланс є основоположним принципом правосуддя, який забезпечує справедливість та ефективність процесу. У випадках, коли підозрюваний/обвинувачений перебуває за межами країни, виникають додаткові виклики для реалізації його права на захист. Відсутність підозрюваного/обвинуваченого може призводити до порушення його прав, що вимагає відповідного юридичного регулювання та гарантій з боку держави» [123, с. 590; 121, с. 169–171].

Так, у п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України зазначається, що «обов'язкова участь захисника забезпечується у кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування або спеціальне судово провадження, – з моменту прийняття відповідного процесуального рішення», а в абз. 5 ч. 3 ст. 323 КПК України – «участь захисника у спеціальному судовому

провадженні є обов'язковою» [37]. Вказані положення кримінального процесуального законодавства України повністю відповідають стандартам справедливого суду (стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) [34], особливо Рекомендації Ради Європи № R (87) 187 щодо заочного провадження [124].

На відміну від звичайного судового провадження, де участь захисника може бути добровільною, у спеціальному судовому провадженні участь захисника є обов'язковою на всіх етапах судового розгляду. Навіть якщо обвинувачений, будучи присутнім, мав право відмовитися від захисника, в умовах *in absentia* така відмова не приймається. Це потрібно для забезпечення змагальності сторін та дотримання процедури. Захисник виступає єдиним «легальним» представником інтересів обвинуваченого в суді. Його роль критично важлива, оскільки він має *de facto* замінити фізичну присутність обвинуваченого. При цьому захист має бути не формальним, а ефективним, адже «активність захисника є індикатором ефективності захисту» [73; 72, с. 725–728; 74, с. 405–409; 71, с. 197–204]. Сам факт призначення захисника не забезпечує ефективну допомогу обвинуваченому, оскільки захисник може ухилитися від виконання своїх обов'язків або виконувати їх неналежним чином [175; 61, с. 114].

Як указує з цього приводу Верховний Суд, «пасивна участь захисника у кримінальному провадженні за процедурою «*in absentia*» є істотним порушенням кримінального процесуального закону, порушенням права на захист, що перешкоджає суду ухвалити законне й обґрунтоване судове рішення. Пасивною участю захисника, зокрема, може вважатися незаявлення ним жодних заяв чи клопотань, спрямованих на захист обвинуваченого, згода з усіма клопотаннями сторони обвинувачення, відсутність інформації про зустрічі з обвинуваченим, неузгодження з ним лінії захисту від обвинувачення» [88; 65, с. 10].

Відповідно, захисник повинен не просто бути присутнім під час спеціального судового провадження, а й активно використовувати всі процесуальні права:

- досліджувати докази обвинувачення;

- подавати клопотання (наприклад, про витребування додаткових доказів на користь обвинуваченого);
- оскаржувати дії та рішення суду (ухвали, вирок);
- формувати власну правову позицію та заперечувати обвинувачення [73; 72, с. 725–728; 74, с. 405–409; 71, с. 197–204].

У цьому контексті також заслуговує уваги твердження О.О. Нагорнюка-Данилюка, що «в разі здійснення спеціального судового провадження обвинувачений не може особисто реалізувати такі надані йому процесуальні права як брати особисту участь у допиті свідків обвинувачення, висловлювати свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження, виступати в судових дебатах. В той же час, частина закріплених у ст. 42 КПК України процесуальних прав обвинуваченого може бути реалізована ним через захисника (збирати та подавати до суду докази, ознайомлюватися з журналом судового засідання, оскаржувати в порядку, установленому КПК України судові рішення тощо)» [62, с. 307; 61, с. 114].

У разі відсутності захисника за вибором обвинуваченого (або неможливості встановлення з ним зв'язку), суд зобов'язаний залучити захисника через Центр з надання безоплатної вторинної правничої допомоги. Послуги такого захисника оплачуються за рахунок держави, що гарантує його незалежність та неможливість затягування процесу через фінансові питання. При цьому вбачається слушним зауваження І.В. Гловюк, що «інтереси обвинуваченого у спеціальному судовому провадженні представляє захисник за призначенням, а тому він не має змоги поспілкуватися з клієнтом, не знає його позиції у справі, усю інформацію про обставини вчинення злочину та докази він може отримати лише від сторони обвинувачення, не може самостійно збирати доказову базу на захист клієнта» [17, с. 19–20].

Вважаємо, що залучення захисника через Центр з надання безоплатної вторинної правничої допомоги у випадку відсутності обраного обвинуваченим адвоката є необхідною гарантією дотримання права на захист. Такий підхід відповідає вимогам справедливого суду, оскільки забезпечує незалежність

захисника та усуває ризики, пов'язані з фінансовою неспроможністю обвинуваченого. Водночас слід погодитися з думкою І.В. Гловюк щодо обмежених можливостей захисника за призначенням. Він дійсно часто не має змоги особисто поспілкуватися з клієнтом, не знає його справжньої позиції, а джерелом інформації про обставини справи здебільшого виступає сторона обвинувачення. Це створює певну асиметрію у змагальному процесі та може негативно вплинути на якість захисту, адже захисник не має повного доступу до доказової бази, не може самостійно її доповнювати чи перевіряти. На нашу думку, для мінімізації цих ризиків доцільно розширити процесуальні можливості захисника за призначенням, надавши йому ширший доступ до матеріалів справи, а також передбачити додаткові механізми для встановлення хоча б опосередкованого зв'язку із підзахисним, наприклад, через електронні засоби комунікації або представників родини. Також держава має посилити контроль за якістю надання безоплатної правничої допомоги, аби захист у спеціальному судовому провадженні був не лише формальним, а й по-справжньому ефективним та дієвим.

Більш того, на суд покладається обов'язок не лише формально забезпечити присутність захисника у спеціальному судовому провадженні, а й активно сприяти реалізації ним усіх наданих законом процесуальних прав. Це означає, що суд повинен вживати вичерпних і дієвих заходів для того, щоб захисник мав реальну можливість виконувати свої професійні обов'язки й ефективно відстоювати інтереси обвинуваченого. Вказана вимога повністю корелюється із європейськими стандартами забезпечення законності судового розгляду *in absentia*, згідно з якими обвинувачений не втрачає переваги права на ефективний захист лише через відсутність у судовому засіданні, а суди зобов'язані надати можливість захиснику реалізувати захист обвинуваченого за його відсутності [169; 181; 183; 172]. Зокрема, суд має гарантувати доступ захисника до всіх матеріалів кримінального провадження, надавати йому можливість подавати клопотання, долучати докази, брати участь у дослідженні доказів сторони обвинувачення, висловлювати заперечення, а також оскаржувати

процесуальні рішення. Важливо, аби суд не обмежувався лише номінальним залученням захисника, а створював умови для його активної участі в судовому розгляді, зокрема, забезпечував технічні можливості для зв'язку із підзахисним (у разі такої потреби), оперативно реагував на будь-які порушення прав захисника, а також вирішував питання щодо усунення перешкод у здійсненні ним належного захисту. Зокрема, як указує з цього приводу Верховний Суд, «у процесі розгляду у спеціальному судовому провадженні (*in absentia*) суд першої інстанції повинен уживати всіх необхідних заходів для реалізації захисником своїх процесуальних прав, забезпечувати сторонам рівні умови для реалізації їхніх прав та надавати кожній стороні розумну можливість представляти справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону в суттєво невігідне становище щодо іншої сторони. Якщо у спеціальному судовому провадженні (*in absentia*) суд відмовив задовольнити клопотання сторони захисту про відкладення розгляду справи й надання часу для підготовки виступу в судових дебатах для належної організації та непорушення права на захист його підзахисного без належного і розумного обґрунтування своєї відмови, посиляючись виключно на необхідність забезпечення безперервності судового розгляду (ст. 322 КПК) і недоцільність витрачання прокурором бюджетних коштів на розміщення оголошення, він порушив принципи юридичної рівності, змагальності та справедливості судового розгляду, що не узгоджується зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [65, с. 15; 90].

Інформування обвинуваченого про проведення процесуальних дій, рішення суду. У разі здійснення спеціального судового провадження передбачено особливий порядок інформування обвинуваченого про процесуальні дії та документи. Згідно із законодавством, а саме абзацами 6–8 ч. 3 ст. 323 КПК України, повістки про виклик обвинуваченого надсилаються за останнім відомим місцем його проживання або перебування. Крім того, всі процесуальні документи, які підлягають врученню обвинуваченому, адресуються його захиснику. Важливою гарантією належного повідомлення є обов'язкова публікація інформації про такі документи та повістки у медіа загальнодержавної

сфери розповсюдження відповідно до положень ст. 297-5 КПК України, а також на офіційному веб-сайті суду. Починаючи з моменту опублікування відповідної повістки про виклик у медіа та на веб-сайті суду, обвинувачений вважається ознайомленим із її змістом належним чином. У випадках, коли здійснюється спеціальне досудове розслідування у зв'язку з прийняттям рішення уповноваженим органом про передачу обвинуваченого для обміну як військовополоненого, повістки про виклик також підлягають публікації у медіа загальнодержавної сфери розповсюдження відповідно до вимог ст. 297-5 КПК України та на офіційному веб-сайті суду. Процесуальні документи в такому випадку надсилаються захиснику обвинуваченого. Таким чином, момент опублікування повістки про виклик у медіа загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті суду є критичним для визнання обвинуваченого належним чином ознайомленим із її змістом [37].

Наприклад, у кримінальному провадженні № 42017000000003658 «обвинувачений ОСОБА_10 неодноразово викликався у підготовчі судові засідання, призначені на 16.12.2024, 13.01.2025 за останньою відомою адресою проживання у АДРЕСА_2; на 19.02.2025 шляхом надсилання за останньою відомою адресою проживання та опублікування на офіційному вебсайті ВАКС; на 12.03.2025, 26.03.2025 повістки про виклик опубліковані на офіційному вебсайті ВАКС, Офісу Генерального прокурора, газеті «Урядовий кур'єр». <...> В подальшому, хоча і опублікування повісток на вебсайті суду про виклики особи, щодо якої здійснювалось спеціальне досудове розслідування прямо не передбачено КПК України, для вжиття додаткових засобів до основних способів інформування обвинуваченого, передбачених КПК України, Вищим антикорупційним судом повістки про виклик ОСОБА_10 на 19.02.2025 надіслані за останньою відомою адресою проживання та опубліковано на офіційному вебсайті ВАКС, на 12.03.2025, 26.03.2025 повістки про виклик опубліковані на офіційному вебсайті ВАКС, Офісу Генерального прокурора, газеті «Урядовий кур'єр» (т. 3 а.с. 232, т. 4 а.с. 2, 45, 49–50)» [149].

У цьому контексті слухним убачається твердження І.В. Оборонної з приводу того, що «необхідно забезпечити інформування обвинуваченого про здійснення щодо нього кримінального провадження, надіслати процесуальні документи тощо. Чинний кримінальний процесуальний закон передбачає, що повістки про виклик обвинуваченого у такому разі повинні надсилатися за останнім відомим місцем його проживання (перебування), а процесуальні документи, котрі підлягають врученню обвинуваченому, надсилаються захиснику. При цьому інформацію про такі документи та повістки про виклик слід обов'язково опубліковувати у засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження (далі – ЗМІ), а також на офіційному веб-сайті суду. З моменту такого опублікування вважається, що обвинувачений належним чином ознайомлений зі змістом відповідної інформації. З приводу викладеного варто зазначити, що публікація інформації про повістки та інші документи в ЗМІ та на веб-сайті суду зовсім не гарантує того, що обвинувачений її прочитає. Відповідно, законодавство не вимагає, щоб уповноважені органи держави довели, що обвинувачений дійсно знав про те, що стосовно нього здійснюється провадження (лише, що «знав або повинен був знати»). Це може призвести до порушення права на справедливий суд, передбаченого Конвенцією. Тому з метою удосконалення механізму інформування обвинуваченого видається доцільним здійснювати інформування усіма доступними засобами, включаючи месенджери, профілі в соціальних мережах тощо» [63, с. 176].

Як указують К. Шуневич, О. Андрухів, «на практиці органи досудового розслідування вдаються і до інших способів інформування, які хоч прямо і не передбачені процесуальним законом, однак за сприятливих умов здатні ефективніше досягати мети. До прикладу:

– у постанові від 17 квітня 2024 року у справі №296/10812/20 Верховний Суд вказав, що під час проведення обшуку за місцем проживання обвинуваченого слідчий повідомив першого про кримінальне переслідування у ході телефонної розмови, надавши йому інформацію про суть підозри та необхідність забезпечення особистої явки. Однак обвинувачений ствердив, що «...перебуває в

російській федерації, працює, суть підозри йому зрозуміла, однак він за викликом не прибуде». Доказами цих обставин слугували технічний запис відеофіксації проведення обшуку та рапорт слідчого;

– у справі №326/1385/18 повідомлення про підозру та повістки про виклик для передачі підозрюваному були вручені його захиснику, а також першому заступнику голови міської ради, голові ОСББ та свідку, який постійно спілкується з підозрюваним та який підтвердив факт обізнаності останнього про досудове розслідування. Крім того, як додатковий захід було здійснено направлення відповідних процесуальних документів за допомогою месенджера «Viber» на номер телефону, яким користувався підозрюваний;

– у справі №127/26784/22 направлення документів здійснювалось за відомою робочою адресою на електронну пошту, а повідомлення про підозру було перекладено на російську мову;

– у справі №759/9489/17 повідомлення особи взагалі здійснювалось через направлення процесуальних документів на електронну адресу так званого «верховного суду Республіки Крим». Такий спосіб інформування, з огляду на нелегітимність окупаційних органів влади, є абсолютно неприпустимим» [169; 89; 85; 94; 84].

На нашу думку, практика органів досудового розслідування застосовувати альтернативні, не прямо передбачені законом способи інформування обвинувачених про кримінальне провадження є закономірною реакцією на виклики сучасності та часто обумовлена необхідністю забезпечення реального доступу особи до інформації про її процесуальний статус. В умовах, коли обвинувачені перебувають за кордоном, уникають контактів або вчиняють інші дії для ускладнення комунікації, використання телефонних розмов, месенджерів, електронної пошти або залучення третіх осіб (родичів, представників органів місцевого самоврядування) може бути ефективним способом донесення суті підозри/обвинувачення та виконання вимог щодо належного повідомлення.

Позитивним аспектом є те, що такі підходи дозволяють уникнути зловживань з боку підозрюваних/обвинувачених, які свідомо ухиляються від

отримання процесуальних документів, та сприяють дотриманню засади змагальності сторін. Окрім цього, фіксація фактів інформування технічними засобами (відеозапис, рапорт, підтвердження у месенджерах) підвищує рівень доказової забезпеченості дій слідчого, прокурора. Водночас, вважаємо, що така практика потребує обережного та зваженого підходу. Не можна ігнорувати той факт, що не всі способи інформування є рівнозначними з точки зору дотримання прав людини та стандартів справедливого суду. З огляду на що вважаємо, що альтернативні способи інформування можуть бути виправдані, але лише за умови суворого дотримання балансу між ефективністю кримінального провадження та гарантіями прав обвинуваченого. Доцільно було б на законодавчому рівні чітко врегулювати допустимі альтернативні засоби інформування, з урахуванням сучасних технологій, та встановити обов'язкову фіксацію фактів повідомлення задля уникнення сумнівів щодо їх дійсності.

Зокрема, як зазначає М. Мазур, «механізми повідомлення про зміст обвинувачення та дату й місце судового розгляду мають передбачати інформування не через ЗМІ, а через інтернет, а також усіма доступними засобами, включаючи месенджери, профілі в соціальних мережах, телефонні дзвінки з проведення експертизи голосу тощо. Крім того, про зміст обвинувального акта та першу дату судового засідання обвинуваченого має інформувати сторона обвинувачення, а в повідомленні має бути довідкова інформація про те, як і де дізнатися про наступні судові засідання або як зв'язатися з представниками сторони обвинувачення чи суду для реалізації своїх прав» [43].

У зв'язку з цим особливої уваги заслуговує практика Верховного Суду щодо визначення належності ознайомлення обвинуваченого зі змістом судових повісток у межах спеціального судового провадження. Судові рішення в цій сфері містять важливі роз'яснення стосовно критеріїв визнання повідомлення таким, що відбулося належним чином, а також розкривають підходи до застосування як традиційних, так і альтернативних способів інформування з урахуванням вимог справедливого суду та прав людини. Розглянемо ключові позиції Верховного Суду, які формують правозастосовну практику у цьому питанні:

– «особа вважається належним чином ознайомленою зі змістом судових повісток, а отже, обізнаною про здійснюване судом щодо неї кримінальне провадження в порядку ч. 3 ст. 323 КПК (in absentia), якщо місцевий суд повідомляв їй про судові засідання (у тому числі, про судові засідання, на якому було проголошено вирок) шляхом розміщення оголошення на вебпорталі «Судова влада України» та в газеті «Урядовий кур'єр»» [65, с. 16; 83];

– «надсилання судових повісток і викликів під час спеціального досудового розслідування та судового провадження, а також публікування вказаних викликів у засобі масової інформації загальнодержавного значення обвинуваченому, який проживає на тимчасово окупованій території України, із вказівкою на іншу адресу проживання, ніж та, що зазначена в матеріалах кримінальної справи, вважається неналежним повідомленням обвинуваченого про день, час та місце розгляду справи» [65, с. 10; 88];

– «направлення повідомлення про підозру та повісток підозрюваному, який перебуває на тимчасово окупованій території України, за допомогою месенджера «Viber» на номер телефону, яким користувався підозрюваний, та підтвердження того, що він переглянув ці повідомлення, відповідає положенням КПК та є додатковим заходом до основних способів інформування підозрюваного, передбачених КПК, як-то вручення повідомлення про підозру та повісток захиснику підозрюваного та вжиття заходів до їх вручення самому підозрюваному» [65, с. 7; 85]. Вказану позицію Верховного Суду, вважаємо, можна за аналогією використовувати й до процедури інформування обвинуваченого про проведення процесуальних дій і рішень суду під час здійснення спеціального судового провадження.

Повне, всебічне й неупереджене дослідження судом усіх доказів у кримінальному провадженні. Як слушно з цього приводу підкреслює Д.О. Шумейко, «суд має надавати особливого значення охороні прав та законних інтересів обвинуваченого як учасника спеціального кримінального провадження забезпеченню повного та неупередженого судового розгляду з тим, щоб до обвинуваченої особи була застосована належна правова процедура в контексті

приписів ст. 2 КПК України з дотриманням всіх загальних засад кримінального провадження з урахуванням особливостей, встановлених законом. Ці особливості вимагають від суду особливо критичної та прискіпливої оцінки доказів обвинувачення, тому до доказування у даному випадку висуваються підвищені вимоги. У випадку спеціального судового провадження законодавець передбачив обов'язок суду досліджувати всі надані докази (ч.2 ст. 349 КПК України)» [167, с. 438]. Іншими словами, «частина 2 ст.349 КПК категорично визначає, що при проведенні такого провадження досліджуються всі надані докази. Тобто, суд не може визнати недоцільним дослідження тих чи інших доказів навіть у тому випадку, якщо захисник обвинуваченого не буде проти цього заперечувати» [147, с. 54].

При цьому захисник обвинуваченого має право «висловлювати думку щодо визначення обсягу доказів та порядку їх дослідження; слідкувати, щоб докази надавалися спочатку стороною обвинувачення, потім – стороною захисту; своєчасно реагувати на зміну обстановки та заявляти клопотання про зміну обсягу доказів і порядку їх дослідження» [24, с. 22–23].

Дійсно, питання повноти, всебічності та неупередженості дослідження доказів у кримінальному провадженні, особливо в умовах спеціального судового провадження, є надзвичайно актуальним і складним. З одного боку, суворе дотримання вимог щодо дослідження всіх наданих доказів гарантує захист прав обвинуваченого, виключає можливість однобічного чи формального підходу до судового розгляду, а також забезпечує довіру до судової системи. Це особливо важливо, коли обвинувачений перебуває у статусі особи, яка не бере участі у засіданні, адже ризик порушення його прав у такій ситуації зростає. З іншого боку, надмірна формалізація процесу, коли суд зобов'язаний досліджувати абсолютно всі докази, навіть якщо сторони не заперечують проти їх недослідження, може ускладнювати та затягувати розгляд справи, що суперечить засаді розумних строків. Водночас така вимога виправдана саме в умовах спеціального судового провадження, оскільки компенсує відсутність особистої

участі обвинуваченого й гарантує, що жоден доказ не залишиться поза увагою суду.

При цьому важливо, щоб суд не лише формально виконував обов'язок дослідження доказів, а й критично оцінював їхню належність, допустимість, достовірність і достатність для обґрунтування висновків. Особливої уваги потребують докази сторони обвинувачення, адже саме на ній лежить тягар доведення винуватості. Водночас захисник обвинуваченого повинен мати реальні інструменти для впливу на визначення порядку й обсягу дослідження доказів, своєчасного реагування на нові обставини, заявлення клопотань, що відповідає засаді змагальності.

Здійснення судового розгляду з урахуванням можливості відновлення загального порядку провадження у випадку появи обвинуваченого або усунення причин його відсутності, що передбачає початок розгляду справи заново за загальними правилами. Згідно з ч. 4 ст. 323 КПК України, у разі появи обвинуваченого або його доставлення до суду після постановлення ухвали про здійснення спеціального судового провадження, судовий розгляд продовжується з моменту постановлення такої ухвали відповідно до загальних правил. Водночас за клопотанням сторони захисту суд має право продовжити розгляд справи з моменту явки обвинуваченого на судові засідання та повторно дослідити окремі докази, що були розглянуті за відсутності обвинуваченого, якщо таке дослідження ініціює сторона захисту [37]. На сторінках фахової наукової літератури науковці зауважують, що наведена законодавча конструкція не є вдалою та пропонують передбачити можливість продовження судового провадження (а не розгляду – прим. автора) не з моменту постановлення ухвали про здійснення спеціального судового провадження, а зі стадії підготовчого провадження [167, с. 438; 54, с. 634].

При цьому Д.О. Шумейко зазначає, що «підставами для здійснення судового розгляду спочатку є:

– добровільне прибуття обвинуваченого для участі в судовому розгляді або його затримання, або у інший спосіб було забезпечено його участь у судовому розгляді;

– припинення міжнародного розшуку;

– вилучення з ч. 2 ст. 297-1 КПК України складу злочину, в учиненні якого обвинувачується особа, або зміна обвинувачення в суді» [167, с. 437–438].

Водночас О.О. Нагорнюк-Данилюк указує, що «у випадках, коли під час спеціального судового провадження прокурором змінюється правова кваліфікація кримінального правопорушення, в результаті чого особа обвинувачується у вчиненні злочину (-ів), жодний зі складів яких не відноситься до тих, щодо яких можливе здійснення спеціального судового провадження, за клопотанням прокурора чи захисника суд повинен постановити ухвалу про скасування ухвали про здійснення спеціального судового провадження, а судові провадження розпочинається зі стадії судового розгляду згідно з загальними правилами, передбаченими КПК України [59, с. 32–33; 61, с. 110].

З вищенаведеного помітно, що з одного боку, чинне законодавство, зокрема ч. 4 ст. 323 КПК України, забезпечує дотримання права обвинуваченого на особисту участь у процесі та дає можливість поновити ті процесуальні гарантії, які були обмежені у зв'язку з його відсутністю. Це відповідає міжнародним стандартам справедливого суду й презумпції невинуватості, адже жодна особа не повинна бути засудженою без реальної можливості захищати себе особисто або через захисника. З іншого боку, чинна редакція норми створює певні процесуальні труднощі. По-перше, початок розгляду справи «з моменту постановлення ухвали про здійснення спеціального судового провадження» не завжди забезпечує повне відновлення прав обвинуваченого, оскільки частина доказів уже могла бути досліджена за його відсутності. У такому випадку навіть повторне дослідження окремих доказів за клопотанням захисту не завжди гарантує рівність сторін, адже процесуальний контекст може змінитися, а суд уже сформував певне уявлення про справу. Тому слушною видається пропозиція науковців про доцільність відновлення провадження саме зі стадії підготовчого

провадження, що дозволило б забезпечити повноцінну реалізацію прав обвинуваченого з самого початку судового провадження.

Водночас не можна не враховувати засади розумних строків судового розгляду. Безумовне повернення до початкової стадії у кожному випадку появи обвинуваченого може негативно позначитися на ефективності судочинства, особливо якщо провадження було тривалим і трудомістким. Тому, на нашу думку, оптимальним є індивідуальний підхід, згідно з яким суд має зважати на обставини конкретного кримінального провадження, обсяг вже досліджених доказів, позицію захисту й обґрунтованість клопотань щодо повторного дослідження матеріалів.

Щодо ситуацій, коли змінюється правова кваліфікація злочину або зникають підстави для спеціального судового провадження, підтримуємо позицію науковців, що суд повинен скасовувати ухвалу про спеціальне провадження та переходити до загального порядку, починаючи з відповідної стадії кримінального провадження. Це гарантує, що обвинувачений не буде позбавлений тих процесуальних прав, які належать йому за загальними правилами кримінального процесу.

Відповідно, вважаємо доцільним законодавче уточнення процедури відновлення загального порядку судового провадження з чітким визначенням стадії, з якої має розпочинатися розгляд справи, а також розширення дискреції суду щодо визначення порядку дослідження доказів з урахуванням реального забезпечення прав обвинуваченого, засад змагальності та розумних строків.

Отже, проведені дослідження дає можливість зробити висновок, що під порядком здійснення спеціального судового провадження слід розуміти сукупність виняткових процесуальних норм, які регламентують особливу процедуру судового розгляду кримінального провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*). Це особливий, встановлений кримінальним процесуальним законодавством алгоритм дій суду, прокурора та захисника, що дозволяє розглянути справу та ухвалити вирок щодо особи, яка свідомо уникає правосуддя, не зважаючи на її фізичну відсутність у залі суду.

До особливостей процесуального порядку спеціального судового провадження належать:

- підстави й умови для здійснення спеціального судового провадження;
- вимоги до прокурора щодо подання клопотання про здійснення спеціального судового провадження та надання матеріалів, які підтверджують, що обвинувачений знав або повинен був знати про розпочате кримінальне провадження, та порядок дій суду, зокрема з розгляду такого клопотання;
- участь захисника (ефективність захисту) є обов'язковою умовою, що забезпечує дотримання права обвинуваченого на правничу допомогу;
- інформування обвинуваченого про проведення процесуальних дій, рішення суду та інші важливі моменти провадження;
- обов'язковість дослідження всіх наданих доказів;
- порядок дій у разі припинення підстав для здійснення спеціального судового провадження.

2.3 Судові рішення у спеціальному судовому провадженні та порядок їх оскарження

Судові рішення, ухвалені в межах спеціального судового провадження, мають ключове значення для забезпечення балансу публічних інтересів та процесуальних гарантій прав особи, яка переходить від правосуддя. Специфіка судових рішень під час здійснення спеціального судового провадження зумовлює необхідність виокремлення особливостей їх ухвалення та змісту, що покликані компенсувати відсутність обвинуваченого шляхом посилення вимог до обґрунтованості та дотримання принципів справедливого суду. Важливим аспектом залишається і порядок їх оскарження, який, з одного боку, повинен забезпечувати ефективний судовий контроль, а з іншого – не створювати перешкод для результативності кримінального провадження. Саме тому аналіз судових рішень у спеціальному провадженні та механізмів їх

апеляційного й касаційного перегляду становить необхідну передумову для комплексного розуміння цього правового інституту.

Законодавець визначає судові рішення як різновид процесуальних рішень, що приймаються під час кримінального провадження судом. Так, у ч. 1 ст. 110 КПК України пропонується під процесуальними рішеннями розуміти: «Всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду» [37]. При цьому, у ч. 2 цієї статті значиться, що: «Судове рішення приймається у формі ухвали, постанови або вироку, які мають відповідати вимогам, передбаченим статтями 369, 371–374 цього Кодексу» [37]. Аналогічна класифікація судових рішень надається законодавцем і у ст. 369 КПК України: «Судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку; судове рішення, у якому слідчий суддя, суд вирішує інші питання, викладається у формі ухвали; суд касаційної інстанції у випадках, передбачених цим Кодексом, приймає постанови» [37].

Водночас, у науковій літературі так і не було сформовано одностайного підходу до розуміння поняття процесуального рішення, що в свою чергу, негативно впливає й на вірне визначення дефініції судового рішення у спеціальному судовому провадженні як його різновиду. Зокрема, Н.В. Глинська визначає його як «виражений у встановленій законом формі індивідуальний правозастосовний акт, в якому компетентні державні органи і посадові особи у встановленому законом порядку з метою вирішення правових і кримінологічних завдань кримінального судочинства надають відповіді на питання, що виникли по справі, і виражають владне волевиявлення про дії або бездіяльність, що впливають із встановлених на момент винесення рішення фактичних обставин справи і приписів чинного законодавства» [16, с. 24]. В.І. Чорнобук під цим поняттям окреслює «висловлені у письмовій формі правозастосовні акти, які пов'язані з обмеженням основних конституційних прав учасників процесу» [161, с. 11]. М.П. Климчук вважає, що ним є «виражений у встановленій законом формі індивідуальний правозастосовний акт, у якому компетентні державні органи і посадові особи у передбаченому законом порядку з метою вирішення правових і

кримінологічних завдань кримінального судочинства надають відповіді на питання, що виникли у справі, і виражають владне волевиявлення про дії або бездіяльність, які випливають з установлених на момент винесення рішення фактичних обставин справи і приписів чинного законодавства» [32, с. 58].

В.Г. Пожар надає визначення процесуальних рішень як правозастосовних актів владно-розпорядчого характеру, що виражені у встановленій законом формі, пов'язані із вирішенням правових питань, що виникають у процесі кримінального провадження та містять владні приписи щодо вчинення певних правових дій чи настання певних правових наслідків. До ознак процесуальних рішень дослідник відносить такі: 1) рішення виносяться лише уповноваженими суб'єктами кримінального процесу, які реалізують власні владні повноваження в межах своєї компетенції; 2) рішення виражають владний припис; 3) рішення породжують, змінюють або припиняють кримінально-процесуальні відносини, підтверджують існування або відсутність матеріально-правових відносин; 4) рішення виражаються у встановленій законом формі постанови, ухвали, обвинувального акту, вироку. Всі рішення, які приймаються у кримінальному процесі, повинні відповідати загальним для них правовим властивостям – бути законними, обґрунтованими і вмотивованими. Ці загальні властивості процесуальних рішень витікають із принципу законності в кримінальному судочинстві і природи процесуальних рішень як актів застосування права [80, с. 8]. С.О. Шульгін під досліджуваною категорією пропонує розуміти «висновки органу дізнання, слідчого, прокурора, суду з вирішення питань, які виникають в ході провадження у кримінальній справі, які утворюють, змінюють чи припиняють права і обов'язки учасників кримінального провадження» [164, с. 207]; А.Я. Бурлака під цим поняттям розуміє «правовий акт, у якому органи досудового розслідування і суду в межах своєї компетенції у визначеному законом порядку дають відповіді на питання, що виникають у справі, та виражають владне волевиявлення про дії, що випливають з установлених обставин і приписів закону, спрямованих на досягнення завдань кримінального судочинства» [6, с. 265].

Своєю чергою, А.Є. Пастух оперує терміном «кримінальні процесуальні рішення», під яким пропонує розуміти «рішення суб'єктів, визначених Кримінальним процесуальним кодексом України, наділених владно-розпорядчими повноваженнями, прийняті в межах кримінального провадження, які мають визначену цим кодексом форму, адресовані визначеному колу осіб, прийняття яких тягне за собою настання юридичних наслідків» [69, с. 21]. С.О. Шульгін наголошує, що «процесуальним спільним рішенням слідчого і прокурора є процесуальний акт, що оформлюється одним процесуальним документом у встановленій законом процесуальній формі, прийнятий та погоджений у межах процесуальних повноважень слідчого та прокурора, і який відповідає вимогам законності, обґрунтованості та вмотивованості, складений на підставі здійсненої оцінки наявних доказів, що покладені у його основу та спрямований на досягнення завдань кримінального провадження» [165, с. 7–8].

Із цього питання О.В. Пчеліна відзначає, що суттєві ознаки процесуальних рішень у кримінальному провадженні визначаються їхньою важливою роллю в підтримці балансу між державними інтересами та захистом прав людини. Відповідно, ознаками процесуальних рішень у кримінальному провадженні, на думку вченої, є такі: 1) індивідуально-правова спрямованість – рішення стосується конкретної особи, ситуації або стадії кримінального провадження; 2) компетентність суб'єкта – рішення приймається уповноваженим законом органом чи посадовою особою у межах наданих повноважень; 3) дотримання визначеної законом форми – процесуальне рішення фіксується у передбаченій нормами процесуального права формі (наприклад, постанова, ухвала, вирок тощо); 4) обов'язковість виконання – рішення є обов'язковим для адресатів і підлягає виконанню, забезпечується державним примусом; 5) виникнення, зміна чи припинення юридичних прав і обов'язків – рішення породжує, змінює або припиняє процесуальні права чи обов'язки учасників кримінального провадження; 6) правова визначеність і можливість перевірки – рішення має бути чітким, зрозумілим і підлягати перевірці з боку вищих інстанцій (у порядку оскарження чи контролю); 7) обґрунтованість і вмотивованість – рішення

повинно ґрунтуватися на фактичних обставинах кримінального провадження, бути належно мотивованим і відповідати принципам справедливості, законності та змагальності процесу; 8) спрямованість на досягнення цілей кримінального провадження – забезпечення балансу між публічними інтересами й захистом прав людини, а також ефективності правосуддя [122, с. 259]. В цілому, із наведеним комплексом ознак можна погодитись, однак із окремими зауваженнями. Дослідниця не виокремлює законність як суттєву та одну із головних, на нашу думку, властивостей процесуального рішення. Законність процесуального рішення передбачає дотримання визначених у кримінальному процесуальному законі підстав та порядку його прийняття. Поряд із цим, запропонована ознака правової визначеності, яка передбачає чіткість та зрозумілість процесуального рішення, на нашу думку, є складовою ознаки вмотивованості. Крім того, уточненню підлягає й така ознака як можливість перевірки судового рішення, адже не всі види судових рішень згідно закону можуть бути оскаржені у кримінальному провадженні. Так, відповідно до ст. 394 КПК України не може бути оскаржений в апеляційному порядку вирок суду першої інстанції, ухвалений за результатами спрощеного провадження в порядку, передбаченому ст. ст. 381 та 382 КПК України з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Так само рішення суду першої інстанції не може бути оскаржене в апеляційному порядку й з підстав заперечення обставин, які ніким не оспорювалися під час судового розгляду і дослідження яких було визнано судом недоцільним відповідно до положень ч. 3 ст. 349 КПК України [37]. Крім того, виходячи із положень ч. 4 ст. 314 КПК України, не може бути оскаржена й ухвала про відмову у затвердженні угоди про визнання винуватості або про примирення, прийнята у підготовчому судовому засіданні, оскільки законодавець не зазначив цей вид рішень у переліку тих, які підлягають апеляційному оскарженню.

Аналогічно, Об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду зробила висновок, що за змістом п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції

України, ч. 2 ст. 424, ч. 6 ст. 539 КПК України ухвали суду першої інстанції про вирішення питань, пов'язаних із виконанням вироку, після їх перегляду в апеляційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції за результатами такого перегляду не підлягають оскарженню в касаційному порядку. Як зазначається в постанові Об'єднаної палати ККС ВС, згідно з п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України (в редакції, чинній на момент звернення з касаційною скаргою), обов'язковим для перегляду судових рішень є апеляційний порядок, тоді як право особи на касаційне оскарження судового рішення забезпечується у випадках, визначених законом [96]. У літературі, на основі такої думки навіть запропонована класифікація судових рішень на: а) судові рішення, які можуть бути оскаржені та б) судові рішення, які не можуть бути оскаржені [23, с. 36].

Щодо ознак саме судових рішень у літературі також висловлювались наукові позиції. Перш за все можливо згадати думку М.І. Бажанова, який визначав загальні для судових актів властивості: а) судові акти – це акти особливого органу держави – суду, який здійснює лише йому притаманну функцію – здійснення правосуддя; б) судові акти – це акти органу, який володіє всією повнотою влади в сфері своєї діяльності і повною незалежністю при здійсненні правосуддя; в) судові акти – це акти, які виражають початок у кримінальному судочинстві, що визначає обов'язковість судових актів для всіх державних і громадських організацій, посадових осіб і громадян та обов'язковість їх виконання на всій території країни; г) судові акти – це акти, постановлені в умовах, які найбільш повно забезпечують права і законні інтереси учасників процесу, а саме винесення цих актів характеризується найбільшими процесуальними гарантіями; г) судові акти – це акти, які можуть скасовуватися і змінюватися лише вищими судовими інстанціями і тільки за наявності зазначених у законі підстав; д) судові акти – це акти застосування права. Вони не створюють нових норм права, а є актами, де діючий закон застосовується до конкретних обставин, встановлених у справі; е) судові акти, а особливо вирок, мають велике організуюче значення. Ці акти створюють необхідні умови для реалізації правових норм, зокрема норм кримінального права, виховують

громадян у дусі поваги до закону, непримиренної боротьби з антигромадськими виявами, комуністичної свідомості [2, с. 6].

Вказане дозволяє сформулювати поняття та ознаки судових рішень у спеціальному судовому провадженні. При цьому, визначення цього поняття повинно містити найбільш суттєві категоріальні ознаки. По-перше, воно повинно містити вказівку на родову приналежність – різновид процесуальних рішень, через що йому повинні бути притаманні усі ознаки останніх. По-друге, таке визначення повинно передбачати вказівку на специфічну сферу кримінальних процесуальних відносин, на врегулювання яких воно спрямоване – спеціальне судове провадження. По-третє, визначення повинно містити вказівку на специфічного суб'єкта прийняття таких рішень – суд, який здійснює спеціального судового провадження.

Таким чином, під судовим рішенням у спеціальному судовому провадженні слід розуміти процесуальне рішення, яке приймається судом під час спеціального судового провадження у передбаченому законом порядку та яке має бути законним, обґрунтованим і вмотивованим.

Щодо кола ознак судових рішень у спеціальному судовому провадженні, то до них слід віднести: 1) індивідуально-правовий характер – акт застосування права індивідуального характеру; 2) законність – рішення приймається судом у межах наданих законом повноважень із дотримання визначених у кримінальному процесуальному законі підстав та порядку його прийняття; 3) обґрунтованість і вмотивованість – рішення повинно ґрунтуватися на фактичних обставинах кримінального провадження, підтверджених доказами та бути належно мотивованим; 4) правові наслідки – прийняття судового рішення породжує виникнення, зміну чи припинення прав і обов'язків учасників судового провадження; 5) обов'язковість виконання – рішення є обов'язковим і підлягає виконанню, що забезпечується державним примусом; 6) спрямованість на досягнення завдань кримінального провадження; 7) дотримання визначеної законом форми – судове рішення фіксується у передбаченій нормами процесуального права формі (ухвала, постанова або вирок).

Судове рішення у спеціальному провадженні, за своєю суттю, є процесуальним актом, тоді як його форма відображається у вигляді процесуального документа. У науковій літературі поняття документа трактується по-різному, але загалом його можна визначити як матеріальний об'єкт, що містить зафіксовану інформацію або результати її закріплення. Таким чином, документ об'єднує два ключові поняття: матеріальний носій і інформацію, які не є ідентичними. Процесуальний документ становить окремий різновид документа. З одного боку, він є простою системою, що об'єднує матеріальний носій та інформацію; з іншого боку, цей документ слугує частиною більш загальної системи – процесуальної форми. Така природа судового рішення зумовлює особливість його функції, адже воно повинно відповідати вимогам як акту правосуддя, так і акта-документа. Попри те, що вимоги до судового рішення як до акту правосуддя та документа тісно взаємопов'язані, їх необхідно розглядати окремо через те, що вони виконують різні завдання [81, с. 25].

Таким чином, судове рішення у спеціальному судовому провадженні за своїм змістом є процесуальним рішенням, а за формою – процесуальним документом.

Наступним питанням, яке повинно бути розглянуте – це класифікація судових рішень у спеціальному судовому провадженні. Проаналізувавши приписи кримінального процесуального закону, нами було виявлено такі основні положення в контексті розглядуваних питань. Судове рішення, у якому розглядається обвинувачення по суті, оформлюється у вигляді вироку. Водночас рішення суду щодо інших питань викладається у формі ухвали (ст. 369 КПК України). Рішення апеляційного суду також приймаються у формі ухвали або вироку (ст. 418 КПК України). Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги по суті ухвалює судові рішення у формі постанов. Процедурні питання, пов'язані з рухом кримінального провадження, вирішуються судом касаційної інстанції шляхом постановлення ухвал (ст. 441 КПК України). Вирок може бути виправдувальним і обвинувальним, останній – із призначенням покарання, із звільненням від покарання чи від його відбування, або із

застосуванням інших заходів, передбачених законом України про кримінальну відповідальність (ст. 373 КПК України).

У літературі питанню поділу судових рішень на різновиди приділено достатньо уваги. Наприклад, Л.М. Гуртієва, Т.В. Лукашкіна надають класифікацію судових рішень за такими критеріями:

- 1) за суб'єктами прийняття: а) судові рішення судді; б) суду;
- 2) за функціональним призначенням: а) початкові (ухвала про призначення підготовчого судового засідання); б) проміжні (зокрема, ухвала про відкладення судового засідання, ухвала про зупинення судового засідання, ухвала про застосування запобіжного заходу, подання про направлення за підсудністю та ін.); в) підсумкові (вирок на підставі угоди (ст. 475 КПК України), вирок за результатами спрощеного провадження щодо кримінальних проступків (ч. 1 ст. 381 КПК України, ч. 2 ст. 382 КПК України), ухвала про відмову в затвердженні угоди та повернення кримінального провадження прокурору для продовження досудового розслідування; ухвала про закриття кримінального провадження у випадку встановлення підстав, передбачених пунктами 4-8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України; ухвала про повернення обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України; ухвала про призначення судового розгляду);
- 3) за складом суб'єктів, які приймають судові рішення: а) одноособові та б) колегіальні;
- 4) за формою вираження рішення оформлюють у вигляді: а) ухвали, б) вироку, в) поданні [23, с. 36].

Вказана класифікація в цілому є слушною, однак не охоплює ще один можливий критерій поділу – етап судового провадження. Так, судові рішення приймаються судом на різних етапах судового провадження, та в залежності від цього вони й відрізняються змістовно, адже спрямовані на вирішення завдань суду, які зумовлені особливостями відповідного етапу розгляду матеріалів кримінального провадження. У літературі прийнято поділяти процедуру судового

розгляду на такі етапи: 1) підготовча частина (ст. ст. 342-346 КПК України); 2) судове слідство або дослідження доказів у судовому засіданні (ст.ст. 347-363 КПК) (законодавець називає дану частину «судовий розгляд»); 3) судові дебати (ст. 365 КПК України); 4) останнє слово обвинуваченого (ст. 365 КПК України); 5) ухвалення та проголошення судового рішення (ст.ст. 366-376 КПК України) [22]. Відповідно, й судові рішення підлягають класифікації за цим критерієм, зокрема, на ті, що приймаються на підготовчому етапі; під час судового розгляду; д) на етапі ухвалення та проголошення судового рішення по суті.

Поряд із зазначеним, заперечення викликає й підхід авторів аналізованої класифікації судових рішень щодо виокремлення за формою такого їх різновиду як подання, яка не передбачена положеннями КПК України. Деякі дослідники дискутують стосовно таких різновидів судових рішень як подання місцевого суду (ч. 2 ст. 34 КПК України) і подання суду апеляційної інстанції (ч. 3 ст. 34 КПК України) щодо направлення кримінального провадження з одного суду до іншого. Розмірковуючи над дискусійними пропозиціями щодо оформлення такого подання ухвалою, Л.М. Гуртієва констатує, що «подання суду про визначення підсудності цілком можна розглядати як вид судового рішення, оскільки воно має ознаки, які притаманні судовому рішенню, зокрема: 1) є правозастосовним актом (зокрема актом застосування норм кримінального процесуального права (ст. 34 КПК України, п. 4 ч. 3 ст. 314 КПК України та ін.)); 2) приймається уповноваженим суб'єктом кримінального провадження, який реалізує свої владні повноваження в межах своєї компетенції (тобто приймається судом при здійсненні судової діяльності; 3) є юридичним фактом, який породжує та змінює кримінально-процесуальні відносини, які пов'язані з рухом кримінального провадження та ін.» і зазначає, що подання суду про визначення підсудності є проміжним судовим рішенням [21, с. 126–127]. Вбачається, що подання до інстанційно вищого суду про визначення підсудності по своїй суті є не процесуальним рішенням, а зверненням суду нижчої інстанції щодо вирішення процесуального завдання. У такому разі процесуальне рішення приймається тим

судом, який визначає підсудність – тобто судом вищої інстанції, до якого це подання було адресовано.

У сучасній процесуальній літературі особливий акцент робиться на класифікації судових рішень, враховуючи характер судових процедур, у межах яких вони ухвалюються, участь сторін (рішення, прийняті у звичайному або заочному порядку) та інші важливі аспекти. Зважаючи на практичну значущість такого підходу, Н.В. Глинська у своєму дослідженні концептуальних основ формування стандартів якості кримінального процесуального рішення наголошує на необхідності класифікації згідно з низкою критеріїв: а) за складністю процедури ухвалення процесуального рішення; б) за ініціативою в ухваленні кримінального процесуального рішення; в) за характером дискреційної складової, реалізованої при ухваленні кримінального процесуального рішення та ін. Як підкреслює дослідниця, використання цих критеріїв для класифікації процесуальних рішень відкриває можливість переосмислити існуючу систему з нової перспективи. Це сприяє виявленню характерних рис індивідуалізації стандартів, які застосовуються до різних видів кримінальних процесуальних рішень, з урахуванням їхньої природи та функціонального призначення [15, с. 34].

В юридичній літературі також зазначається, що за змістом судові рішення можна розподілити на:

1) ті, які відображають остаточну позицію суду, містять підсумкову оцінку обставин справи та мають юридично зобов'язуючий характер стосовно провадження – вирок (ст. 373 КПК України, п. 22 ч. 1 ст. 3 КПК України), ухвала про застосування примусових заходів медичного характеру або відмову в їх застосуванні (ст. 513 КПК України), ухвала про застосування примусових заходів виховного характеру або відмову в їх застосуванні (ст. 501 КПК України), ухвала про закриття кримінального провадження (ч. 7 ст. 284 КПК України, п. 22 ч. 1 ст. 3 КПК України);

2) додаткові судові рішення (характеризуються тим, що не містять в остаточної оцінки обставин справи та не вирішують її по суті. До них відносять:

ухвалу про призначення експертизи (ст. 332 КПК), ухвалу про застосування запобіжного заходу (ст. 331 КПК) та ін. Допоміжні рішення певним чином «допомагають» суду вирішити справу по суті) [3, с. 11–12].

Х.Р. Тайлієва, в свою чергу, пропонує наступні критерії класифікації:

1) за процесуальною формою: а) письмові рішення – це рішення, що відповідно до КПК України ухвалюється виключно у письмовій формі і у виді окремого документа; б) альтернативні рішення - це усі інші рішення, окрім тих, що відповідно до закону ухвалюються виключно у нарадчій кімнаті, які за розсудом суду можуть ухвалюватися як усно в залі судового засідання, так і у нарадчій кімнаті та письмово оформлюватись у вигляді окремого документа (ухвали про видалення особи із зали засідання за порушення порядку (ст. 330 КПК України); залучення захисника для здійснення захисту за призначенням (ч. 2 ст. 49 КПК України); прийняття відмови захисника від виконання своїх обов'язків чи відхилення її (ч. 4 ст. 47 КПК України); допуску у кримінальне провадження законного представника потерпілого і цивільного відповідача (статті 59, 64 КПК України); здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні (ч. 2 ст. 27 КПК України) тощо);

2) за характером питань, що вирішуються: а) рішення пізнавального характеру (ухвалення цих рішень обумовлене необхідністю забезпечення повного та неупередженого дослідження фактичних обставин, встановлення достовірності тих чи інших відомостей про факти, достатності підстав для підтвердження позиції обвинувачення або захисту у питанні, що розглядається судом (про проведення експертизи (ст. 332 КПК); судове доручення про проведення слідчих (розшукових) дій (ч. 3 та ч. 5 ст. 333 КПК) та ін.); б) рішення пізнавально-розпорядчого характеру - призначенням цих рішень є спрямування перебігу судового провадження, забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження (рішення про призначення судового засідання; рішення про повернення обвинувального акту прокурору; рішення про відкладення судового розгляду, рішення про проведення заочного кримінального провадження та ін.); в) рішення організаційно-розпорядчого характеру - такі

рішення ухвалюються з метою забезпечення належного перебігу кримінального провадження, забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження (рішення про видалення свідків із залу суду; рішення про дозвіл на постановку запитань допитуваній у суді особі тощо); г) рішення по суті кримінального провадження - ці рішення містять у собі висновки суду з питань, що становлять суть кримінального провадження (рішення про закриття кримінального провадження; вирок; рішення про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру чи про відмову в їх застосуванні);

3) за суб'єктивним складом суду: а) рішення, які ухвалюються судом одноособово; б) рішення, які ухвалені в колегіальному складі [140, с. 54 – 56.]

Аналізуючи запропонований Х.Р. Тайлієвою підхід, Ю.М. Харковець додатково пропонує виділяти такі критерії поділу та відповідні їм різновиди судових рішень: 1) ініціативність в ухваленні судових рішень: а) учасників кримінального провадження (сторін); б) самого судді (суду); 2) виконання судом процесуальних функцій в кримінальному провадженні: а) за функцією правосуддя (вирок і ухвала суду в судовому провадженні); б) за функцією судового контролю – ухвала слідчого судді; 3) за функціональним призначенням: а) ті, що визначають рух кримінального провадження (наприклад, про призначення судового розгляду); б) створюють належні умови для здійснення кримінального провадження (про привід особи, накладення на неї грошового стягнення, про витребування певних речей чи документів); в) встановлюють процесуальний статус учасників судового провадження та забезпечують їх права і обов'язки (про визнання цивільним позивачем або цивільним відповідачем); г) спрямовані на збирання доказів (про призначення експертизи); г) визначають застосування заходів забезпечення кримінального провадження [158, с. 101–102].

Важливим у контексті нашого дослідження важливим є підхід щодо поділу судових рішень на очні та заочні. Оскільки КПК України дозволяє проведення судового розгляду за відсутності обвинуваченого, тобто в рамках спеціального судового провадження, навіть за умови відсутності чітко прописаних особливостей щодо цього виду розгляду в законодавстві та специфічних вимог

до ухвалюваних судових рішень, можна стверджувати про можливість прийняття заочного судового рішення стосовно обвинуваченого, який переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності та оголошений у міждержавний та/або міжнародний розшук [158, с. 102]. Про вказаний підхід ми вже зазначали при формулюванні визначення поняття судових рішень у спеціальному судовому провадженні, де ця специфічна ознака знайшла своє відображення.

Отже, наведені у наукових джерелах класифікаційні системи поділу судових рішень у кримінальному процесі є доволі об'ємними та різноманітними за своїми підставами. На основі їх аналізу вбачаємо за можливе навести перелік різновидів судових рішень, які приймаються під час спеціального судового провадження:

1) за суб'єктами прийняття: а) одноособові та б) колегіальні судові рішення;

2) за функціональним призначенням: а) початкові, б) проміжні, в) підсумкові;

3) залежно від етапу судового провадження, зокрема ті, що приймаються на підготовчому етапі; під час судового розгляду; на етапі ухвалення та проголошення судового рішення по суті;

4) за формою вираження: а) ухвали, б) постанови; в) вирок.

5) за характером питань, що вирішуються: а) рішення пізнавального характеру; б) рішення пізнавально-розпорядчого характеру; в) рішення організаційно-розпорядчого характеру; г) рішення по суті кримінального провадження;

Класифікацію судових рішень у спеціальному кримінальному провадженні в залежності від інстанційності суду та предмета регулювання рішень, що приймаються судом надає Д.О. Шумейко:

1) під час судового провадження у першій інстанції судом можуть прийматись такі рішення:

– на підготовчому провадженні: здійснення спеціального судового провадження, закриття кримінального провадження, повернення обвинувального акту, відкладення судового засідання, рішення, пов'язані з підготовкою до судового розгляду (наприклад, з метою виклику обвинуваченого у порядку ст. 297-5 КПК України);

– під час судового розгляду: зупинення провадження, зміна порядку судового розгляду, вирок, закриття кримінального провадження;

2) під час провадження у суді апеляційної інстанції: рішення щодо прийняття, залишення без руху, повернення апеляційної скарги, рішення про відмову у відкритті провадження та результатів апеляційного провадження;

3) під час провадження в суді касаційної інстанції: відкриття касаційного провадження, залишення скарги без руху, її повернення та результатів касаційного провадження про: залишення судових рішень без змін, а касаційної скарги – без задоволення, скасування судових рішень та призначення нового розгляду в суді першої чи апеляційної інстанції; скасування судових рішень та закриття кримінального провадження; зміну судових рішень [168, с. 311].

Незважаючи, що цей перелік є доволі узагальненим і неповним, він має важливе значення через спробу автора надати перелік судових рішень за предметом їх регулювання у спеціальному судовому провадженні, охопивши майже усі судові стадії спеціального кримінального провадження. Поряд із цим, коло рішень за вказаними класифікаційними критеріями є значно ширшим, ніж запропоновано автором. Наприклад, під час судового провадження перелік питань, який вирішується судом не обмежується зупиненням провадження, зміною порядку судового розгляду, винесенням вироку та закриттям кримінального провадження. Вбачається, що дослідник вказав лише основні їх види. Раніше ми вже торкалися питання про коло можливих рішень, які стосуються як розгляду справи по суті, так і вирішенню організаційних питань: призначення експертизи (ст. 332 КПК України), застосування запобіжного заходу (ст. 331 КПК України), про проведення слідчих (розшукових) дій (ч. 3 та ч. 5 ст. 333 КПК України), видалення особи, окрім обвинуваченого, із зали засідання за

порушення порядку (ст. 330 КПК України); залучення захисника для здійснення захисту за призначенням (ч. 2 ст. 49 КПК України); прийняття відмови захисника від виконання своїх обов'язків чи відхилення її (ч. 4 ст. 47 КПК України); допуск у кримінальне провадження законного представника потерпілого (ст. 59 КПК України); здійснення кримінального провадження у закритому судовому засіданні (ч. 2 ст. 27 КПК України) тощо.

Слід також відзначити, що вирок суду, ухвалений за наслідками кримінального провадження, у якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження (*in absentia*) має містити додаткові обґрунтування суду про те, чи були здійснені стороною обвинувачення всі можливі передбачені законом заходи щодо дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого на захист та доступ до правосуддя з урахуванням встановлених законом особливостей такого провадження. Така вимога передбачена у ч. 5 ст. 374 КПК України. Так, задля гарантування справедливого судового розгляду законодавець закріпив у КПК України норми про обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні щодо осіб, стосовно яких здійснюється спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження (ст. ст. 52, 297-3, 323 КПК України). Слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд повинні гарантувати участь захисника у таких процесах. Для цього вони зобов'язані доручити відповідному органу чи установі, яка уповноважена надавати безоплатну правничу допомогу, призначити адвоката для захисту за призначенням, що прямо закріплено у статті 49 КПК України. Саме таку позицію займає суд касаційної інстанції, що підтверджується, зокрема постановою Верховного Суду від 10 вересня 2024 року у справі №761/21398/22. Виходячи із положень судової практики, для виконання цієї вимоги достатньо дотримання двох умов: 1) належне повідомлення особи про здійснення щодо неї кримінального провадження та 2) забезпечення участі захисника для підозрюваного та обвинуваченого. Зокрема, Верховний Суд у згаданій постанові, надаючи аналіз цим фактам, зазначив наступне: «Як убачається з наявних матеріалів, розгляд кримінального провадження здійснювався за відсутності

обвинуваченої ОСОБА_7 на підставі прийнятого рішення про спеціальне судове провадження відповідно до вимог кримінального процесуального закону. Орган досудового розслідування, суди першої та апеляційної інстанцій дотримались указаних норм закону, вжили заходів до повідомлення ОСОБА_7 про здійснення стосовно неї кримінального провадження, про дату, час і місце розгляду справи шляхом публікування повідомлень/оголошень на офіційних сайтах Офісу Генерального прокурора, Шевченківського районного суду м. Києва, Київського апеляційного суду та в газеті «Урядовий кур'єр» і направлення документів її захиснику. Крім того, захист ОСОБА_7 здійснював професійний адвокат, чим було забезпечено виконання п. 8 ч. 2 ст. 52, ч. 3 ст. 323 КПК та реалізовано визначені статтями 20, 22 цього Кодексу засади змагальності кримінального процесу та забезпечення права на захист» [86].

Зазначена законодавча вимога до обґрунтованості вироку суду, прийнятого у порядку спеціального судового провадження має обов'язковий характер та недотримання судами якої буде порушенням положень ст. 370 КПК України, відповідно до якого судове рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Слід відзначити, що дане законодавче положення знаходить своє застосування у судовій практиці. Наприклад, Херсонський міський суд Херсонської області у вирокі від 14 липня 2025 року по справі № 766/5766/24 обґрунтовує прийняте рішення наступним чином: «Щодо забезпечення права обвинуваченого на захист, суд зазначає наступне. Відповідно до ч. 5 ст. 374 КПК України у разі ухвалення вироку за наслідками кримінального провадження, у якому здійснювалося спеціальне досудове розслідування або спеціальне судове провадження (*in absentia*), суд окремо обґрунтовує, чи були здійснені стороною обвинувачення всі можливі передбачені законом заходи щодо дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого на захист та доступ до правосуддя з урахуванням встановлених законом особливостей такого провадження» [11]. Далі судом наводиться аналіз матеріалів кримінального провадження, якими підтверджуються факти належного повідомлення особи про здійснення щодо неї кримінального провадження та забезпечення участі захисника для підозрюваного

та обвинуваченого: «Згідно доручення Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Кіровоградській та Миколаївських областях від 12.03.2024 року № 002-120000742 захисником ОСОБА_3 було призначено адвоката ОСОБА_5. У цей же день - 12.03.2024 року ОСОБА_3 повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 111-1 КК України. В газеті «Урядовий кур'єр», яка являється засобом масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження, опубліковано оголошення про повідомлення про підозру ОСОБА_3 із повістками про виклик останнього до слідчого, згідно ст. ст. 133, 135 КПК України. Крім того, вказане повідомлення про підозру та повістки про виклик розміщені на веб-сайті Офісу Генерального прокурора у рубриці «Повістки про виклик та відомості про здійснення спеціального досудового розслідування». Під час підготовчого судового засідання та проведення подальшого спеціального судового провадження даного кримінального провадження, судом у повному обсязі було забезпечено участь захисника в захисті інтересів обвинуваченого. На виконання вимог ч. 2 ст. 297-5 КПК України копії процесуальних документів направлялись захиснику, який крім того був обізнаний з матеріалами кримінального провадження. Будь-які клопотання від підозрюваного на стадії досудового розслідування та обвинуваченого на стадії судового розгляду на адресу суду не надходили» [11]. На підставі такого аналізу суд надалі робить заключний висновок: «Враховуючи наведене та з урахуванням здійснення у даному кримінальному провадженні спеціального досудового розслідування і спеціального судового провадження, суд вважає, що стороною обвинувачення було дотримано всіх можливих передбачених КПК України заходів та способів повідомлення ОСОБА_3, щоб забезпечити останньому можливість безпосередньо та через призначеного захисника реалізовувати права підозрюваного на стадії досудового розслідування та обвинуваченого на захист та доступ до правосуддя. Суд констатує, що всі передбачені КПК України умови для проведення судового розгляду за спеціальною процедурою «in absentia» виконані та дотримані у повному обсязі» [11].

На нашу думку, суд у цій справі підійшов до дослідження дотримання зазначених у ч. 5 ст. 374 КПК України вимог доволі поверхнево у частині ефективності дій призначеного державою захисника, зазначивши лише те, що він був призначений та йому надсилались усі процесуальні документи. Хоча, щодо участі захисника, ЄСПЛ у п. 65 рішення у справі «Kamasinski v. Austria» наголосив, що призначення адвоката судом не є достатнім для забезпечення права на захист згідно з підп. «с» п. 2 ст. 6 Конвенції. Держава не несе відповідальності за кожну помилку адвоката, але зобов'язана втрутитися, якщо адвокат явно неефективно представляє клієнта [175]. Таким чином для належного виконання вимоги обґрунтованості вироку суду, визначеної у ч. 5 ст. 374 КПК, судам слід не лише досліджувати факт призначення захисника, а й досліджувати його ефективність у такому кримінальному провадженні.

Оскарження судових рішень, прийнятих під час спеціального судового провадження

Важливим механізмом забезпечення справедливого кримінального судочинства є апеляційне та касаційне оскарження судових рішень, зокрема, прийнятих у порядку спеціального судового провадження. Так, у Резолюції Комітету міністрів Ради Європи (75) 11 від 21 травня 1975 року «Про критерії, які регламентують розгляд, що проводиться у відсутність обвинуваченого» одним зі стандартів захисту прав особи передбачено право кожного, чия справа розглядалася *in absentia*, мати можливість оскаржити це судове рішення будь-якими доступними йому засобами, якби він був присутній [209]. Положення про можливість перегляду вироку передбачено також у Директиві (ЄС) 2016/343 Європейського Парламенту та Ради від 9 березня 2016 року «Про посилення певних аспектів презумпції невинуватості та права бути присутнім на судовому процесі у кримінальному провадженні», де у ст. 9 передбачено, що «держави-члени забезпечують, щоб у випадках, коли підозрювані або обвинувачені особи не були присутні на судовому розгляді їхньої справи та умови, викладені у статті 8(2), не були виконані, вони мали право на новий судовий розгляд або інший засіб правового захисту, який дозволяє нове вирішення справи по суті,

включаючи розгляд нових доказів, і який може призвести до скасування початкового рішення. У зв'язку із цим держави-члени забезпечують, щоб ці підозрювані та обвинувачені особи мали право бути присутніми, брати ефективну участь відповідно до процедур, передбачених національним законодавством, та здійснювати право на захист» [198].

Зауважимо, що діючий порядок оскарження вироку суду першої інстанції у спеціальному судовому провадженні має свою специфіку. Законодавець у ч. 3 ст. 400 КПК України закріпив положення, яке дозволяє обвинуваченому, щодо якого ухвалено вирок за результатами спеціального судового провадження, подати апеляційну скаргу на судові рішення поза межами встановленого законом строку на апеляційне оскарження за умови надання ним підтвердження наявності поважних причин нез'явлення ним за судовим викликом, визначених у ст. 138 КПК України. Згідно правової позиції Верховного Суду, викладеній у постанові від 20 грудня 2023 року у справі №759/22254/19: «Засуджений навіть після закінчення строків на апеляційне/касаційне оскарження не позбавлений права подати скаргу разом із клопотанням про поновлення строку на оскарження судових рішень, якщо причини його неявки дійсно виявляться поважними, під час якого особа також не буде позбавлена можливості ставити питання про усунення порушень, які, на його думку, були допущені під час спеціального досудового розслідування та судового розгляду» [91].

У цьому контексті слід зазначити, що відповідно до прецедентної практики ЄСПЛ заочно засуджена особа не матиме можливості оскаржити судові рішення у випадках, коли встановлено, що вона добровільно відмовилася від права з'явитися до суду та захищати себе (*Colozza v. Italy* [125]) чи вона прагнула уникнути судового розгляду (*Medenica v. Switzerland* [178]). Водночас, повинно бути встановлено, що така відмова є ефективною, тобто підтвердженою недвозначним чином (*Poitrimol v. France*) [127], і не суперечити будь-якому важливому суспільному інтересу (*Hakansson and Sturesson v. Sweden*) [126]. Обов'язок доведення відповідних обставин лежить на стороні обвинувачення.

Надані докази повинні бути достатньо переконливими, аби виключити будь-які припущення чи двозначності (Stoyanov v. Bulgaria) [128].

У цій частині слід погодитись із думкою Т.Г. Фоміної, що не кожний заочний вирок має бути переглянутий. Право вимагати перегляду справи в засудженого може виникати лише за умови, що розгляд справи у спеціальному судовому провадженні відбувся за обставин, коли не були дотримані основні вимоги здійснення провадження, тобто особа не була належним чином повідомлена про судовий розгляд та наслідки неявки. При цьому, за законодавством України механізм перегляду вироку, ухваленого у спеціальному судовому провадженні може бути реалізований через процедури апеляційного оскарження або в межах здійснення кримінального провадження за нововиявленими обставинами. Недосконалість чинних законодавчих положень, на думку вченої, можливо усунути через запровадження спеціальної підстави для оскарження вироку суду у разі встановлення фактів або доведення засудженим неналежного повідомлення про виклик, необізнаності щодо факту притягнення до кримінальної відповідальності, а також неможливості з об'єктивних причин реалізувати право на участь у судовому розгляді (зокрема, у зв'язку з воєнними діями, окупацією чи статусом біженця) [157, с. 157–158].

Слід підтримати позицію вченої та визнати, що хоча у КПК України і передбачено можливість апеляційного оскарження вироку, ухваленого за результатами спеціального судового провадження, чіткого механізму його перегляду не визначено. Саме тому, ми вважаємо, що з метою забезпечення права особи, засудженої *in absentia*, на справедливий судовий розгляд, у КПК України слід передбачити порядок його оскарження або перегляду.

Отже, відсутність обвинуваченого під час спеціального судового провадження зумовлює наділення його додатковими гарантіями шляхом підвищених вимог до обґрунтованості судових рішень задля дотримання принципів справедливого судочинства. При цьому, процедура оскарження таких рішень повинна забезпечити право особи, засудженої в порядку *in absentia*, на справедливий судовий розгляд.

Висновки до розділу 2

1. Підставами здійснення спеціального судового провадження є основні правила, на яких базується здійснення даного виду провадження, водночас, умовами здійснення спеціального судового провадження є обставини, які роблять можливим здійснення спеціального судового провадження. Фактичними підставами здійснення спеціального судового провадження є: 1) ухилення обвинуваченого від явки на судовий виклик (неприбуття на виклик без поважної причини більш як два рази); 2) оголошення обвинуваченого у міжнародний розшук; 3) виїзд, перебування обвинуваченого на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором. Умови здійснення спеціального судового провадження чітко не визначені у законі як такі, але виокремлені нами як обставини, що роблять можливим здійснення спеціального судового провадження.

2. Умовами здійснення спеціального судового провадження є такі: 1) вік особи (обвинуваченим є неповнолітній); 2) обвинувачення особи у вчиненні певних видів злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297-1 КК України; 3) переховування обвинуваченого від органів суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 4) обізнаність обвинуваченого про розпочате кримінальне провадження.

3. Міжнародний розшук обвинуваченого, який є однією з підстав здійснення спеціального судового провадження, має ряд особливостей: 1) це комплекс дій, що регламентований на національному рівні (кримінальними процесуальним законодавством та підзаконними актами) та на рівні міжнародних нормативно-правових актів; 2) це багатоетапна процедура, що починається з моменту винесення ухвали про розшук обвинуваченого, яка є юридичною підставою для подальших дій з розшуку особи. Така ухвала засвідчує оголошення розшуку особи. Після винесення ухвали починається її виконання і відповідно безпосередньо здійснюється розшук особи; 3) міжнародний розшук

включає ряд дій: процесуальних (зокрема, винесення ухвали про здійснення розшуку), слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, адміністративних (запитування публікації оповіщень Генеральним секретаріатом Інтерполу) тощо; 4) враховуючи багатоетапність міжнародного розшуку, до нього залучено ряд суб'єктів, серед яких на національному рівні є: а) суд; б) правоохоронні органи України, які надсилають запити/звернення про використання інформаційної системи Інтерполу (структурні підрозділи Офісу Генерального прокурора, Центрального управління Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, центрального апарату Державного бюро розслідувань, апаратів міністерств та центральних органів виконавчої влади, Департаменту з питань виконання кримінальних покарань); в) підрозділи Національного центрального бюро Інтерполу.

4. З'ясовано, що порядок здійснення спеціального судового провадження є комплексною, взаємопов'язаною системою виняткових процесуальних норм, що детально визначають специфічну процедуру розгляду кримінального провадження у разі відсутності обвинуваченого (*in absentia*).

Розкрито зміст основних елементів порядку здійснення спеціального судового провадження, якими є: ініціювання прокурором здійснення спеціального судового провадження; перевірка судом обґрунтованості підстав для здійснення спеціального судового провадження; заслуховування аргументів сторін та ухвалення рішення щодо його здійснення; забезпечення обов'язкової участі захисника; інформування обвинуваченого про всі процесуальні дії, рішення суду; повне, всебічне та неупереджене дослідження всіх наданих доказів; відновлення загального порядку розгляду кримінального провадження у разі появи обвинуваченого чи усунення причин його відсутності.

5. Визначено поняття судового рішення у спеціальному судовому провадженні, яким є процесуальне рішення, що приймається судом під час спеціального судового провадження у передбаченому законом порядку та яке має бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Виокремлено ознаки судових рішень у спеціальному судовому провадженні є: 1) індивідуально-правовий

характер; 2) законність; 3) обґрунтованість і вмотивованість; 4) правові наслідки; 5) обов'язковість виконання; 6) спрямованість на досягнення завдань кримінального провадження; 7) дотримання визначеної законом форми.

6. Здійснено систематизацію судових рішень у спеціальному судовому провадженні за наступними критеріями: 1) за суб'єктами прийняття: а) одноособові та б) колегіальні судові рішення; 2) за функціональним призначенням: а) початкові, б) проміжні, в) підсумкові; 3) залежно від етапу судового провадження, зокрема, ті, що приймаються на підготовчому етапі; під час судового розгляду та дослідження доказів; на етапі ухвалення та проголошення судового рішення по суті; 4) за формою вираження: а) ухвали, б) постанови; в) вирок; 5) за характером питань, що вирішуються: а) рішення пізнавального характеру; б) рішення пізнавально-розпорядчого характеру; в) рішення організаційно-розпорядчого характеру; г) рішення по суті кримінального провадження.

7. Акцентовано, що у спеціальному судовому провадженні (*in absentia*) особливої ваги набуває обов'язок суду забезпечити підвищений стандарт обґрунтованості вироку. Судове рішення має містити чітке й переконливе підтвердження того, що сторона обвинувачення вжила всіх передбачених законом заходів для гарантування прав підозрюваного чи обвинуваченого на захист і доступ до правосуддя. Ця вимога, закріплена у ч. 5 ст. 374 КПК України, є імперативною та безпосередньо пов'язана з дотриманням критеріїв законності, обґрунтованості й вмотивованості судового рішення (ст. 370 КПК України). Невиконання зазначеного обов'язку ставить під сумнів легітимність судового рішення та порушує фундаментальні стандарти справедливого суду.

8. Розкрито процесуальний порядок оскарження судових рішень, прийнятих під час спеціального судового провадження. Доведено, що хоча у КПК України і передбачено можливість апеляційного оскарження вироку, ухваленого за результатами спеціального судового провадження, чіткого механізму його перегляду не визначено. Доведено необхідність передбачити порядок

оскарження або перегляду заочного вироку задля забезпечення права особи, засудженої *in absentia*, на справедливий судовий розгляд.

РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

3.1 Міжнародний досвід правового регулювання здійснення спеціального судового провадження

З моменту внесення змін до КПК України, у зв'язку з якими з'явилася одна із диференційованих форм кримінального провадження – спеціальне досудове та судове провадження, було написано ряд наукових досліджень, де проводиться аналіз законодавства іноземних держав щодо регламентації провадження *in absentia*. У вказаних працях досліджуються питання законодавства іноземних держав *in absentia* на етапі досудового провадження [28], загалом можливості проводити спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження за відсутності підозрюваного (обвинуваченого) [61, с. 142–191], або ж регламентація цього інституту в зарубіжному законодавстві не досліджується взагалі [63].

На підставі викладеного в попередньому підрозділі дисертації, міжнародні договори з прав людини, включаючи ЄКПЛ, вимагають присутності обвинуваченого під час судового розгляду в контексті індивідуального права на захист. Однак це право не є абсолютним і може бути обмежене в певних ситуаціях з дотриманням конкретних процесуальних гарантій справедливого судового розгляду.

У контексті війни в Україні дискусії про доцільність здійснення спеціального судового провадження в міжнародному кримінальному праві відновилися [203]. Підходи національних юрисдикцій щодо провадження *in absentia* відрізняються. Більшість держав із прецедентною системою права в переважній більшості вважають, що такі провадження порушують фундаментальні права людини. Але схоже, що тенденція зміщується в бік визнання кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) в міжнародному кримінальному праві, принаймні на

досудовій стадії, в тому числі в Міжнародному кримінальному суді [207], щоб уникнути безкарності винних у міжнародних злочинах. Також Парламентська асамблея Ради Європи вважає за доцільне рекомендувати можливість проведення спеціального *досудового* провадження у Спеціальному Трибуналі щодо злочину агресії проти України (створення якого наразі на етапі перемовин між Україною та Радою Європи та розробки Статуту) [206]. В той же час міністри юстиції Ради Європи висловили готовність продовжити обговорення необхідності запровадження спеціальних судових проваджень в діяльності майбутнього Трибуналу як засобу забезпечення відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в Україні [196]. У контексті тієї самої Декларації міністрів і Генеральний секретар, і Комісар Ради Європи з прав людини пообіцяли підтримувати ідею таких судових процесів за умови, що влада гарантуватиме мінімальні гарантії справедливості відповідно до міжнародного права прав людини [213].

У нашому дослідженні ми поставили за мету зібрати та проаналізувати регламентацію спеціального судового провадження у законодавстві тих держав, які перебували або перебувають в умовах збройного конфлікту (міжнародного чи неміжнародного характеру), іншого надзвичайного стану чи мають досвід проведення спеціального судового провадження по воєнних злочинах, з метою підтримки судової гілки влади України у її зусиллях забезпечити справедливість в умовах агресії з боку російської федерації. Адже право особи на справедливий суд, передбачене ст. 6 ЄКПЛ, повинне забезпечуватись, незважаючи на те, що таке правосуддя здійснюється в умовах війни. Для дослідження були обрані наступні держави – члени Ради Європи: Боснія та Герцеговина [189], Хорватія [219], Грузія [190], Німеччина [202], Румунія [192], Іспанія [188], Нідерланди [199], Республіка Молдова [191] та Великобританія [185].

Питання про те, дозволяти чи не дозволяти здійснення судового провадження *in absentia*, передається на розсуд держави-члена, яка підписала той чи інший міжнародний договір про права людини. Якщо держава забороняє судове провадження (*in absentia*), то її органи повинні у будь-якому випадку забезпечити присутність обвинуваченого на суді. Якщо держава дозволяє

здійснювати таке провадження, вона повинна створити для цього правову основу та врегулювати всі випадки, за яких може бути проведено спеціальне судове провадження, та передбачити ряд гарантій для забезпечення справедливості такого розгляду.

По-перше, держави повинні запровадити належні процедури повідомлення про те, що особа є обвинуваченим, оскільки в іншому разі будь-яке кримінальне провадження в порядку *in absentia* буде свавільним. З точки зору міжнародного права прав людини нездійснене або здійснене неналежним чином повідомлення особи про те, що він має статус обвинуваченого є абсолютним запобіжником проведення цього виду кримінального провадження.

По-друге, держави повинні забезпечити конкретні процесуальні гарантії для сторони захисту при проведенні кримінального провадження за відсутності обвинуваченого, наприклад, обов'язкова участь захисника у таких справах або наявність заяви обвинуваченого про відмову від участі у кримінальному провадженні особисто.

І по-третє, держави повинні гарантувати ефективні процесуальні можливості для обвинуваченого оскаржити вирок, винесений за результатами спеціального судового провадження та мати право вимагати повторного судового розгляду справи, яка була розглянута та вирішена без його участі.

Тому держава вправі самостійно вирішувати чи надавати можливість проводити спеціальне судове провадження чи ні. Якщо держава надає можливість здійснення такого провадження, то законодавством повинні бути передбачені відповідні процесуальні гарантії підозрюваному/обвинуваченому.

Дослідження законодавства обраних держав буде проводитись нами за наступними критеріями:

1. Можливість здійснення кримінального провадження в порядку *in absentia* за законодавством певних держав.
2. Порядок повідомлення особи щодо обвинувачення та заходи забезпечення присутності обвинуваченого на стадії судового розгляду

3. Процесуальні гарантії передбачені законодавством іноземних держав для забезпечення справедливого спеціального судового провадження

4. Можливість здійснення спеціального судового провадження в особливих умовах (воєнний стан, або судове переслідування міжнародних злочинів під час або після завершення збройного конфлікту)

Критерій 1. Можливість здійснення кримінального провадження в порядку *in absentia* за законодавством певних держав.

В усіх обраних нами державах дозволяється проводити спеціальне провадження, але з певним обмеженнями. Боснія та Герцеговина [197] та Німеччина [216] дозволяють здійснювати провадження *in absentia* лише частково та в дуже обмежених випадках. Правові системи Нідерландів [214] і Великобританії [218] більш гнучкі щодо спеціального провадження, яке вважається законною реакцією держави на відмову обвинуваченого від права брати особисту участь у провадженні. Найбільші можливості для здійснення спеціального провадження передбачені законодавством Хорватії [205] та Грузії [215] з незначними винятками, пов'язаними з екстрадицією та передачею кримінального провадження. Законодавство Хорватії та Грузії не містить детальної регламентації здійснення спеціального судового провадження порівняно з іншими країнами, і, отже, є відкритим для широкого тлумачення. Для порівняння, в Іспанії, Румунії і Республіці Молдова комплексно та детально врегульоване спеціальне провадження, обмежуючи його проведення певними видами провадження (Іспанія), злочинами (Іспанія, Республіка Молдова, Хорватія) або правопорушниками (тільки повнолітні в Республіці Молдова) [194].

Майже в усіх державах, за незначним винятком Боснії та Герцеговини та Німеччини, кримінальне провадження в порядку *in absentia* може проводитись у випадках, коли обвинувачений однозначно відмовляється від права брати участь у провадженні або не з'являється на виклик. У всіх без винятку державах спеціальне судове провадження може бути проведене, якщо підсудний переховується після офіційного повідомлення про обвинувачення або якщо його

чи її місцезнаходження невідоме. Республіка Молдова, Хорватія та Грузія є єдиними державами, які дозволяють продовження спеціального провадження, якщо місцезнаходження обвинуваченого відоме, але він або вона знаходиться поза межами досяжності влади у випадках відмови у видачі або неможливості видачі чи передачі кримінального провадження або відмови в здійсненні міжнародних доручень [205].

Також законодавством окремих держав визначено конкретні ситуації, що дозволяють проводити спеціальне судове провадження, наприклад у разі примусового видалення із зали суду як заходу примусу за неповагу (Республіка Молдова, Румунія) або відмова затриманого бути присутнім на судовому засіданні (Боснія і Герцеговина, Грузія, Румунія, Республіка Молдова).

Критерій 2. Порядок повідомлення особи щодо обвинувачення та заходи забезпечення присутності обвинуваченого на стадії судового розгляду.

Виходячи з вказаного критерію, законодавство і практика всіх обраних держав є дуже різноманітною. У багатьох із них процесуальне законодавство передбачає численні формальності для повідомлення та виклику обвинуваченого, наприклад, повідомлення про обвинувачення здійснюється шляхом складання протоколу про арешт (Республіка Молдова) або окремої постанови слідчого чи прокурора (Грузія, Республіка Молдова), або шляхом обрання запобіжного заходу, яке не пов'язане із обмеженням волі (Республіка Молдова), або надіслання повістки (повідомлення) з короткою інформацією про обвинувачення (Румунія) тощо. Законодавство інших держав є менш формальним і обмежувальним, що надає сторонні обвинувачення більше свободи розсуду щодо виклику, інформування та повідомлення про обвинувачення (Великобританія, Нідерланди, Грузія) [194].

У будь-якому випадку, спільною вимогою для усіх держав є те, що жоден судовий процес не може бути проведений *in absentia*, якщо обвинувачений не був належним чином повідомлений про обвинувачення в порядку, встановленому національним законодавством. Якщо усі формальні вимоги повідомлення про

обвинувачення не дотримані, легітимність усього судового розгляду *in absentia* ставиться під сумнів.

Іншою умовою, спільною для всіх правових систем, є подібність у способі, яким обвинувачувані викликаються: шляхом вручення повісток, через надіслання поштою, вручення здійснюється спеціальними агентами тощо. Більшість держав уже прийняли концепцію «електронних» викликів (Нідерланди, Велика Британія, Румунія, Республіка Молдова та ін.), а інші держави залишаються більш консервативними (Боснія і Герцеговина). Наприклад, відповідно до ст. 172 (1) КПК Хорватії [219], якщо надсилання повістки/рішення здійснюється через електронно-інформаційну систему, рішення або лист вважатимуться прийнятими одержувачем по спливу восьми днів з дня, коли вони були відправлені на персональну електронну скриньку одержувача. У деяких державах дозволяється здійснювати виклик через законних представників або адвокатів (Грузія, частково в Румунії). У всіх державах є вимога, що отримання повістки повинно бути підтверджено (це може бути протокол про вручення, складений відповідним агентом чи працівником поліції, поштове повідомлення, показання свідка (Румунія) або навіть афідевіт прокурора (*письмове свідчення особи про певний факт, що може бути використано як доказ в суді*), чи виклик був здійснений по телефону (Республіка Молдова). Таке підтвердження про виклик є обов'язковим у кожній державі.

Слід зауважити, що у деяких державах виклик прирівнюється до повідомлення про кримінальне обвинувачення і, якщо особа, яка була належним чином викликана в суд, не з'явилася, це є підставою проводити судовий розгляд *in absentia* (Велика Британія, Нідерланди) [214]. В інших державах отримання повістки про виклик може бути підставою для подальшого застосування до особи заходів забезпечення кримінального провадження, розшуку особи, але не визнається офіційним повідомленням про обвинувачення (Республіка Молдова, Румунія, Боснія і Герцеговина, Німеччина, Іспанія) [194].

Щодо ознайомлення із матеріалами провадження, яке є обов'язковою процедурою у всіх державах перед початком судового розгляду, то такі матеріали

надаються захиснику замість відсутнього обвинуваченого/підсудного (Грузія [190], Румунія [192], Республіка Молдова [191]).

Усі держави мають спеціальні правила повідомлення про обвинувачення та виклику, коли виникає необхідність надати міжнародно-правову допомогу під час кримінального провадження. У всіх державах, де передбачена можливість здійснення міжнародного співробітництва, правила виклику та повідомлення є складними та різними. Однак майже у всіх державах загальноприйняте, що органи прокуратури чи міністерства юстиції можуть ініціювати процедуру міжнародного співробітництва для виклику та виконання рішень (ухвал, постанов) про затримання, винесених в судовому засіданні *in absentia*. Повідомлення особи про обвинувачення все ще вважається суверенною прерогативою певної держави та її сторони обвинувачення, яка рідко делегується іноземним юрисдикціям через механізми міжнародного співробітництва. Наприклад, Румунія забороняє повідомляти про кримінальні обвинувачення за допомогою судових доручень. Єдиним помітним прикладом серед обраних держав є Республіка Молдова, де нещодавно були внесені зміни до законодавства, які дозволяють дистанційне повідомлення про кримінальні обвинувачення за допомогою судових доручень. Законодавство інших держав не містить таких положень, щоб виправдати здійснення спеціального судового провадження, коли особу повідомляють про підозру/обвинувачення через механізми міжнародно-правової допомоги.

Критерій 3. Процесуальні гарантії, передбачені законодавством іноземних держав для забезпечення справедливого спеціального судового провадження

У всіх обраних для дослідження державах (Боснія та Герцеговина, Хорватія, Грузія, Німеччина, Румунія, Іспанія, Нідерланди, Республіка Молдова та Великобританія) процесуальні гарантії для забезпечення справедливого спеціального судового провадження включають:

- 1) право відсутньої особи бути представленою захисником;
- 2) право вимагати оскарження вироку, винесеного в порядку *in absentia*;

3) право на оскарження ухвали про проведення спеціального судового провадження.

Перша гарантія незаперечна. В усіх державах визначено, що присутність адвоката під час судового розгляду та будь-які інших процесуальних дій, що вимагають присутності обвинуваченого, є безумовною вимогою законності спеціального судового провадження. В окремих державах замість обвинуваченого адвокат може також отримати повістку про виклик до суду чи повідомлення про обвинувачення (Грузія та Румунія). У всіх державах законодавством визначено право адвоката оскаржити вирок, винесений *in absentia*, від імені обвинуваченого.

Процедури оскарження рішень, прийнятих під час спеціального судового провадження, щодо розгляду справи *in absentia* відрізняються у різних державах. У Республіці Молдова є необхідним отримати судовий дозвіл на передання справи до суду, якщо обвинувачення було висунуто за відсутності обвинуваченого. У Румунії є вимога, що кожна справа повинна розглядатися палатою попереднього провадження, щоб надати дозвіл на розгляд справи *in absentia*. У Нідерландах, Великобританії, Німеччині та Іспанії виключно суди вирішують, чи дозволяти продовжувати здійснювати обвинувачення без підсудного в судовому засіданні. Законодавство Хорватії та Грузії є менш чітким, дозволяючи лише суддям на стадії судового розгляду вирішувати питання про можливість продовження судового слідства за відсутності обвинуваченого.

Гарантії у випадках вираженої відмови від права бути присутнім у судовому засіданні є різними. Наприклад, деякі держави (Боснія і Герцеговина, Грузія) не надають права затриманим особам відмовитися від участі в судовому засіданні або має бути дотримана спеціальна процедура для підтвердження такої відмови. У інших державах заборонена відмова від права бути присутнім під час судового розгляду у провадженнях про тяжкі злочини (Іспанія, Республіка Молдова) або в судових провадженнях відповідно до спеціальних процедур (Німеччина). У Нідерландах і Великобританії така відмова не обмежується, але залежить від рішення судді, який вирішує, чи приймати таку відмову.

Незважаючи на те, що окремі гарантії справедливості під час спеціального судового провадження є безумовними, законодавчі норми щодо оскарження вироку *in absentia* є досить дискреційними. Наприклад, Нідерланди та Великобританія передбачають майже необмежене право на оскарження та повторний судовий розгляд таких вироків. В Республіці Молдова та Румунії визначено більш складні правила, які накладають ряд умов та передбачають певні варіанти дій для обвинуваченого, який засуджений в судовому провадженні *in absentia*, вимагати перегляду справи. У Хорватії та Грузії оскарження таких рішень з вимогою повторного розгляду здійснюються в загальному апеляційному порядку.

У всіх державах процедури оскарження загалом збігаються, але, як правило, обвинувачені, засуджені *in absentia*, мають право:

- оскаржити вирок в загальному порядку за допомогою адвоката протягом встановленого законом строку оскарження або клопотання про відновлення закону;
- подати клопотання про поновлення строку апеляційного оскарження вироку, якщо зможуть довести поважність причин пропуску строку оскарження;
- у деяких державах обвинувачені можуть клопотати про повний повторний спеціальний судовий розгляд відповідно до спеціальних положень для відновлення заочного провадження, за умови, що вони дотрималися встановлених законом строків для звернення з проханням про повторний розгляд справи.

У деяких державах (Республіка Молдова, Румунія, Іспанія) ці процедури збігаються, а в інших (Хорватія, Грузія) законодавство накладає значні обмеження на можливість оскаржити вирок, постановлений *in absentia*, або вимагати повторного судового розгляду. Законодавство Нідерландів, Великобританії, Німеччини та Іспанії є більш гнучким у питанні можливості обвинуваченим вимагати повторного судового розгляду. У будь-якому випадку, законодавство усіх держав, які ми обрали для порівняння в цьому дослідженні, передбачає часові обмеження для оскарження вироку або клопотання про

повторний розгляд, які завжди починаються з дня, коли особа засудженого дізналася про винесений вирок *in absentia*.

Критерій 4. Можливість здійснення спеціального судового провадження в особливих умовах (воєнний стан, або судове переслідування міжнародних злочинів під час або після завершення збройного конфлікту)

За час новітньої історії низка держав зазнала, на жаль, надзвичайних ситуацій чи збройних конфліктів, які мали місце на їх території. Великобританія брала участь у конфлікті з Північною Ірландією з кінця 1960-х до 1998 року. Боснія та Герцеговина і Хорватія зазнали жахливих наслідків збройного конфлікту у 1991-1995 роках після розпаду Югославії. Румунія пройшла через періоди громадянських заворушень, починаючи з революції в 1989 році і продовжуючи з шахтарськими масовими протестами в 1990-х, жорстокими загальними страйками та конституційною кризою в 2000-х і 2010-х роках. Іспанія зазнала насильства з боку сьогодні ліквідованої терористичної групи ЕТА у 1968-2011 рр., насильства на Канарських островах у 1970-х роках і виклику боротьби за незалежність в Каталонії в 2017-2018 рр. У Республіці Молдова та Грузії під окупацією зі сторони РФ знаходиться частина їхніх суверенних територій після збройних конфліктів у Придністровському регіоні в 1990-х роках і в Південній Осетії та Абхазії в 2008 році відповідно.

Однак жодна з досліджуваних держав не адаптувала і не внесла змін до кримінального процесуального законодавства з метою запровадження спеціального судового провадження у відповідь на ці конкретні події або надзвичайні ситуації.

Якщо взяти до прикладу нещодавню глобальну надзвичайну ситуацію, пов'язану з пандемією COVID, держави внесли деякі незначні зміни у процедуру кримінального провадження, які можуть застосовуватись і до процедури *in absentia*. Майже у всіх досліджуваних державах передбачено можливість застосування відеоконференції або письмового провадження як альтернативи фізичній присутності під час судових засідань за наявності надзвичайної

ситуації, пов'язаної з COVID. Однак такі провадження не можуть вважатися спеціальними, оскільки обвинувачені в цьому випадку беруть участь у засіданнях, але дистанційно.

Такий самий аргумент можна навести щодо справ, пов'язаних з національною безпекою або закритих судових засідань з метою захисту охоронюваної таємниці. У цих випадках в деяких державах законом може бути обмежено доступ обвинуваченого до судових засідань, але це не вважається провадженням *in absentia*.

Лише Республіка Молдова може слугувати прикладом держави, яка адаптувала своє законодавство для конкретної мети, пов'язаної з предметом цього дослідження. Ці зміни до кримінального процесуального законодавства Молдови були внесені з метою притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які переходять від органів кримінальної юстиції у резонансних справах, а не обставинами існування надзвичайної ситуації чи збройного конфлікту.

Резонансні справи як підстава проведення спеціального судового провадження, визнані законодавством кожної з обраних держав. Окремі справи, які розглядалися в цих країнах в порядку *in absentia*, дійшли до Європейського суду, який вказав на певні недоліки в процесі судових розглядів *in absentia* у відповідній країні. Наприклад, Грузію і Хорватію ЄСПЛ критикував за надмірне обмеження права оскаржити вирок, винесений *in absentia* [177], тоді як Республіка Молдова та Румунія були піддані критиці за невиконання мінімальних вимог щодо повідомлення про підозру/обвинувачення в справах *in absentia* [174].

Що стосується переслідування за вчинення міжнародних злочинів, лише Румунія та Хорватія повідомили про випадки спеціального судового провадження та засудження воєнних злочинців: справа Альберта Васса 1946 року (відмовлено у повторному відкритті в 2008 році) [212] та справа Санадера 1992 р. (яка потім була розглянута ЄСПЛ). Законодавством Великобританії заборонено здійснення спеціального судового провадження у справах про воєнні злочини [217].

Боснія і Герцеговина

У Боснії та Герцеговині заборонено проводити судові провадження за відсутності обвинувачених. Досудове розслідування кримінальної справи може бути проведено за відсутності обвинуваченого, але обвинувальний акт не може бути складений і справа не може передаватись до суду, якщо обвинувачений не був допитаний [189]. Рішення про застосування запобіжного заходу може бути обрано за відсутності обвинуваченого і лише у разі, якщо він/вона переховується від органів розслідування.

Що стосується судового розгляду, то КПК Боснії та Герцеговини не дозволяє, а більше того забороняє проводити спеціальне судове провадження. Статтею 247 КПК Боснії і Герцеговини зазначено, що обвинувачений ніколи не може бути визнаний винним в порядку *in absentia* [189].

Крім того, як зазначено у відповідному звіті ОБСЄ щодо розгляду воєнних злочинів у Боснії та Герцеговині, однією з найсуттєвіших проблем, з якими стикнулися суди у перші повоєнні роки роботи була відмова ряду обвинувачених бути присутніми на судових засіданнях. У січні 2007 року щонайменше 29 обвинувачених оголосили голодування, будучи під вартою. У рамках свого протесту вони відмовилися з'являтися до суду, стверджуючи, що через голодування вони були надто виснажені, щоб бути присутніми на судовому провадженні. Судді зобов'язані були визначити, чи можуть судові процеси продовжуватись без їх присутності в залі судових засідань у зв'язку з заборонаю проводити судові провадження *in absentia* в національному КПК. У переважній більшості випадків судові колеги дійшли висновку, що судове провадження слід продовжити, оскільки обвинувачені/підсудні були належним чином поінформовані про судовий розгляд і свідомо вирішили не відвідувати їх. Відповідно, було встановлено, що продовження судового розгляду в цих справах відповідає стандарту справедливого судового розгляду, беручи до уваги, що право на захист було забезпечене обов'язковою присутністю їх адвокатів [171]

Хорватія

У Хорватії спеціальне судове провадження може відбуватися у випадках переховування обвинуваченого, коли ні передача кримінального провадження, ні

екстрадиція неможлива [219]. Судові провадження *in absentia* не залежать від тяжкості кримінальних правопорушень чи покарання, але суди повинні обов'язково обґрунтувати, що мають місце важливі причини для проведення такого судового розгляду. Таке законодавче визначення передбачає його широке тлумачення, яке на практиці застосовується до розслідування та розгляду особливо тяжких економічних злочинів.

Грузія

Законодавством Грузії дозволяється проведення спеціального судового провадження, за винятком випадку, коли кримінальне переслідування може бути передано до іноземних юрисдикцій, де знаходиться обвинувачений, що перебуває у розшуку. Спеціальне судове провадження допускається також у разі неявки обвинуваченого до суду або видалення обвинуваченого із зали судового засідання через неповагу до суду. У цьому контексті в законодавстві йдеться лише про можливість проведення судових засідань *in absentia* і не міститься спеціальних положень, що регулюють досудове розслідування за відсутності обвинуваченого. Можливість проведення спеціального судового провадження не залежить від тяжкості кримінального правопорушення [190].

Німеччина

Законодавством Німеччини передбачена незначна можливість проведення спеціального судового провадження, хоча передбачаються деякі винятки з цього принципу. Прецедентне право Конституційного суду Німеччини (Bundesverfassungsgericht) визначає, що участь обвинуваченого у кримінальному провадженні ґрунтується на конституційному обов'язку держави поважати людську гідність і, виходячи з цього, право на справедливий суд. Оскільки встановлення винуватості обвинуваченого є центральною в кримінальному провадженні, тому встановлення дійсних обставин справи та особи обвинуваченого мають першочергове значення і тому обвинувачений повинен бути присутнім на судовому розгляді. Таким чином, крім принципу справедливого судового розгляду, присутність обвинуваченого надає суду

можливість особисто його бачити і спілкуватись, оскільки метою кримінального процесу є встановлення об'єктивної істини [211, с. 123-164].

У Німеччині спеціальне судове провадження дозволено у справах про незначні правопорушення та за деяких виняткових обставин, коли обвинувачений визнаний нездатним бути присутнім на судових слуханнях або він/вона перебувають у розшуку.

Відповідно до ст. 230 КПК Німеччини, судовий процес не може розпочатися за відсутності обвинуваченого. Якщо не встановлено поважних причин неявки обвинуваченого до суду, до нього застосовується привід або має бути виданий ордер на арешт [202].

Якщо обвинувачений з'явився на перше судове засідання, суд може вжити належних заходів для запобігання неявки обвинуваченого у майбутньому (утримувати особу під вартою). Якщо обвинувачений з'явився на перше судове засідання, а далі не з'являється без поважних причин, то судовий розгляд може тривати без присутності обвинуваченого за обставин, коли він/вона не з'явилися до суду, незважаючи на зобов'язання з'явитися і якщо він/вона поінформований про наслідки неявки, а також його інтереси представляє адвокат. Якщо обвинувачений переховується, не отримавши офіційного повідомлення про наслідки неявки до суду, судовий розгляд зупиняється.

Румунія

Законодавство Румунії дозволяє проведення спеціального досудового розслідування та судового розгляду у певних випадках: коли особа не з'являється до суду після того, як вона була належним чином викликана або після офіційного повідомлення про притягнення її до кримінальної відповідальності. Спеціальне судове провадження також проводиться, якщо підсудний переховується, зник безвісти, змінює місце проживання без повідомлення цього суду та його місцезнаходження невідоме, або відмовляється від права бути присутнім у суді під час слухань. Спеціальне судове провадження можливе у всіх без винятку кримінальних правопорушеннях [192]

Іспанія

Законодавством Іспанії передбачено можливість проведення спеціального судового провадження, за винятком вчинення тяжких злочинів, які караються позбавленням волі на строк більше дев'яти років. Також судові провадження *in absentia* проводяться, якщо підсудний переховується після того, як йому було повідомлено про обвинувачення, або якщо він/вона були видалені із зали судових засідань за неповагу до суду чи було відмовлено в його екстрадиції. Додатково спеціальне судове провадження може мати місце, якщо обвинувачений добровільно відмовляється від свого права бути присутнім на судовому розгляді у справах про злочин, за який передбачено покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк до двох років [188].

Нідерланди

Нідерланди дозволяють проведення спеціального судового провадження за певних умов і лише за наявності відмови обвинуваченого від права бути присутнім на судовому розгляді. Відмова включає випадки, коли обвинувачений переховується і відмовляється з'явитися, або якщо він/вона уповноважує захисника прибути замість нього в судове засідання. Голландське законодавство також передбачає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності *in absentia* у справах універсальної юрисдикції [199]. В особливих випадках провадження спеціального судового розгляду можна розглядати як варіант запобігання порушенню вимоги розумного строку судового розгляду і, таким чином, щоб сторона обвинувачення не втратила можливості притягнути особу до відповідальності.

У Нідерландах 17 листопада 2022 року завершилося засідання, де оголосили заочний вирок чотирьом обвинуваченим у причетності до збиття Боїнга рейсу МН17 над Донбасом у липні 2014. Тоді загинули 298 людей – всі пасажери та екіпаж. Прокурори просили про довічне ув'язнення для обвинувачених.

Після майже двогодинного засідання окружний суд Гааги заочно оголосив довічне ув'язнення трьом підозрюваним – Сергію Дубинському (позивний "Хмурий"), Ігорю Гіркіну (позивний "Стрелков") та Леоніду Харченку (позивний

"Крот"). Одного з обвинувачених, росіянина Олега Пулатова, виправдали. Росія відмовилася видати трьох причетних до збиття літака [139].

Республіка Молдова

Законодавством Республіки Молдова дозволяється як спеціальне досудове розслідування, так і судовий розгляд, вважаючи це радше винятком із правила обов'язкової присутності обвинуваченого в суді. Однак особи не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності *in absentia*, якщо вони не обвинувачуються хоча б в одному тяжкому злочині. Особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності *in absentia* за вчинення менш тяжкого злочину, якщо вона діяла як член організованої групи чи злочинної організації та якщо окремий розгляд справи проти такої особи не може забезпечити об'єктивності судового розгляду проти організованої групи чи злочинної організації. Якщо обвинувачений є неповнолітнім, спеціальне судове провадження забороняється.

Законодавство Молдови передбачає можливість проведення спеціального судового провадження у справах, коли обвинувачений переховується і його місце перебування невідоме, або якщо особа була повідомлена про обвинувачення у вчиненні злочину, але знаходиться за кордоном і відмовляється з'явитися за викликом, якщо прокуратура не може формально повідомити особу, яка проживає за кордоном, про обвинувачення, або якщо затриманий підсудний відмовляється від права бути присутнім у суді.

У Молдові було дві надзвичайні ситуації, але немає жодної інформації щодо особливостей проведення спеціального судового провадження щодо наступних подій:

- збройний конфлікт 1994 року в сепаратистському регіоні Придністров'я;
- екстрена ситуація, пов'язана з COVID.

Зміни до процесуального законодавства були внесені кілька років тому з метою переслідування *in absentia* осіб, які переховуються за кордоном, щоб уникнути притягнення до кримінальної відповідальності (наприклад, колишніх високопосадовців, олігархів тощо), обвинувачених у причетності до розкрадань і шахрайства у резонансних справах [191].

Великобританія

Законодавство Великобританії передбачає три варіанти проведення спеціального судового провадження з врахуванням різних практик і критеріїв. Основне правило судового розгляду *in absentia* є загальним і передбачає, якщо обвинувачений не був повідомлений про кримінальне обвинувачення або викликаний до суду, суд не може відбутися за його відсутності.

Англія й Уельс і Північна Ірландія.

Підсудний має право бути присутнім у судовому засіданні для захисту своїх інтересів та мати представника. Зазвичай це означає фізичну присутність у суді, але в інтересах правосуддя суддя може дозволити обвинуваченому брати участь у засіданні через відеоконференцзв'язок.

Є відмінність щодо провадження *in absentia* у магістратському суді та суді корони. Якщо підсудний навмисно не з'являється на розгляд у магістратському суді (який розглядає справи про нетяжкі злочини чи правопорушення), суд повинен переконатися, що обвинувачений був обізнаний про провадження та був повідомлений про дату слухання. Після цього магістратський суд приступає до судового розгляду, якщо суд переконався, що не потрібно відкласти засідання, оскільки немає поважної причини для неявки обвинуваченого і продовження *in absentia* відповідає інтересам правосуддя.

Якщо провадження здійснювалося *in absentia*, то особа, визнана винною, не можуть бути засуджена до позбавлення волі, тому суд повинен видати ордер на її арешт для доставки до суду для призначення покарання [193].

Особа, засуджена магістратським судом має абсолютне право подати апеляцію до суду корони. Магістратські суди також мають повноваження повторно відкривати справу, якщо це відповідає інтересам правосуддя.

Якщо підсудний не з'являється або переховується під час судового розгляду в суді корони, то суддя має право на власний розсуд зупинити чи продовжувати судовий розгляд, враховуючи інтереси правосуддя та право на справедливий суд.

Палата лордів (нині Верховний суд, найвища судова інстанція Великобританії) визначила низку умов (які не є вичерпними) для суду корони,

коли обвинувачений не з'являється на судове засідання: справа R v Джонс (2002) [210], щоб здійснювати спеціальне судове провадження:

- характер та обставини поведінки підсудного для зриву судового засідання чи неявки в судове засідання, і, зокрема, чи була поведінка підсудного усвідомленою та добровільною і чи свідчить така поведінка про відмову від участі у судовому засіданні;

- чи може відкладення судового розгляду вирішити проблему;

- на який строк можливо відкласти судовий розгляд;

- чи бажає обвинувачений мати представника під час судового розгляду або відмовляється від свого права на представництво;

- чи законний представник має можливість спілкуватись із обвинуваченим і чи може надати належний захист;

- ступінь ризиків для обвинуваченого через те, що він не може надати свої свідчення щодо подій злочину, враховуючи кількість і характер доказів сторони обвинувачення;

- ризик того, що журі присяжних прийме невірне рішення через відсутність обвинуваченого;

- громадський інтерес і особливо зацікавленість потерпілих і свідків, щоб судовий розгляд відбувся в розумний строк;

- вплив подальшої затримки розгляду на показання свідків;

- якщо підсудних більше ніж один, і не всі вони відсутні, враховуючи неможливість виділення справи в окреме провадження, їм також слід забезпечити реалізацію їх права на справедливий суд.

Після цього суддя повинен попередити присяжних, що відсутність підсудного не є автоматичним визнання його вини, не надає переваги стороні обвинувачення і що вони не повинні робити негативного висновку з того факту, що обвинувачений не дав показань.

Шотландія.

У Шотландії діє Закон про кримінальне судочинство від 1995 року [187]. Ним дозволяється у виняткових випадках проводити судовий розгляд *in absentia*.

Загальне правило: якщо підсудний був присутній на початку судового розгляду, але потім не з'являється в судовому засіданні, суд може розглядати справу за його відсутності за умови присутності законного представника.

Загалом, для визнання провадження *in absentia* законним, національні суди зобов'язані пересвідчитися, що обвинувачений відмовився від права бути присутнім у суді, і судовий розгляд буде справедливим, незважаючи на його відсутність. В цьому випадку повинні враховуватись наступні обставини: поведінка обвинуваченого, що свідчать про відмову від права бути присутнім у суді, його бажання мати законного представника або можливість брати участь у дослідженні доказів. Судове провадження *in absentia* не проводиться, якщо причина неявки обвинуваченого є обґрунтованою або суперечить інтересам правосуддя.

За матеріальними ознаками, за незначні правопорушення, які не передбачають покарання у виді позбавлення волі, існує процедура, яка дозволяє проводити судове провадження *in absentia* у магістратському суді, якщо обвинувачений визнав вину. Оскільки магістратський суд розглядає справи про дрібні правопорушення, саме він найчастіше застосовує провадження *in absentia*.

Під час заворушень та терористичних атак у Північній Ірландії єдиною зміною до процедури судового розгляду було те, що суддя мав право одноособово (без присяжних) розглядати справи про тероризм і виносити вирок. Але присутність обвинуваченого була обов'язкова. Під час пандемії COVID застосовувалися провадження в режимі відеозв'язку. Закон Великобританії про воєнні злочини 1991 року забороняє судові провадження *in absentia*. У справах про злочини міжнародного характеру (транснаціональні) суддя може (з врахуванням вищевказаних критеріїв) вирішити проводити спеціальне судове провадження.

Національні суди Великобританії залишають за собою дискреційне право відмовити у проведенні спеціального судового провадження, навіть якщо мають місце всі підстави для такого провадження.

Перспективи імплементації зарубіжних підходів у національне кримінальне процесуальне законодавство

Спеціальне кримінальне провадження в контексті російської загарбницької війни проти України порушує ряд правових і практичних питань, які, на сьогодні, не мають чіткого вирішення. Порівняльний аналіз законодавства іноземних держав може слугувати джерелом пошуку практичних рішень для врегулювання процесуальних питань, пов'язаних із удосконаленням процедури *in absentia* в Україні.

У будь-якому випадку, за результатами цього дослідження можна спробувати дати відповідь на наступні питання, які мають значення для національних органів влади:

- чи можуть і в якій мірі національні органи влади використовувати свої дискреційні повноваження врегулювати спеціальне судове провадження щодо переслідування міжнародних злочинів?
- як забезпечити належне повідомлення про підозру/обвинувачення в умовах війни?
- в яких межах реалізується гарантія оскарження обвинувального вироку за міжнародні злочини, який був винесений в ході спеціального судового провадження?

Національні органи влади зберігають за собою широкі дискреційні повноваження щодо дозволу або заборони судових проваджень *in absentia*, частково або на певних стадіях провадження, щодо всіх процесуальних дій або лише для окремих, тощо. Дискреційні повноваження обмежені в тому сенсі, що органи влади повинні забезпечити справедливість такого судового провадження шляхом забезпечення конкретних процесуальних гарантій, які компенсували б недоліки неявки обвинуваченого (підсудного) в судове засідання. Ці гарантії повинні включати, принаймні, обов'язкове повідомлення обвинуваченого про притягнення до кримінальної відповідальності, обов'язкова присутність захисника на всіх стадіях провадження, а також право на оскарження вироку, який має бути доступним і ефективним.

Якщо обвинуваченому в будь-якому злочині не було належним чином повідомлено про притягнення до кримінальної відповідальності, то будь-яке спеціальне судове провадження стає свавільним. Цей стандарт застосовується незалежно від того, чи було вчинено злочин у мирний час чи період війни.

У конкретному контексті загарбницької війни в Україні вимога належного повідомлення про притягнення до кримінальної відповідальності видається найбільш проблематичною для застосування на практиці. Ця вимога стає ще більш проблематичною у випадках переслідування за міжнародні злочини (зокрема, воєнні), вчинені представниками російської федерації. Така ж вимога стосується повідомлення про підозру/обвинувачення осіб, які перебувають тимчасово окупованих територіях або де Україна втратила ефективний контроль через триваючі воєнні дії. Ми також не можемо в межах дослідження дати однозначну відповідь на це питання, але наводимо приклади інших держав, які можуть бути джерелом для пошуку рішень.

Наприклад, Республіка Молдова нещодавно внесла зміни до свого законодавства, щоб забезпечити повідомлення про кримінальні правопорушення у випадках відомого місця перебування підозрюваного/обвинуваченого в так званих «безпечних зонах». Її законодавство дозволяє дистанційне повідомлення розшукуваних осіб про обвинувачення за допомогою судових доручень, якщо місцезнаходження таких суб'єктів відоме і з якими органи влади не можуть зв'язатися іншим способом. Однак, такий варіант створює ще один виклик для України. Оскільки Україна розірвала дипломатичні зносини та міжнародне співробітництво з російською федерацією, скерування таких дистанційних повідомлень про притягнення до кримінальної відповідальності шляхом судових доручень є вкрай малоімовірним на практиці. З-поміж усіх обраних для дослідження держав, лише Грузія розірвала дипломатичні відносини з російською федерацією в 2008 році, і міжурядова співпраця між цими країнами з 2010 року практично припинена в усіх сферах [208].

Це справді складна ситуація для прокуратури та судових органів будь-якої держави, оскільки вони не можуть бути впевнені, що повідомлення про кримінальні обвинувачення дійшли до обвинуваченого за межами їх юрисдикції.

Однак, законодавством Грузії, Хорватії та Молдови визначено, що спеціальне судове провадження може застосовуватись у разі відмови у видачі, відсутності відповіді на міжнародне доручення (тільки для Республіки Молдова) або неможливості перейняття кримінального провадження, що можна врахувати при повідомленні про підозру/обвинувачення представників російської федерації.

Цей варіант може бути використаний стороною обвинувачення, оскільки в контексті припинених дипломатичних зносин, стає очевидним, що будь-який запит про міжнародно-правову допомогу буде відхиленним. Зрештою, проведення спеціального судового провадження ґрунтуватиметься на простій формальності надіслати запит про міжнародно-правову допомогу та не отримати відповіді на доручення від представників держави-агресора.

Можна розглянути інший потенційний варіант. Орган влади, посередник із нейтральним статусом (держава(-и), міжнародна організація або спеціальний багатосторонній механізм) можуть допомагати із метою забезпечення міжнародного співробітництва, надсилати повідомлення і повістки та сприяти реалізації правової допомоги з метою розслідування міжнародних злочинів. Це б відповідало вимогам міжнародного звичаєвого права, згідно з якими «держави повинні робити все від них залежне для налагодження співпраці, наскільки це можливо, щоб сприяти розслідуванню воєнних злочинів та переслідування підозрюваних» [195]. Такий варіант вимагає більш глибокого дослідження у сфері практики міжнародного співробітництва, зокрема в реаліях відкритого збройного конфлікту.

Щодо можливості оскарження вироку, винесеного *in absentia*, то проблемні питання виникають не лише в іноземних державах, але і в Україні. Законодавство окремих держав встановлює обмеження щодо здійснення повторного судового розгляду справи *in absentia* (Грузія, Хорватія та Боснія і Герцеговина); інші

держави дозволяють майже необмежену можливість оскарження такого вироку (Нідерланди, Велика Британія). В інших державах (Республіка Молдова, Румунія, Німеччина та Іспанія), правила повторного розгляду *in absentia* здійснюються за загальними правилами оскарження.

За відсутності єдиного механізму регулювання оскарження вироків *in absentia* в усіх державах Україна може самостійно обрати той чи інший варіант, з врахуванням доступності такого оскарження для обвинуваченого [132, с. 163].

3.2 Напрями підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження

Питання підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження набуває особливої актуальності в умовах реформування судової системи України та прагнення до забезпечення справедливого, оперативного й неупередженого розгляду справ. Сучасні виклики, пов'язані зі зростанням навантаження на суди, необхідністю дотримання процесуальних гарантій та підвищення довіри до судової влади, зумовлюють пошук нових підходів і напрямів удосконалення спеціального судового провадження. У цьому контексті важливо проаналізувати існуючі проблеми, що виникають під час застосування спеціальних процедур, виявити фактори, які впливають на їхню дієвість, та визначити оптимальні шляхи вдосконалення як на рівні законодавства, так і практики його реалізації.

Окремої уваги потребує питання забезпечення балансу між оперативністю (швидкістю) розгляду справ і дотриманням прав учасників процесу, що є запорукою формування правової держави й утвердження засади верховенства права. Крім того, важливим є врахування міжнародного досвіду й апробація інноваційних методів здійснення судового, серед іншого спеціального, провадження, які довели свою ефективність у зарубіжних країнах. З огляду на що визначення і впровадження дієвих напрямів підвищення ефективності

спеціального судового провадження є однією з передумов для становлення прогресивної системи правосуддя в Україні.

Як зазначає Д.А. Патрелюк, «ефективність кримінального переслідування можна оцінювати за різними критеріям. Такими критеріями можуть бути досягнення мети, розумний строк, рівень забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження тощо» [70, с. 750]. Доповнюючи цю думку, варто підкреслити, що у контексті спеціального судового провадження ефективність набуває особливого значення, оскільки йдеться про процедури, які мають забезпечувати не лише швидкий і результативний судовий розгляд по суті, а й гарантувати дотримання стандартів справедливості та правової визначеності. Зокрема, ефективність спеціального судового провадження нерозривно пов'язана як із досягненням поставленої мети (наприклад, забезпечення невідворотності відповідальності чи захисту прав потерпілих), так і з дотриманням засади розумного строку судового розгляду. Водночас важливим чинником виступає якість процесуального захисту прав усіх учасників судового провадження, адже поспіх у розгляді не повинен шкодити справедливості рішення або призводити до обмеження можливостей для захисту.

Вважаємо, що для підвищення ефективності спеціального судового провадження необхідно забезпечити баланс між оперативністю й якістю судового розгляду. Важливо уникати формалізму та поспішних рішень. Водночас слід усвідомлювати, що зволікання у провадженні може призвести до втрати довіри до судової влади та породження в суспільстві відчуття несправедливості серед учасників судового процесу. Крім цього, ефективність здійснення спеціального судового провадження неможлива без прозорості процедур, належного інформування учасників та впровадження інноваційних технологій, які спрощують доступ до правосуддя та мінімізують людський фактор в організації судового процесу. З огляду на що вбачається, що підвищення ефективності спеціального судового провадження вимагає не лише удосконалення законодавчих механізмів і технологічних рішень, а й формування культури неухильного дотримання процесуальних гарантій, професіоналізму суддів та

відкритості судової влади для суспільства. Цей підхід, на наше переконання, сприятиме утвердженню верховенства права й формуванню довіри до правосуддя в Україні.

Здійснення спеціального судового провадження – це діяльність, яка реалізується на підставі й у порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством. Тому вбачається правильним твердження, що здійснення спеціального судового провадження за своєю суттю є правозастосовною діяльністю. У цьому контексті виокремлення напрямів підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження варто здійснювати, серед іншого, через призму визначення шляхів підвищення ефективності правозастосування. Останні неодноразово ставали об'єктом ґрунтовного аналізу та дослідження вчених у різних галузях права, що свідчить про їхню актуальність і багатогранність. У науковій юридичній літературі ці підходи до підвищення ефективності спеціального судового провадження традиційно систематизують та поділяють на окремі групи залежно від характеру, спрямованості та сфери їх застосування. Така класифікація дозволяє не лише узагальнити наявний досвід і теоретичні напрацювання, а й визначити оптимальні шляхи вдосконалення правозастосовної діяльності. Зокрема, науковці виділяють такі напрями підвищення ефективності правозастосовної діяльності:

«1) юридичні (представлені засобами нормування, гарантування, техніко-юридичними прийомами, методами і правилами) та неюридичні (організаційні) (спрямовані на створення і вдосконалення формальних структур та інститутів, що виступають організаційною основою застосування права, а також на забезпечення належного ступеня узгодженості таких структур та інститутів);

2) нормативно-правові (усунення прогалін у праві та юридичних колізій, систематизація нормативно-правових актів, загальне офіційне тлумачення норм права, нормативне закріплення ініціатив, спрямованих на підвищення ефективності правозастосування, тощо), організаційні (пов'язані з продуктивними змінами в організації роботи правозастосовника, зокрема проведення реформ, поліпшення взаємодії відповідних державних органів,

служб, посадових осіб, ефективний контроль за їх діяльністю, підготовка рекомендацій для ефективної організації праці, використання нових наукових досягнень, вдосконалення діловодства, юридичної техніки тощо), матеріально-технічні (поліпшення фінансування, технічного оснащення правозастосовної діяльності, забезпечення високого рівня оплати праці та соціального захисту правозастосовників тощо), просвітницькі (неофіційне тлумачення норм права, підвищення рівня закладів освіти. Стимулювання розвитку загальної ерудиції, спеціальних знань, умінь, навичок правозастосування тощо)» [4; 5; 70, с. 200–201].

З приводу вищенаведеного зазначимо, що, на нашу думку, здійснення спеціального судового провадження як різновид правозастосовної діяльності вимагає комплексного підходу до підвищення його ефективності, де кожен із запропонованих у науковій літературі напрямів відіграє важливу роль. Проте жоден із них не може бути розглянутий у відриві від інших. Зокрема, юридичні засоби, такі як удосконалення нормотворчості, техніко-юридичних інструментів та процедурних гарантій, мають фундаментальне значення для забезпечення передбачуваності, однакового тлумачення й застосування спеціальних процесуальних норм. Однак без належного організаційного підґрунтя навіть ідеально прописані норми можуть залишатися декларативними. Водночас організаційні зміни, як-то реформа системи правосуддя, покращення взаємодії між судовими органами, впровадження електронного документообігу, автоматизація розподілу матеріалів кримінального провадження, здатні прискорити провадження і зменшити ризики формалізму та корупції. Відповідно, матеріально-технічне забезпечення (оновлення технічних засобів, гідна оплата праці, соціальні гарантії) прямо впливає на мотивацію й професіоналізм суддів і працівників апарату суду. Окремо варто наголосити на просвітницькому аспекті: підвищення рівня правової культури, професійної підготовки суддів, працівників суду, навіть учасників судового процесу, створює підґрунтя для якісного, справедливого й неупередженого розгляду матеріалів кримінального

провадження. Важливо, щоб освітні ініціативи були не разовими заходами, а системною політикою, що враховує найкращі міжнародні стандарти й практики.

Таким чином, з урахуванням наведеного, найбільш ефективною моделлю вдосконалення спеціального судового провадження є саме синергія усіх зазначених напрямів: удосконалення законодавства, організаційної структури, матеріально-технічної бази та просвітницької роботи.

Першим напрямом підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження є, на нашу думку, внесення змін до законодавства, які усунуть прогалини та суперечності, що виникають під час застосування спеціальних процедур. Це дозволить зменшити кількість випадків неоднозначного трактування норм і забезпечити однакове застосування закону в усіх судах. Крім того, ефективна процедура здійснення спеціального судового провадження як слушно підкреслює К. Булдакова, «залежить від належної регламентації кримінальних процесуальних норм, що регламентують вищезазначену діяльність, а також від існування реальних умов їх реалізації» [5, с. 200].

Слід підтримати позицію Т.Г. Фоміною, про те, про фрагментарність і певну неузгодженість нормативного регулювання кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого. Асиметрія в унормуванні спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження, на думку вченої, вказує на відсутність єдиного системного підходу законодавця до регламентації інституту *in absentia*» [157].

Удосконалення кримінального процесуального законодавства в частині регламентації підстав і процесуального порядку здійснення спеціального судового провадження неможливо уявити поза імплементацією міжнародних і європейських правових стандартів. Відповідно, гармонізація національного законодавства із міжнародними стандартами та правом ЄС є першочерговим напрямом підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження, оскільки статус України як кандидата на членство в ЄС зобов'язує її імплементувати такі стандарти. Зокрема, О.Ю. Гурін правильно наголошує, що

«з моменту здобуття незалежності Україна декларувала проєвропейський вектор зовнішньої політики як стратегічний пріоритет. Ця орієнтація знайшла своє відображення у ратифікації численних міжнародних договорів, що стало фундаментом для тривалого процесу гармонізації національного законодавства з *acquis communautaire*» [20, с. 210]. Ба більше, «механізм інтеграції України до Європейського Союзу <...> є багатограним та охоплює не лише адаптацію правової бази, але й формування відповідних інституційних структур, а також імплементацію комплексу додаткових заходів, спрямованих на забезпечення ефективного правотворення та належного правозастосування» [120, с. 23; 20, с. 210].

Як свідчить досвід європейських країн, гармонізація національного законодавства з *acquis communautaire* не лише підвищує якість правосуддя, а й сприяє становленню довіри громадян до судової системи. Проте важливо, щоб цей процес не обмежувався формальним запозиченням норм, а передбачав глибоке розуміння суті європейських стандартів прав людини, їх реальне впровадження у вітчизняну практику та забезпечення ефективного механізму їх застосування. Крім адаптації законодавства, особливого значення набуває створення відповідних інституційних структур, здатних забезпечити практичну реалізацію нових підходів і стандартів.

Під час розгляду питання про міжнародно правову основу здійснення спеціального судового провадження слід також згадати про Директиву ЄС 2016/343 від 09.03.2016 щодо посилення деяких аспектів презумпції невинуватості та права бути присутніми на судовому розгляді у кримінальному провадженні [198]. Директивою, зокрема, закріплено розширені гарантії у частині забезпечення права на участь у судовому розгляді, яке є складовою права на справедливий суд.

Так, у ч. 2 ст. 8 Директиви ЄС 2016/343 визначено, що «держави-члени можуть передбачити, що судовий розгляд, результатом якого може бути ухвалення рішення про винність чи невинуватість підозрюваного чи обвинуваченого, може проводитися за його відсутності за умови, що:

(а) підозрюваний чи обвинувачений своєчасно повідомлений про судовий розгляд та про наслідки неявки; або (б) підозрюваний або обвинувачений, будучи повідомленим про судовий розгляд, представлений уповноваженим адвокатом, який був залучений або підозрюваним або обвинуваченим, або державою». Відповідно до ст. 9 Директиви ЄС 2016/343: «Держави-члени гарантують, що у випадках, коли підозрювані чи обвинувачені не були присутні на судовому розгляді та не було дотримано умов, викладених у ч. 2 ст. 8, вони мають право на новий судовий розгляд або інший засіб правового захисту, який дозволяє новий розгляд справи по суті, включаючи дослідження нових доказів, що може призвести до скасування початкового рішення» [198].

Щодо значення наведених положень Директиви ЄС 2016/343 зазначимо, що відповідно до положень ст. 288 Договору про Європейський Союз «директива є документом, який обов'язковим для країн-членів в частині результату, який необхідно досягти, проте, який залишає країнам свободу у виборі засобів, за допомогою яких вони будуть досягати вказаного результату» [35]. Це означає, що для імплементації директив країнам ЄС, зазвичай, необхідно приймати додаткові нормативно-правові акти. Незважаючи на те, що Україна не є членом ЄС, проте статус кандидата зобов'язує її виконати Копенгагенські критерії. Слід підтримати позицію висловлену окремими правниками, відповідно до якої «положення ст. ст. 8, 9 Директиви вказують на необхідність наявності у процесуальному законодавстві механізмів з'ясування чи було належним чином повідомлено особу про судовий розгляд, а також право особи на новий судовий розгляд у випадку недотримання таких умов» [41, с. 102]. Про необхідність урахування процедурних стандартів кримінального провадження, які наявні у праві ЄС (серед іншого в Директиві № 2016/343/ЄС про посилення деяких аспектів презумпції невинуватості і право бути присутнім у суді в ході кримінального судочинства), під час внесення змін та доповнення до КПК України з метою апроксимації з правом ЄС також наголошує і І.В. Гловюк [18, с. 77].

Слід підтримати висловлені позиції щодо необхідності врахування у національному законодавстві сформульованих у Директиві інструментів щодо

захисту прав обвинувачених у кримінальних провадженнях *in absentia*. Питання захисту прав людини є однією з головних при оцінці результатів для вступу країни до ЄС, тому без імплементації положень Директиви у національне кримінальне процесуальне законодавство виконання зобов'язань для вступу буде не повне.

Серед основних напрямів гармонізації кримінального процесуального законодавства у частині регламентації спеціального судового провадження із міжнародними стандартами та правом ЄС варто назвати:

– гарантування права на новий розгляд шляхом закріплення права на автоматичний перегляд. Пропонуємо встановити безумовне право особи, засудженої *in absentia*, на новий судовий розгляд (*re-trial*) після її затримання або добровільної явки, якщо не були дотримані умови її належного повідомлення чи представництва. Цей механізм має дозволяти новий судовий розгляд по суті, включаючи дослідження нових доказів;

– закріплення процесуальних гарантій під час перегляду. Зокрема, пропонуємо встановити, що заява про поновлення провадження розглядається іншим складом суду, ніж той, що ухвалив вирок *in absentia*, для забезпечення максимальної неупередженості;

– збереження сили доказів, зібраних під час спеціального судового провадження, під час перегляду. Для цього слід законодавчо закріпити, що докази, зібрані у спеціальному судовому провадженні, зберігають свою силу, але підлягають повторній, повноцінній та безпосередній оцінці судом за участю засудженого;

– вдосконалення порядку апеляції за допомогою деталізації апеляційного оскарження. Слід чітко врегулювати особливості апеляційного та касаційного оскарження вироків, винесених за відсутності обвинуваченого, оскільки чинний КПК має прогалини у цьому питанні;

– забезпечення належного повідомлення обвинуваченого. Зокрема, «національним судам під час здійснення судового розгляду у кримінальному провадженні за відсутності обвинуваченого, з метою забезпечення права особи

на справедливий судовий розгляд, яке гарантовано ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, необхідно перевіряти наявність у справі доказів обізнаності обвинуваченого про його кримінальне переслідування та у разі необхідності в межах своїх повноважень вживати відповідні заходи щодо належного повідомлення про це обвинуваченого» [130, с. 559]. При цьому визначення законодавцем спрощеного порядку виклику обвинуваченого (ч. 8 ст. 135 КПК України), який перебуває на окупованій території, «може призвести до констатації ЄСПЛ порушення права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд, що гарантоване йому ст. 6 ЄКПЛ». Ба більше, «під час розгляду таких кримінальних проваджень не слід обмежуватися викликом обвинувачених в порядку ч. 8 ст. 135 КПК України, а необхідно вживати додаткових заходів, направлених на отримання доказів обізнаності обвинуваченого про наявне щодо нього кримінальне провадження. Вважаємо, що спроби прокурора під час судового провадження встановити будь-які засоби зв'язку з обвинуваченим шляхом доручення органу досудового розслідування проведення, зокрема огляду мережі інтернет, є доцільними та такими, що відповідають загальним засадам кримінального провадження і направлені на дотримання права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд. В разі встановлення таких засобів зв'язку обвинувачених, які перебувають на окупованій території – доцільно вживати заходів щодо направлення їм повісток про виклик саме на них. Вищезазначені пропозиції узгоджуються також і з національною судовою практикою з цього питання» [130, с. 560–561; 88; 85].

На нашу думку, забезпечення права обвинуваченого на справедливий судовий розгляд у спеціальному судовому провадженні, особливо за його відсутності, є одним з основоположних принципів кримінального процесу, що безпосередньо впливає на легітимність судового рішення та довіру до правосуддя. Досвід ЄСПЛ свідчить, що формальне дотримання процедурних норм без реальних зусиль для інформування обвинуваченого про кримінальне переслідування може розцінюватися як порушення ст. 6 ЄКПЛ. Тому вважаємо, що національні суди, прокурори й органи досудового розслідування повинні

докладати максимум зусиль для забезпечення обізнаності обвинуваченого, навіть якщо він перебуває на тимчасово окупованій території.

З огляду на це, пропонуємо внести до КПК України такі зміни:

– передбачити обов'язок органу досудового розслідування та прокурора фіксувати всі вжиті заходи щодо встановлення засобів зв'язку з обвинуваченим, серед іншого через Інтернет, соціальні мережі, електронну пошту, месенджери, а також спроби зв'язку через родичів або інших осіб, яким відомо місце перебування обвинуваченого;

– доповнити ч. 8 ст. 135 КПК України нормою, яка зобов'язує суд, у випадку розгляду справи за відсутності обвинуваченого, перевіряти не лише факт направлення повісток, а й реальні докази того, що обвинувачений мав можливість дізнатися про провадження щодо нього (наприклад, результати моніторингу його активності в мережі Інтернет, підтвердження прочитання повідомлень тощо);

– визначити у законодавстві перелік додаткових заходів, які мають бути вжиті при неможливості вручення повістки за офіційною адресою, зокрема публікація інформації про судовий розгляд у відкритих реєстрах, на офіційних вебсайтах органів влади та у медіа;

– встановити, що у разі доведення неможливості вручення повідомлення за жодним із можливих каналів зв'язку, суд має мотивувати в рішенні вичерпність вжитих заходів та підтвердити, що не було порушено права обвинуваченого на захист.

У контексті вищезазначеного, з урахуванням запропонованих напрямів підвищення ефективності та конкретних пропозицій, особливо щодо активної фіксації спроб зв'язку та оцінки судом реальної можливості обвинуваченого дізнатися про провадження, пропонуємо ч. 8 ст. 135 КПК України викласти в такій редакції:

«8. Повістка про виклик особи, стосовно якої існують достатні підстави вважати, що така особа виїхала та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, у випадку обґрунтованої неможливості вручення їй такої

повістки згідно з частинами першою, другою, четвертою – сьомою цієї статті, публікується в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора.

Особа, зазначена в абзаці першому цієї частини, вважається такою, яка належним чином повідомлена про виклик, лише за умови, що орган досудового розслідування та/або прокурор до публікації вжив усі можливі, вичерпні та документально зафіксовані заходи для встановлення засобів зв'язку з нею, які включають фіксацію вжитих заходів щодо встановлення засобів зв'язку через Інтернет (соціальні мережі, месенджери, електронну пошту) та/або спроби зв'язку через родичів, законних представників або інших осіб, яким відоме місце перебування підозрюваного/обвинуваченого, публікацію інформації про судовий розгляд у відкритих державних реєстрах (за наявності технічної можливості) та на офіційних вебсайтах органів влади.

У разі розгляду справи за відсутності обвинуваченого суд зобов'язаний перевірити не лише факт публікації повістки, а й вивчити докази, надані органом досудового розслідування або прокурором, які підтверджують вичерпність вжитих заходів для встановлення зв'язку з обвинуваченим, і наявність реальної можливості обвинуваченого дізнатися про кримінальне провадження щодо нього.

У випадку наявності в особи, зазначеної в абзаці першому цієї частини, захисника (захисників) копія повістки про її виклик надсилається захиснику (захисникам), а орган досудового розслідування та/або прокурор зобов'язаний надати суду підтвердження про інформування захисника про всі заходи, повідомлення, передбачені цією частиною».

У запропонованій редакції ч. 8 ст. 135 КПК України основні зміни спрямовані на визнання належного повідомлення обвинуваченого не автоматично з моменту публікації повідомлення, а лише за умови реального виконання прокурором активних заходів, що підвищує якість судового провадження. Введення прямого обов'язку фіксувати спроби зв'язку з обвинуваченим через Інтернет, месенджери та родичів робить доведення

«переховування» більш ґрунтовним. Одним із найважливіших доповнень є те, що суд повинен стати активним фільтром і не просто констатувати факт публікації, а оцінювати, чи справді обвинувачений мав можливість отримати інформацію, що є прямою вимогою Директиви ЄС 2016/343 та практики ЄСПЛ. Упровадження таких змін, вважаємо, сприятиме дотриманню європейських стандартів, забезпечить реальний захист прав обвинувачених, підвищить якість судового розгляду та, як результат, зміцнить довіру суспільства до судової влади.

Також удосконалення нормативно-правового регулювання спеціального судового провадження полягає в усуненні невизначеності законодавчих положень, зокрема нечіткостей термінології та правових конструкцій. З цією метою пропонуємо на законодавчому рівні:

– уніфікувати термінологію й дефініції, як приклад, за допомогою чіткого визначення в положеннях КПК терміну «спеціальне судове провадження», яке наразі відсутнє, щоб усунути різночитання та забезпечити єдність правозастосування;

– закріпити особливості спеціального судового провадження окремим параграфом § 3 «Особливості спеціального судового провадження» у главі 30 «Особливі порядки провадження в суді першої інстанції». Окремою статтею в новому параграфі, на наше переконання, має бути норма, присвячена підставам здійснення спеціального судового провадження;

– уточнити підстави для здійснення спеціального судового провадження. Зокрема, вважаємо доцільним виключити ч. ч. 1, 2 ст. 111-1 та ст. 445 КК України із переліку злочинів, які наведені у ч. 2 ст. 297-1 КПК України, щодо яких можливо здійснювати спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження. Також з метою дотримання рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи № 6 R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо спрощення кримінального правосуддя» від 17 вересня 1987 року [124], а також задля дотримання забезпечення прав та свобод потерпілих від усіх видів злочинів, вважаємо доцільним розширити перелік злочинів у кримінальних провадженнях, стосовно яких можливе здійснення *in absentia*, за рахунок складів

злочинів, визначених у КК України. Крім того, варто визначити, що перебування обвинуваченого на тимчасово окупованій території або на території держави-агресора є достатньою підставою для здійснення спеціального судового провадження, без необхідності формального очікування на міжнародний розшук (Інтерпол), який може бути неефективним. З огляду на що абз. 1 ч. 2 ст. 297-1 КПК України слід сформулювати таким чином: *«2. Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, стосовно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук»;*

– вдосконалити порядок розгляду доказів під час спеціального судового провадження відповідно до Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи (75) 11 [209], забезпечивши проведення судового розгляду в загальному порядку, навіть за відсутності обвинуваченого, з наданням захисту права повноцінно втручатися в цей процес, серед іншого щодо дослідження доказів;

– законодавчо закріпити обов'язок захисника використовувати всі законні канали для встановлення зв'язку з обвинуваченим та фіксувати всі спроби для уникнення звинувачень у формальному підході. Для цього варто ст. 47 КПК України доповнити частиною 5 в такій редакції: *«5. Захисник, залучений до кримінального провадження, що здійснюється у порядку спеціального досудового розслідування або спеціального судового провадження (за відсутності обвинуваченого), зобов'язаний:*

1) вживати всіх доступних та законних заходів для встановлення зв'язку з підозрюваним/обвинуваченим та інформування його про процесуальний статус, обставини провадження, процесуальні права та наслідки неявки;

2) фіксувати всі спроби встановлення зв'язку з обвинуваченим, які, зокрема, можуть включати: направлення повідомлень на відомі адреси електронної пошти та через доступні засоби зв'язку в мережі Інтернет

(месенджери, соціальні мережі, якщо це не суперечить правилам професійної етики); запити або спроби зв'язку через родичів, законних представників, або інших осіб, яким може бути відоме місце перебування обвинуваченого; фіксацію публікації повістки на офіційних ресурсах;

3) надавати слідчому судді або суду документи або інші докази, що підтверджують вичерпність та добросовісність вжитих заходів щодо встановлення зв'язку, з метою уникнення звинувачень у формальному підході до виконання своїх обов'язків;

4) у разі появи обвинуваченого або його затримання негайно ініціювати процедуру перегляду вироку (поновлення провадження) відповідно до вимог цього Кодексу»;

– вдосконалити систематизацію та характеристику елементів порядку здійснення спеціального судового провадження, включаючи забезпечення обов'язкової участі захисника на всіх етапах провадження та інформування обвинуваченого про прийняті судові рішення, закріплення порядку подання прокурором клопотання про здійснення спеціального судового провадження та його розгляду.

Другим напрямом підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження є *вдосконалення організаційної структури системи кримінальної юстиції*. Це передбачає не лише оптимізацію функціонування судів першої інстанції, а й впровадження сучасних механізмів управління, які сприятимуть належній координації між прокурорами та судами. Важливо забезпечити чітке розмежування компетенцій кожного учасника процесу, зокрема шляхом деталізації повноважень та відповідальності в межах спеціального судового провадження. Однією з пропозицій є створення спеціалізованих відділів або груп у межах судової системи, які б опікувалися питаннями судового розгляду кримінальних проваджень *in absentia*. Крім того, необхідно розробити та імплементувати ефективні електронні системи документообігу, що дозволить суттєво скоротити строки розгляду матеріалів кримінального провадження, мінімізувати ризики втрати або фальсифікації процесуальних документів, а

також забезпечити прозорість дій учасників судового процесу. Адже запровадження електронних систем документообігу, онлайн-розгляду справ і автоматизованого розподілу судових справ сприяє оперативності розгляду й зменшенню навантаження на суддів, водночас забезпечуючи зручність для учасників судового процесу. Впровадження чітко визначених алгоритмів подання та розгляду клопотань про здійснення спеціального судового провадження, а також електронних інструментів контролю за дотриманням строків і процедур, має стати невід'ємною складовою реформи організаційної структури системи кримінальної юстиції. Додатково, слід приділити увагу підвищенню рівня професійної підготовки суддів і працівників апарату суду, зокрема щодо застосування спеціальних процедур, міжнародних стандартів та етичних норм. Це сприятиме передусім підвищенню якості судових рішень і зміцненню довіри суспільства до судової влади.

Третій напрям підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження – це *покращення матеріально-технічного забезпечення*. Забезпечення судів сучасними технічними засобами, такими як комп'ютерна техніка, засоби зв'язку, програмне забезпечення для ведення електронного документообігу, має стати пріоритетом у реформуванні судової системи. Оновлення матеріально-технічної бази сприятиме не лише оперативності судового розгляду кримінальних проваджень, а й підвищенню рівня безпеки зберігання й обробки процесуальних документів, зменшенню ризиків втрати або фальсифікації інформації. Важливо забезпечити належне фінансування для закупівлі та впровадження сучасних інформаційних систем, а також регулярне оновлення технічного обладнання, що дозволить суддям і працівникам апарату суду ефективно виконувати свої обов'язки. Крім цього, слід приділити увагу питанням гідної оплати праці, соціальних гарантій та професійного розвитку працівників суду, адже саме ці чинники впливають на їхню мотивацію, відданість професії та якість прийнятих рішень.

Зокрема, задля посилення якості й активності захисту під час спеціального судового провадження пропонуємо створити Реєстр спеціалізованих захисників

з метою впровадження механізму залучення до проваджень *in absentia* адвокатів, які пройшли спеціалізовану підготовку, серед іншого з питань міжнародних стандартів захисту та особливостей роботи у справах про воєнні злочини та злочини проти основ національної безпеки. Водночас варто забезпечити належне фінансування роботи захисників у спеціальному провадженні, щоб вони мали реальні можливості для збору доказів, серед іншого шляхом здійснення дистанційних запитів.

Четвертий напрям підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження є *активізація просвітницької діяльності, спрямованої на формування високого рівня правової культури серед усіх учасників кримінального процесу*. Важливо забезпечити не лише постійне навчання та підвищення кваліфікації суддів, працівників суду, адвокатів, а й інформування громадськості про основи функціонування судової системи, права та обов'язки сторін у процесі спеціального судового провадження. Такі освітні ініціативи мають бути систематичними, охоплювати сучасні стандарти та найкращі міжнародні практики, а також включати проведення семінарів, тренінгів, публікацій роз'яснювальних матеріалів, інформаційних кампаній у медіа та соціальних мережах. Сприяючи розвитку правової обізнаності, просвітницька робота допомагає забезпечити якість, справедливість і прозорість судового розгляду кримінальних проваджень. Адже забезпечення відкритості та прозорості спеціального судового провадження включає доступ громадськості до інформації про хід та результати судового розгляду кримінальних проваджень, а також використання механізмів громадського контролю. Нарешті, важливим є імплементація успішного міжнародного досвіду, апробація інноваційних методів і технологій, що вже продемонстрували свою ефективність у зарубіжних країнах. Всі ці напрями у сукупності здатні забезпечити не лише швидкість судового розгляду, а й охорону прав, свобод і законних інтересів учасників спеціального судового провадження.

Отже, узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження вимагає

комплексного підходу, який охоплює як удосконалення законодавчої бази, так і реформування організаційної структури системи кримінальної юстиції, матеріально-технічного забезпечення та просвітницької діяльності. Впровадження чітких процедур, сучасних електронних систем документообігу та спеціалізованих відділів сприятиме оперативності, прозорості та справедливості судового розгляду. Особливу увагу слід приділити підвищенню професійної підготовки суддів, працівників апарату суду та адвокатів, а також забезпеченню належного фінансування й мотивації працівників судової системи.

Створення Реєстру спеціалізованих захисників і забезпечення їх належної підготовки є запорукою якісного захисту у справах *in absentia*, особливо у кримінальних провадженнях, що стосуються воєнних злочинів та злочинів проти основ національної безпеки. Активізація просвітницької діяльності та залучення громадськості до процесу контролю за проведенням спеціального судового провадження підвищить рівень довіри до судової влади і сприятиме формуванню правової культури в суспільстві. Впровадження міжнародних стандартів і апробація найкращих зарубіжних практик дозволить забезпечити дотримання прав, свобод і законних інтересів усіх учасників процесу.

Висновки до розділу 3

1. Проаналізовано регламентацію спеціального судового провадження у законодавстві тих держав, які перебували або перебувають в умовах збройного конфлікту (міжнародного чи неміжнародного характеру), іншого надзвичайного стану чи мають досвід проведення спеціального судового провадження по воєнних злочинах, з метою підтримки судової гілки влади України у її зусиллях забезпечити справедливість в умовах агресії з боку російської федерації.

З урахуванням виокремлених критеріїв здійснено аналіз регламентації нормативного урегулювання спеціального судового провадження в Боснії та Герцеговині, Хорватії, Грузії, Німеччині, Румунії, Іспанії, Нідерландах,

Республіці Молдова та Великобританії (Англії й Уельсі, Північній Ірландії, Шотландії):

– за критерієм «можливість здійснення кримінального провадження в порядку *in absentia* за законодавством певних держав» встановлено, що така можливість визнається всіма досліджуваними юрисдикціями, однак обсяг і межі його застосування різняться кардинально. Майже всі держави передбачають порядок кримінального провадження *in absentia* у разі переховування особи чи невідомого місцеперебування після належного повідомлення, а деякі – також у ситуаціях відмови у видачі або неможливості екстрадиції;

– за критерієм «порядок повідомлення особи щодо обвинувачення та заходи забезпечення присутності обвинуваченого на стадії судового розгляду» – спостерігається поєднання формалізованих і більш гнучких підходів. Незмінною є вимога у законодавстві всіх держав щодо неможливості здійснення кримінального провадження в порядку *in absentia* без доказів належного повідомлення особи, що відповідає стандартам ЄСПЛ;

– за критерієм «процесуальні гарантії, передбачені законодавством іноземних держав для забезпечення справедливого спеціального судового провадження» встановлено, що система процесуальних гарантій є відносно уніфікованою. У всіх державах вимагається обов'язкова участь захисника; він може бути як представником інтересів відсутньої особи, так і отримувачем викликів та матеріалів справи. Право на оскарження вироку *in absentia* є універсальним, але механізми його реалізації суттєво різняться: від максимально гнучких моделей Нідерландів та Великобританії до складних і формалізованих процедур Румунії та Молдови. Усі держави передбачають процедури відновлення строків оскарження та можливість повторного розгляду справи, але ступінь доступності таких процедур є різним;

– за критерієм «можливість здійснення спеціального судового провадження в особливих умовах (воєнний стан, або судове переслідування міжнародних злочинів під час або після завершення збройного конфлікту)»

простежується тенденція визнання того, що *in absentia* може бути необхідним інструментом забезпечення невідворотності покарання.

2. З'ясовано, що підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження є нагальною потребою для забезпечення оперативності, прозорості та справедливості судового розгляду кримінальних проваджень, особливо у справах *in absentia*. В умовах сучасних викликів, зокрема зростання кількості воєнних злочинів і злочинів проти національної безпеки, важливо не тільки вдосконалювати законодавчу базу, а й реформувати організаційну структуру системи кримінальної юстиції, матеріально-технічне забезпечення, а також активізувати просвітницьку діяльність серед усіх учасників процесу й громадськості.

Встановлено, що основними напрямками підвищення ефективності спеціального судового провадження є:

– вдосконалення законодавчої бази (запровадження чітких процедур, деталізація порядку подання і розгляду клопотань, закріплення обов'язкової участі захисника на всіх етапах провадження й інформування обвинуваченого про прийняті рішення);

– реформування організаційної структури (створення спеціалізованих відділів для судового розгляду кримінальних проваджень, оптимізація координації між прокурорами та судами, впровадження сучасних механізмів управління і електронних систем документообігу);

– модернізація матеріально-технічного забезпечення (забезпечення судів сучасною комп'ютерною технікою, засобами зв'язку, програмним забезпеченням, регулярне оновлення обладнання та впровадження інформаційних систем для безпечного та швидкого оброблення процесуальних документів);

– підвищення рівня професійної підготовки (систематичне навчання суддів, працівників апарату суду та адвокатів, зокрема щодо міжнародних стандартів, етичних норм і особливостей спеціальних процедур);

– активізація просвітницької діяльності (проведення освітніх ініціатив, тренінгів, інформаційних кампаній для формування високого рівня правової культури серед учасників судового процесу і громадськості, залучення громадськості до контролю за прозорістю судового розгляду);

– створення Реєстру спеціалізованих захисників для залучення адвокатів із спеціальною підготовкою до проваджень *in absentia*, особливо у кримінальних провадженнях, що стосуються воєнних злочинів і злочинів проти основ національної безпеки, а також забезпечення належного фінансування їхньої роботи для ефективного збору доказів;

– імплементація міжнародних стандартів та апробація інноваційних технологій (використання успішного зарубіжного досвіду для підвищення якості судових рішень та охорони прав, свобод і законних інтересів учасників судового процесу).

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, що має вагомим значення для подальшого розвитку спеціального судового провадження (*in absentia*). За результатами проведеного дослідження сформульовано такі висновки.

1. На підставі ретроспективного аналізу наукових джерел та досліджень зроблено висновок, що інститут *in absentia* має глибокі історичні корені та розвився протягом усього часу існування кримінального процесу, в межах обвинувального, розшукового (інквізиційного) та змішаного (слідчо-судового) типів. Виокремлено два періоди розвитку досліджуваного інституту: *I період* – зародження інституту здійснення кримінального провадження за відсутності особи, витоки формування його окремих елементів (з моменту зародження державності на теренах сучасних українських земель (IX – X ст. ст.) до 1864 року); *II період* – розвиток інституту здійснення кримінального провадження за відсутності особи (з 1864 року по теперішній час) із проходженням різних етапів його формування, закріпленням на нормативному рівні певного порядку здійснення.

Сформульовано та охарактеризовано етапи регламентації спеціального судового провадження у період незалежності України з 1991 року, а саме: *I етап*: 24.08.1991 – 18.11.2012 р. – період дії положень КПК України 1960 роки, якими закріплено умови розгляду справи в засіданні суду першої інстанції за відсутності підсудного та не визначено порядок здійснення такого судового провадження, гарантії прав підсудного; *II етап*: 19.11.2012 – 15.01.2014 р.р. – початковий період дії положень КПК України 2012 року, під час якого було відсутнє унормування спеціального судового провадження; *III етап*: 16.01.2014 – 2.02.2014 р. – унормування процедури здійснення заочного кримінального провадження (шляхом доповнення окремої глави КПК України 41-1 «Заочне кримінальне провадження»), яка фактично не була застосовною внаслідок недосконалої регламентації та короткого періоду дії даних положень; *IV етап*:

3.02.2014 – 30.10.2014 р. – дія положень КПК України 2012 року, в яких відсутнє унормування спеціального судового провадження; *V etiam*: 31.10.2014 р. – по теперішній час – закріплення спеціального судового провадження у сучасному вигляді з неодноразовими нормативними трансформаціями.

2. Сутність спеціального судового провадження розкрита крізь призму прояву диференціації кримінальної процесуальної форми. Доведено, що кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*), що охоплює спеціальне досудове розслідування і спеціальне судове провадження, займає особливу «нішу» у національному кримінальному процесі, знаходячись «на перехресті» спрощеної та ускладненої кримінальної процесуальної форми. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, і зокрема, спеціальне судове провадження, слід віднести до особливих порядків кримінального провадження, оскільки порядок його здійснення обумовлений наявністю відмінностей порівняно зі звичайним порядком.

З'ясовано функціональне призначення спеціального судового провадження, яке полягає у таких аспектах: по-перше, дотриманні балансу прав потерпілого та обвинуваченого, який ухиляється від кримінальної відповідальності, по-друге, забезпеченні невідворотності притягнення особи, яка ухиляється, до кримінальної відповідальності та її покарання після з'явлення або доставлення до суду; по-третє, забезпеченні офіційного осуду держави осіб, які вчинили кримінальні правопорушення; по-четверте, забезпеченні розгляду кримінального провадження в розумні строки та збереженні доказів, які з плином часу можуть зникнути, втратити властивості.

3. Розкрито зміст підстав та умов здійснення спеціального судового провадження. Фактичні підстави здійснення давного провадження визначено у ч. 5 ст. 139 КПК України. Умови здійснення спеціального судового провадження чітко не визначені у законі як такі, але виокремлені нами як обставини, що роблять можливим здійснення спеціального судового провадження. Такими умова є: 1) вік особи (обвинуваченим є неповнолітній); 2) обвинувачення особи

у вчиненні певних видів злочинів, зазначених у ч. 2 ст. 297-1 КК України; 3) переховування обвинуваченого від органів суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; 4) обізнаність обвинуваченого про розпочате кримінальне провадження.

З урахуванням аналізу полярних позицій, що містяться у судовій практиці та наукових джерелах, про початковий момент міжнародного розшуку, як підстави здійснення спеціального судового провадження, зроблено висновок, що ухвала суду про розшук обвинуваченого є юридичною підставою для здійснення розшуку особи і відповідно з моменту її винесення розпочинається процедура міжнародного розшуку під час судового провадження. Після винесення ухвали починається її виконання і відповідно безпосередньо здійснюється розшук особи. Запит публікації Генеральним секретаріатом Інтерполу Червоного оповіщення є засобом здійснення такого розшуку.

4. Запропоновано під порядком здійснення спеціального судового провадження розуміти сукупність виняткових процесуальних норм, які регламентують особливу процедуру судового розгляду кримінального провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*). Доведено, що цей порядок виконує функцію гарантування балансу між ефективністю правосуддя та захистом прав і свобод усіх учасників процесу. Він покликаний унеможливити зловживання процесуальними механізмами, забезпечити рівність сторін, прозорість судочинства та дотримання принципу справедливого суду навіть за умов відсутності обвинуваченого (підсудного), а також захистити від повторного притягнення до відповідальності за одні й ті самі обставини.

Виокремлено й охарактеризовано такі елементи порядку здійснення спеціального судового провадження: 1) ініціювання здійснення спеціального судового провадження: подання прокурором клопотання про здійснення спеціального судового провадження; надання прокурором доказів, що обвинувачений знав або повинен був знати про кримінальне провадження, а також ухилився від явки до суду; 2) розгляд клопотання судом, перевірка обґрунтованості підстав для здійснення спеціального судового провадження,

заслуховування сторін та ухвалення рішення щодо можливості його здійснення; 3) забезпечення обов'язкової участі захисника на всіх етапах провадження для гарантування права обвинуваченого на правничу допомогу; 4) інформування обвинуваченого про проведення процесуальних дій, рішення суду; 5) повне, всебічне й неупереджене дослідження судом усіх доказів у кримінальному провадженні; 6) здійснення судового розгляду з урахуванням можливості відновлення загального порядку провадження у випадку появи обвинуваченого або усунення причин його відсутності, що передбачає початок розгляду справи заново за загальними правилами.

Доведено необхідність удосконалення нормативних положень щодо належного повідомлення підозрюваного, обвинуваченого під час здійснення кримінального провадження в порядку *in absentia*, зокрема запропоновано внести зміни до КПК України, що передбачатимуть: а) обов'язок органу досудового розслідування та прокурора фіксувати всі вжиті заходи щодо встановлення засобів зв'язку з обвинуваченим, серед іншого через Інтернет, соціальні мережі, електронну пошту, месенджери, а також спроби зв'язку через родичів або інших осіб, яким відомо місце перебування обвинуваченого; б) доповнення ч. 8 ст. 135 КПК України нормою, яка зобов'язує суд, у випадку розгляду справи за відсутності обвинуваченого, перевіряти не лише факт направлення повісток, а й реальні докази того, що обвинувачений мав можливість дізнатися про провадження щодо нього (наприклад, результати моніторингу його активності в мережі Інтернет, підтвердження прочитання повідомлень тощо); в) перелік додаткових заходів, які мають бути вжиті при неможливості вручення повістки за офіційною адресою, зокрема публікація інформації про судовий розгляд у відкритих реєстрах, на офіційних вебсайтах органів влади та у медіа; г) встановлення, що у разі доведення неможливості вручення повідомлення за жодним із можливих каналів зв'язку, суд має мотивувати в рішенні вичерпність вжитих заходів та підтвердити, що не було порушено права обвинуваченого на захист. З урахуванням висловлених пропозицій сформульовано новий зміст ч. 8 ст. 135 КПК України.

5. Констатовано, що забезпечення права на оскарження судових рішень, ухвалених у порядку спеціального судового провадження, є невід'ємною гарантією забезпечення права на справедливий суд та ключовим міжнародним стандартом, закріпленим у низці актів Ради Європи та ЄС. Проведений аналіз національного регулювання та практики ЄСПЛ засвідчує необхідність чіткого, дієвого та передбачуваного механізму перегляду заочного вироку, оскільки наявні положення КПК України, попри надану загальну можливість апеляційного перегляду, не формують цілісної процедури його реалізації. Акцентовано, що право засудженого *in absentia* на перегляд справи повинно бути ефективним і гарантувати усунення процесуальних порушень, зокрема неналежного повідомлення або об'єктивної неможливості участі у провадженні. Відтак, потребує законодавчого врегулювання порядок оскарження або повторного розгляду вироку, ухваленого у спеціальному судовому провадженні, що сприятиме посиленню гарантій справедливого суду та відповідності кримінального процесу України міжнародним стандартам.

6. Проведений порівняльний аналіз законодавства Боснії і Герцеговини, Хорватії, Грузії, Німеччини, Румунії, Іспанії, Нідерландів, Республіки Молдова та Великобританії (Англії й Уельсу, Північної Ірландії, Шотландії) засвідчив про значну варіативність підходів до регламентації спеціального судового провадження (*in absentia*), що зумовлено різними правовими традиціями, моделями кримінального процесу, історичним досвідом та особливостями міжнародних зобов'язань держав. На підставі порівняльного аналізу законодавства окремих держав а також з урахуванням контексту російської загарбницької війни проти України, що порушує ряд правових і практичних питань, які, на сьогодні, не мають чіткого вирішення, сформульовано перспективи імплементації зарубіжних підходів у національне кримінальне процесуальне законодавство.

7. Доведено, що підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження є багатовекторним процесом, що потребує комплексного підходу до вдосконалення законодавчої, організаційної та матеріально-технічної

складових системи кримінальної юстиції. Встановлено, що основними напрямами підвищення ефективності здійснення спеціального судового провадження є: вдосконалення нормативно-правового регулювання, серед іншого гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами та правом ЄС; реформування організаційної структури системи кримінальної юстиції; модернізація матеріально-технічного забезпечення; підвищення рівня професійної підготовки суддів, працівників апарату суду та адвокатів, зокрема щодо міжнародних стандартів, етичних норм і особливостей спеціальних процедур; активізація просвітницької діяльності (проведення освітніх ініціатив, тренінгів, інформаційних кампаній для формування високого рівня правової культури серед учасників судового провадження і громадськості, залучення громадськості до контролю за прозорістю судового розгляду); створення Реєстру спеціалізованих захисників для залучення через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги адвокатів із спеціальною підготовкою до проваджень *in absentia*, особливо у кримінальних провадженнях, що стосуються воєнних злочинів і злочинів проти основ національної безпеки.

З метою удосконалення нормативно-правового регулювання спеціального судового провадження запропоновано на законодавчому рівні: а) уніфікувати термінологію й дефініції, зокрема визначити в положеннях КПК термін «спеціальне судове провадження», яке наразі відсутнє; б) закріпити особливості спеціального судового провадження окремим параграфом § 3 «Особливості спеціального судового провадження» у главі 30 «Особливі порядки провадження в суді першої інстанції»; в) уточнити підстави для здійснення спеціального судового провадження; із цієї метою доведено авторську позицію щодо доцільності виключення ч. ч. 1, 2 ст. 111-1 та ст. 445 КК України із переліку злочинів, які наведені у ч. 2 ст. 297-1 КПК України, щодо яких можливо здійснювати спеціальне досудове розслідування та спеціальне судове провадження та відповідно сформульовано новий зміст абз. 1 ч. 2 ст. 297-1 КПК України; г) вдосконалити порядок розгляду доказів під час спеціального судового провадження відповідно до Резолюції Комітету Міністрів Ради

Європи (75) 11, забезпечивши проведення судового розгляду в загальному порядку, навіть за відсутності обвинуваченого, з наданням захисту права повноцінно втручатися в цей процес, серед іншого щодо дослідження доказів; г) законодавчо закріпити обов'язок захисника використовувати всі законні канали для встановлення зв'язку з обвинуваченим та фіксувати всі спроби для уникнення звинувачень у формальному підході, з урахуванням чого запропоновано ст. 47 КПК України доповнити частиною 5; д) вдосконалити систематизацію та характеристику елементів порядку здійснення спеціального судового провадження, включаючи забезпечення обов'язкової участі захисника на всіх етапах провадження та інформування обвинуваченого про прийняті судові рішення, закріплення порядку подання прокурором клопотання про здійснення спеціального судового провадження та його розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук А., Волкова Н., Мазур М. та ін. JUSTTALK#9. In absentia під час окупації: місія нездійсненна? Discussion Paper. *Justtalk*. URL: <https://justtalk.com.ua/post/justtalk9-in-absentia-pid-chas-okupatsii-misiya-nezdijsnenna-discussion-paper>.
2. Бажанов М.І. Законність і обґрунтованість основних судових актів у радянському кримінальному судочинстві : автореф. дис. д-ра юрид. наук. Харків, 1967. 34 с
3. Безпятченко Д. І. Класифікація судових рішень суду I інстанції у кримінальному провадженні України. Одеса, 2020. 38 с.
4. Бондаренко В. Умови ефективності застосування адміністративно правових норм. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/37391/1/6_32-37.pdf
5. Булдакова К. Поняття ефективності судового контролю у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. *Юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 200–206. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.24>
6. Бурлака Я.А. Ухвалення слідчим процесуальних рішень на початку досудового розслідування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4 (91). С. 262–271.
7. Верещак О.І. Дотримання прав і законних інтересів підозрюваного при здійсненні спеціального досудового розслідування у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 801-804. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/202>.
8. Вирок Дніпровського апеляційного суду від 17.09.2024, справа № 201/5875/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121717712>
9. Вирок Запорізького апеляційного суду від 16.05.2024, справа № 333/3218/23/. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119362730>
10. Вирок Миколаївського апеляційного суду від 30.10.2020, справа № 490/6729/16-к URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92552772>

11. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 14 липня 2025 року по справі № 766/5766/24. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/128827971>
12. Вирок Чернівецького апеляційного суду від 26.04.2021, справа № 725/5785/14-к URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96517499>
13. Галаган В., Удовенко Ж. Дотримання засади невторчання у приватне життя під час спеціального досудового розслідування. *Право України*. 2015. № 7. С. 9–15.
14. Глава 24¹ КПК України «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень». Науково-практичний коментар, Практика Європейського суду з прав людини, окремі думки суддів, національна судова практика, листи та узагальнення, міжнародні документи, законодавство України, зразки процесуальних документів, схеми та таблиці / Станом на 07.09.2024р. : наук.-практ. посіб. / автори: Столітній А. В., Шмалення С. В., Членов М. В, Ліллемяе А. А., Баулін О. В. Київ: Норма права, 2024. 536 с.
15. Глинська Н.В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. ... д-ра юрид наук. Харків, 2015. 469 с.
16. Глинська Н.В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 238 с.
17. Гловюк І. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (in absentia) у системі кримінального провадження України. *Право України*. 2015. № 7. С. 16–25.
18. Гловюк І.В. Архітектоніка КПК України в аспекті права ЄС: деякі прогнози. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства*: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лащук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 77–83.
19. Головатий С. Проблемні аспекти реформування кримінального судочинства. *Право України*. 2004. № 3. С. 13–17.

20. Гурін О.Ю. Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування: дис. ... доктора філософії: 081 Право. Одеса, 2025. 267 с.
21. Гуртієва Л. М. Аналіз положень ч. 2 ст. 110 КПК України щодо видів судових рішень. *Правова держава*. 2016. № 23. С. 125–128.
22. Гуртієва Л. М. Частина (етапи) стадії судового розгляду у кримінальному провадженні України. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. - Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2017. - С. 364-366.
23. Гуртієва Л.М., Лукашкіна Т.В. Судові рішення у кримінальному провадженні України : навч.-метод. посібник. Одеса : Фенікс, 2017. 112 с.
24. Дії захисника під час кримінального провадження в суді першої інстанції: методичні рекомендації для адвокатів щодо здійснення захисту, гарантованого державою / Кармазіна К., Грішин Є., Сівак Т.; за заг. ред. Р. Мартиновського, А. Вишневського. ВБО «Українська фундація правової допомоги», Координаційний центр з надання правової допомоги, 2014. 68 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Karmazina_Kateryna/Dii_zakhysnyka_pid_chas_krymin_alnoho_provadzhennia_v_sudi_pershoi_instantsii.pdf.
25. Дрозд В.Г. Концептуальні засади правового регулювання досудового розслідування як стадії кримінального провадження: дис... д-ра юрид. наук. Харків, 2019. 495 с.
26. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків: Міжнародний документ від 28.05.1970. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_341#Text.
27. Заява Верховної Ради України щодо визнання російського режиму терористичним, нелегітимності перебування російської федерації в Організації Об'єднаних Націй і її реформування, відповідальності членів російських політичних партій, що підтримують агресію: Постанова Верховної Ради України від 01.12.2022 № 2787-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2787-IX#Text>

28. Калінніков О. В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного (*in absentia*) в Україні та країнах Європи (порівняльно-правове дослідження). Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 314 с.

29. Калінніков О.В. Генеза законодавства щодо досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*) у період незалежності України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 88-99. DOI: <https://doi.org/10.33270/01201141.88>.

30. Канюка І. М. Принцип процесуальної економії в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Одеса. 2015. 200 с.

31. Карпов О. Н. Використання можливостей міжнародних поліцейських організацій у розшуку злочинів: дис....-ра юрид. наук: 12.00.09. К., 2011. 20 с.

32. Климчук М.П. Обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень як елемент засади законності. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. № 2. Т. 8. С. 55–60.

33. Компанієць Д. Історико-правовий аспект розшукової функції у діяльності поліції. *Право України*. 2003. № 1. С. 142

34. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: конвенція Ради Європи від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Стор. 270. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

35. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями: Міжнародний документ від 07.02.1992, 25.03.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

36. Кримінальний процес: підруч. / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.

37. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

38. Кримінальний процесуальний кодекс України: Резюме від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/annot/4651-17#Text>
39. Кримінально-процесуальний Кодекс України: Кодекс Української РСР від 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1003-05/ed19601228#top>
40. Лапкін А. В. Прокурор у спеціальному досудовому розслідуванні (in absentia). *Правові горизонти*. 2018. С. 107–111. DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i13.p107>
41. Левковець А.Ю. Забезпечення презумпції невинуватості та права бути присутнім під час судового розгляду у ЄС та проблематика гармонізації національного процесуального законодавства із директивою (ЄС) 2016/343 від 09 березня 2016 року. *Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали Круглого столу (22 червня 2023 року) / упор. І.В. Гловюк, Н.Р. Лащук. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 99-103.*
42. Лобойко Л. М. Банчук О. А. Кримінальний процес: навч. посіб. Київ: ВАІТЕ, 2014. 280 с.
43. Мазур М. Під час кримінального провадження за процедурою «in absentia» на одній чаші терезів – інтереси забезпечення ефективності провадження, а на другій – право особи на справедливий суд. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/943591>.
44. Маленко О.В. Інститут заочного провадження в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2019, 247 с.
45. Маленко О.В. Правове регулювання заочного кримінального провадження за КПК України 2012 року: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: «Юридичні науки». 2015. №5. Т. 4. С.66-70.
46. Маляренко В. Т. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві. *Право України*. 2004. № 9. С. 3–12.

47. Малярєнко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: авторєф. дис... д.ю.н. Харків, 2005. 36 с.
48. Малярєнко В.Т. Про заочне провадження у кримінальному судочинстві. *Вісник Верховного Суду України*. №10 (50). 2004. С.5-13.
49. Матвієвська Г. В. Заочне провадження у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків. 2013. 226 с.
50. Матвієвська Г. В. Заочне провадження як форма кримінального судочинства. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3 (39). С. 347–355.
51. Матвієвська Г. В. Теоретичні засади застосування заочного провадження в кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2012. № 18. С. 121–126.
52. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#top
53. Міжнародний розшук та видача особи, яка вчинила кримінальне правопорушення: навчальний посібник / І. В. Басиста, В. І. Галаган, О. М. Калачова, Л. В. Максимів. Київ. 2016. 277 с.
54. Музиченко О.В., Карандась М.В. Актуальні питання спеціального кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 632–635. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/147>
55. Нагорнюк-Данилюк О. О. Історія та розвиток інституту спеціального кримінального провадження в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. С.181-185.
56. Нагорнюк-Данилюк О. О. Поняття, сутність і значення інституту спеціального провадження в кримінальному процесі України. *Право і Безпека*. 2015. № 2. С. 113–120.
57. Нагорнюк-Данилюк О.О. Здійснення судового розгляду в порядку спеціального судового провадження. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 1 (87). С. 173–179. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.1.24>.

58. Нагорнюк-Данилюк О.О. Підстави спеціального судового провадження в кримінальному процесі України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Вип. 2. С. 361–371.

59. Нагорнюк-Данилюк О.О. Проблемні аспекти здійснення спеціального судового провадження. *Правові засоби захисту прав людини в контексті трансформації українського суспільства: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10–12 груд. 2015 р.)*. Київ: Громад. орг. «Фундація науковців та освітян» (ESF), 2015. С. 32–36.

60. Нагорнюк-Данилюк О.О. Процесуальні вимоги до клопотання прокурора про здійснення спеціального судового провадження та його розгляд. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 518–524. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.71>.

61. Нагорнюк-Данилюк О.О. Спеціальне кримінальне провадження в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 238 с.

62. Нагорнюк-Данилюк О.О. Умови спеціального судового провадження в кримінальному процесі України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3. С. 306–309.

63. Оборона І.В. Диференціація кримінального провадження в суді першої інстанції: дис. ... доктора філософії: 081 Право. Хмельницький, 2023. 250 с.

64. Оборона І.В. Диференціація провадження в суді першої інстанції за Статутом кримінального судочинства 1864 року. *Університетські наукові записки*. 2021. № 6 (84). С. 197–207.

65. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду щодо здійснення спеціально процедури кримінального провадження (досудового розслідування та судового розгляду) за відсутності обвинуваченого (in absentia). Рішення, внесені до ЄДРСР, з 2018 року по серпень 2022 року / упоряд.: заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду,

канд. юрид. наук В.В. Щепоткіна правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарат Верховного Суду. Київ, 2022. 23 с.

66. Озерський І.В. Скасування заочного провадження в кримінальному процесі України як передумова суттєвого погіршення прав та законних інтересів потерпілої особи від правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Випуск 24. Том 4. С. 111-115.

67. Онопенко В. Гарантії правосуддя в контексті норм міжнародного права. *Юридична газета*. 2003. № 3. С. 13–17.

68. Павлишин О.В. Оптимізація правозастосовчої діяльності: теоретико-правові та логіко-філософські засади: навч. посіб. Київ: Київський нац. ун-т внутр. справ, 2008. 123 с.

69. Пастух А.Є. Кримінальні процесуальні рішення суду, прийняті за результатами підготовчого провадження: дис. ... докт. філософії: 081 Право. Львів, 2021. 223 с.

70. Патрелюк Д.А. Шляхи підвищення ефективності кримінального переслідування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 749–757. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.125>

71. Пеліхос Є. М. Забезпечення права на захист обвинуваченого у кримінальному провадженні *in absentia* на підготовчому судовому засіданні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. № 2. С. 197–204. URL: <http://nvppp.in.ua/vip/2022/2/31.pdf>

72. Пеліхос Є.М. Забезпечення права на ефективний захист у кримінальному провадженні *in absentia*. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 725–728. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/185.pdf

73. Пеліхос Є.М. Забезпечення права на захист підозрюваного, обвинуваченого при здійсненні спеціального кримінального провадження (*in absentia*): дис. ... доктора філософії: 081 Право. Київ, 2022. 256 с.

74. Пеліхос Є.М. Реалізація права на захист під час судового розгляду у спеціальному кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 405–409. URL: http://lsej.org.ua/7_2022/98.pdf

75. Песцов Р. Г. Заочне провадження в кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 191 с.
76. Песцов Р. Г. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12:00:09. Ірпінь, 2012. 27 с.
77. Песцов Р. Г. Історичний розвиток інституту заочного провадження в кримінальному процесі України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 18 : Економіка і право. 2010. Вип. 11. С. 90-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2010_11_16.
78. Під час кримінального провадження за процедурою «in absentia» на одній чаші терезів – інтереси забезпечення ефективності провадження, а на другій – право особи на справедливий суд. Сайт «Судова влада України». 22.05.2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/943591>.
79. Погорецький М.А., Старенький О.С. Оголошення особи в міжнародний розшук: проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. № 4. 2018. С. 71-88.
80. Пожар В.Г. Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України : навч.-метод. Посібник / Ю.П. Аленін, В.Г. Пожар, І.В. Гловюк [та ін.]. Одеса : Фенікс, 2012. 138 с.
81. Посібник з написання судових рішень у цивільному і кримінальному судочинстві. Київ.: Ваіте, 2016. 206 с.
82. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.02.2024 (справа № 415/2182/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176>
83. Постанова Верховного Суду від 01.04.2021. Справа № 759/2992/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95946565>.
84. Постанова Верховного Суду від 04.10.2023. Справа № 759/9489/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114086683>.

85. Постанова Верховного Суду від 04.11.2021. Справа № 326/1385/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101100299>.
86. Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2024 року у справі № 761/21398/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121697931>
87. Постанова Верховного Суду від 10.03.2020. Справа № 242/3982/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88322620>.
88. Постанова Верховного Суду від 13.06.2019. Справа № 607/9498/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82492181>.
89. Постанова Верховного Суду від 17.04.2024. Справа № 296/10812/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118592526>.
90. Постанова Верховного Суду від 19.07.2022. Справа № 727/13085/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359481>.
91. Постанова Верховного Суду від 20 грудня 2023 року у справі №759/22254/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115822485>
92. Постанова Верховного Суду від 25.01.2021. Справа № 461/4987/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94452913>.
93. Постанова Верховного Суду від 27.10.2021. Справа № 759/7443/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100734866>.
94. Постанова Верховного Суду від 30.05.2024. Справа № 127/26784/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119493859>.
95. Постанова Верховного Суду України від 19.03.2015 р (справа № 5-1к15). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/43555549>

96. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18 березня 2019 року по справі № 756/9514/15-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80633675>

97. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України: Закон України від 28.01.2014 № № 732-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/732-18#top>

98. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 року № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#top>.

99. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо невідворотності покарання осіб, які переховуються на тимчасово окупованій території України або в районі проведення антитерористичної операції: Закон України від 15.01.2015 року № 119-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-19#Text>

100. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року: Закон України від 23.02.2014 № 767-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-18#Text>

101. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 року № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>

102. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження: Закон України від 16.01.2014 № 725-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725-18#Text>.

103. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні: Закон України від 10.11.2015 року № 769-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

104. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження» Закон України від 16.03.2017 року № 1950-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1950-19#Text>

105. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення окремих положень у зв'язку із здійсненням спеціального досудового розслідування: Закон України від 27.04.2021 року № 1422-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-20#Text>

106. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо заочного кримінального провадження: Закон України від 16.01.2014 № 725-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725-18#Text>.

107. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 07.10.2014 року №1689-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1689-18#top>

108. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24.03.2022 року № 2160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>

109. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: Закон України від 14.04.2022 року № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20#Text>.

110. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом: Закон України від 21.03.2023 року № 2997-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2997-20#Text>

111. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 09.10.2024 року № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

112. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених: Закон України від 28.07.2022 року № 2472-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2472-20#Text>

113. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 511-550/0/4-13 від 04.04.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13#Text>

114. Про забезпечення прав і свобод громадян а правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#top>

115. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол: Наказ МВС України, Офісу Генерального прокурора, НАБУ, СБУ, ДБР, МФУ, МЮУ №613/380/93/228/414/510/2801/5 від 17.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text>.

116. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 28.02.2025 № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text>.

117. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: Постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#n9>

118. Про правонаступництво України: Закон України від 12.09.1991 № 1543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>

119. Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України; Акт від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.

120. Протидія злочинності та адаптація кримінального законодавства і права України до законодавства і права Європейського Союзу : монографія / В.К. Матвійчук, О.Є. Гіда, Р.Б. Прилуцький [та ін.]; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. В.К. Матвійчука. Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2014. 552 с.

121. Пчеліна О.В. Баланс публічних і приватних інтересів під час реалізації права на захист у спеціальному кримінальному провадженні (in absentia). *Фінансова політика: теоретичні та практичні аспекти юридичної науки. Збалансування приватних прав та публічного інтересу в умовах воєнного стану*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 03 квітня 2025 р.). Ірпінь: Державний податковий університет, 2025. С. 169–171.

122. Пчеліна О.В. Поняття, ознаки та види процесуальних рішень у кримінальному провадженні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Том 3 № 5. С. 256 – 261.

123. Пчеліна О.В. Реалізація права на захист у спеціальному кримінальному провадженні (in absentia): баланс публічних і приватних інтересів. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*. 2025. № 8 (38). С. 585–597. DOI [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8\(38\)-585-597](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-585-597).

124. Рекомендація № R (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо спрощення кримінального правосуддя: ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи 17.09.1987 (неофіційний переклад). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_87_18_1987_09_17.pdf

125. Рішення Європейського Суду з прав людини по справі «*Colozza v. Italy*» від 12 лютого 1985 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57462>

126. Рішення Європейського Суду з прав людини по справі «*Håkansson and Stureson v. Sweden*» від 21 лютого 1990 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57638>

127. Рішення Європейського Суду з прав людини по справі «*Poitrimol v. France*» від 23 жовтня 1993 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57858>

128. Рішення Європейського Суду з прав людини по справі «*Stoyanov v. Bulgaria*» від 31 січня 2012 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-108856>

129. Романюк М. Сутність спеціального судового провадження як прояву диференціації кримінальної процесуальної форми. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 4. С. 254–261. DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-4-36>.

130. Романюк М.Ф. Відповідність процедури вручення процесуальних документів обвинуваченому під час здійснення спеціального судового провадження практиці ЄСПЛ. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 559–561.*

131. Романюк М.Ф. Міжнародно-правова основа здійснення спеціального судового провадження. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2024. № 2. С. 65–71. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2024.2.08>.

132. Романюк М.Ф. Регламентация спеціального судового провадження в законодавстві окремих іноземних держав. *Європейські перспективи*. 2025. № 2. С. 156–165. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.2.21>

133. Романюк М.Ф. Функціональне призначення спеціального судового провадження. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку*: тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.), С. 41–43. URL: <https://doi.org/10.32782/PPSS.2024.2.11>

134. Сердюк В. Заочне кримінальне провадження допоможе захистити тих громадян, чиї кривдники переховуються. *Закон і бізнес*. 25.01-31.01.2014. URL: https://zib.com.ua/ua/48452-vvedennya_zaochnogo_kriminalnogo_provadzhennya_prokomentuvav.html

135. Словник української мови: Академічний тлумачний словник української мови в 11 томах. URL: <https://sum11.com.ua/pidstava/>

136. Словник: Портал української мови та культури: URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0>

137. Сокира Л. Спрощений порядок розгляду кримінальних справ. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 9. С. 74–78.

138. Спора Г.І. Судовий розгляд кримінального провадження за відсутності обвинуваченого: визначення поняття інституту, його особливості та мета функціонування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Випуск 74. 2023. Ч. 2. С. 196-201. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.31>

139. Справа МН17: Гіркіну, Дубинському та Харченку суд Гааги призначив довічне ув'язнення. *Суспільне новини*. URL:

<https://suspilne.media/318650-sprava-mh17-sud-v-gaazi-ogolosiv-virok-obvinuvacnim/>

140. Тайлієва Х.Р. Судові рішення у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук. за спеціальністю: 12.00.09. Київ: НАВС. 211 с.

141. Татаров О. Заочний розгляд очима Європи. Сайт «Судова влада України» 26.02.2015. URL: <https://shr.od.court.gov.ua/sud1532/pres-centr/novini/156996/>

142. Татаров О. Ю. Заочне провадження в кримінальному судочинстві України: проблеми та перспективи реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія: Право*. Ужгород, 2014. Вип. 29, ч. 2, т. 2. С. 125–130.

143. Тетерятник Г. К. Уніфікація та диференціація процесуальної форми: синергетичний підхід. *Верховенство права*. 2017. № 1. С. 136 - 143.

144. Трофименко В. М. Заочна форма кримінального провадження та її значення для захисту прав і законних інтересів сторін. *Форум права*. 2012. № 4. С. 913–918.

145. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації кримінального процесу України: дис. ... доктор. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 437 с.

146. Трубніков В. М., Слінько Д.С. Реалізація засад кримінального провадження в процесуальній формі заочного кримінального судочинства. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. Право*. Харків, 2014. № 1137, вип. 18. С. 177–181.

147. Удалова Л.Д., Письменний Д.П. Здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого. *Право України*. 2015. № 7. С. 51–57.

148. Ухвала Бабушкінського районного суду м Дніпропетровська від 21.12.2017. Справа № 200/9053/1. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71244769>.

149. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 26.03.2025. Справа № 991/13373/24. *БАКС вирішив*. URL: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/documents/126242976>.

150. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 28.07.2020, справа № 991/5453/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90719293>

151. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 18.03.2024, (справа № 953/3177/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117731084>

152. Ухвала Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 25.02.2019. Справа № 233/6358/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80073596>.

153. Ухвала Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 29.05.2024, справа №205/3560/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119357104> Ухвала про здійснення спеціального судового провадження від 11.10.2024 р. (справа № 991/3227/24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122274892>

155. Ухвала Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 05.12.2019. Справа № 236/708/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86156519>.

156. Ухвала Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 27.07.2017. Справа № 243/3563/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67973566>.

157. Фоміна Т.Г. Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (in absentia): трансформації законодавства та сучасне унормування. *Право і безпека*. 2025. № 97 (2). С. 147–161.

158. Харковець Ю.М. Інститут судових рішень в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 240с.

159. Хахуцяк О.Ю., Верещак О.І. Проблеми оголошення особи у міжнародний розшук в контексті спеціального досудового розслідування (in absentia). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 300-303. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/75>

160. Цибульник Г.І. Роль прокурора під час здійснення спеціального судового провадження (in absentia). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 178–182. DOI <https://doi.org/10.15421/392169>.

161. Чорнобук В.І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Одеса, 2007. 19 с.

162. Шаренко С., Шило О. Спеціальне досудове розслідування і судове провадження: проблемні питання правового регулювання. *Право України*. 2015. № 7. С. 58–65.

163. Шило О.Г. До питання щодо диференціації кримінально-процесуальної форми. *Право України*. 2010 . № 9. С. 180-186.

164. Шульгін С. Поняття процесуального рішення слідчого, прокурора на стадії досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 206–210.

165. Шульгін С.О. Оцінка доказів слідчим і прокурором при прийнятті процесуальних рішень у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Дніпро, 2021. 20 с.

166. Шумейко Д.О. Клопотання про здійснення спеціального судового провадження та його розгляд. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 1 (67), том 2. С. 161–168. DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-2.26>.

167. Шумейко Д.О. Особливості здійснення судового розгляду у спеціальному кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 435–438. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/105>.

168. Шумейко Д.О. Судові рішення у спеціальному судовому провадженні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2(23), Том 3. С. 309 – 312.

169. Шуневич К., Андрухів О. Процедура in absentia у кримінальних провадженнях за фактами СНПК. *ЮРФЕМ*. URL: <https://jurfem.com.ua/in-absentia-crsv/>

170. Щодо процедури судового розгляду в спеціальному судовому провадженні за відсутності обвинуваченого: in absentia. *Advokat Post Інформаційне агентство*. URL: <https://advokatpost.com/shchodo-protsedury-sudovoho-rozhliadu-v-spetsialnomu-sudovomu-provadhenni-za-vidsutnosti-obvynuvacheno-ho-in-absentia>

171. A race against time. Successes and Challenges in the Implementation of the National War Crimes Processing Strategy of Bosnia and Herzegovina. June 2022. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/0/521149.pdf>

172. Affaire Mariani c. France (Requête no 43640/98): Arrêt du 31 mars 2005. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22sort%22:%5B%22kupdate%20Descending%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-68677%22%5D%7D>.

173. Case of A. and others v. the United Kingdom. (Application no. 3455/05). Judgment 19 February 2009. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403>

174. Case of Coniac v. Romania. Judgement on 6 October 2015. URL: <file:///C:/Users/oshta/Downloads/CASE%20OF%20CONIAC%20v.%20ROMANIA.pdf>;

175. Case of Kamasinski v. Austria (Application no. 9783/82): Judgment of 19 December 1989. *European Court of Human Rights*. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57614%22%7D%7D>.

176. Case of Krombach v. France. (Application no. 29731/96). Judgment. 13 February 2001. *European Court of Human Rights*. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59211> .

177. Case of Lobzhanidze and Peradze v. Georgia. Judgment on 27 February 2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-201336%22%7D%7D>;

178. Case of *Medenica v. Switzerland*. (Application no. 20491/92). Judgment. 14 June 2001. *European Court of Human Rights*. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59518>

179. Case of *Negru v. the Republic of Moldova*. Judgment on 29 September 2023. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-225439%22%5D%7D>

180. Case of *Sanader v. Croatia* (Application № 66408/12): Judgment of 12 February 2015. *European Court of Human Rights*. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-151039>

181. Case of *Sejdovic v. Italy* (Application № 56581/00): Judgment of 01 March 2006. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72629>.

182. Case of *Somogyi v. Italy* (Application № 67972/01) : Judgment of 18 May 2004. *European Court of Human Rights*. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61762>

183. Case of *Van Geyseghem v. Belgium* (Application № 26103/95): Judgment of 21 January 1999. *European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22sort%22:%5B%22kupdate%20Descending%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-58908%22%5D%7D>.

184. Comments On The Law Of Ukraine №725-Vii Of 16 January 2014 On Amendments To The Criminal Procedure Code Of Ukraine Concerning Criminal Proceedings In Absentia. 27 January 2014. 23 c. URL: <https://rm.coe.int/0900001680684173>

185. Criminal Justice Act of Britain. 2013. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/f3/Ireland_Criminal_Justice_Act_2013_am2018_en.pdf

186. Criminal Procedural Act of Croatia. 03.07.2009. URL: https://www.vsrh.hr/CustomPages/Static/HRV/Files/Legislation__Criminal-Procedure-Act.pdf

187. Criminal Procedure (Scotland) Act. 1995. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/46/contents>

188. Criminal Procedure Act of Spain. 14.09.1882. URL: <https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal%20Procedure%20Act%202016.pdf>

189. Criminal Procedure Code of Bosnia and Herzegovina. 01 March 2003. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/0a301a/pdf>

190. Criminal Procedure Code of Georgia. 09 October 1999. URL: <https://rm.coe.int/georgia-criminal-procedure-code-of-georgia-general-part-section-one-cr/1680ad3cb2>

191. Criminal Procedure Code of Republic of Moldova. 14 March 2003. URL: https://www.unodc.org/cld/uploads/res/document/mda/criminal-procedure-code_html/Criminal_Procedural_Code_ENG.pdf

192. Criminal Procedure Code of Romania. 1 July 2010 (force in 2014). URL: https://www.vertic.org/media/National%20Legislation/Romania/RO_Criminal_Procedure_Code.pdf

193. Criminal Procedure Rules 2020. England, Wales and Northern Ireland. URL: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2020/759/contents>

194. Criminal proceedings in absentia Overview of the European standards regarding criminal proceedings held in absentia. Council of Europe. 2024. URL: <https://rm.coe.int/overview-of-the-european-standards-regarding-criminal-proceedings-held/1680b2d095>

195. Customary IHL. Rule 161. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule161>

196. Declaration of the Ministers of Justice of the Council of Europe on the Occasion of the Informal Conference «Towards Accountability for International Crimes Committed in Ukraine». 5 September 2024, Vilnius, Lithuania. URL: <https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/-/informal-conference-of-the-ministers-of-justice-towards-accountability-for-international-crimes-committed-in-ukraine->

197. Delivering Justice in Bosnia and Herzegovina: An Overview of War Crimes Processing from 2005 to 2010. OSCE. URL: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/e/e/108103.pdf>

198. Directive (EU) 2016/343 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/343/oj>

199. Dutch Code of Criminal Procedure. 1926. URL: herloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/nld/1921/criminal_procedure_code_of_the_netherlands_html/Code_of_Criminal_Procedure_incorporating_amendments_up_to_October_2012.pdf

200. Fomina T., Hlobenko H., Melnyk O., Melnyk V. Differentiation of a criminal procedural form as a condition of development of modern legislation. *Amazonia investiga*. 2020. № 9 (28), pp. 386-393. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.28.04.43>

201. General Comment No. 32. Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/606075?ln=en&v=pdf>

202. German Code of Criminal Procedure. 7 April 1987. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/15/GERM_CPC_en.pdf

203. Global Rights Compliance LLP. Trials in absentia. URL: <https://www.asser.nl/media/795064/grc-trials-in-absentia-english.pdf>

204. In absentia під час окупації: місія нездійсненна? Discussion paper. Сайт JustTalk. 20.03.2020. URL: <https://justtalk.com.ua/post/justtalk9-in-absentia-pid-chas-okupatsii-misiya-nezdijsnenna-discussion-paper>.

205. Karas Elizabeta Ivičević Reopening of Proceedings in Cases of Trial In Absentia: European Legal Standards and Croatian Law. URL: <file:///C:/Users/oshta/Downloads/dduic,+Journal+manager,+16+Ivi%C4%8Devi%C4%87.pdf>

206. Legal and human rights aspects of the Russian Federation's aggression against Ukraine. 7 June 2024. URL: <https://rm.coe.int/legal-and-human-rights-aspects-of-the-russian-federation-s-aggression-/1680afc380>

207. Massimino I.V. ESIL Reflection – The ICC and in-absentia proceedings – Finding a response to the difficulties of executing arrest warrants. URL: <https://esil-sedi.eu/esil-reflection-the-icc-and-in-absentia-proceedings-finding-a-response-to-the-difficulties-of-executing-arrest-warrants-2/>

208. Ministry of Foreign Affairs of Georgia (mfa.gov.ge), available at <https://mfa.gov.ge/en/bilateral-relations/ru>

209. On the criteria governing proceedings held in the absence of the accused: Resolution (75) 11. *Council of Europe Committee of Ministers*. URL: <https://rm.coe.int/09000016804f7581>

210. Opinions of the Lords of Appeal for Judgment in the Cause Regina v Jones (appellant) (on Appeal from the Court of Appeal (Criminal Division)) on 20 February 2002. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/ld200102/ldjudgmt/jd020220/jones-1.htm>

211. Personal Participation in Criminal Proceedings. A comparative Study of Participatory Safeguards and in absentia Trials in Europe, Springer, Cham, 2019, 755 p.

212. Report of the International Commission on the Holocaust in Romania. Chapter 12. URL: <https://www.yadvashem.org/yv/pdf-drupal/en/report/english/1.12-trials-of-war-criminals.pdf>

213. Speech of the Secretary General at the Informal Conference of the Ministers of Justice of the Council of Europe “Towards Accountability for International Crimes Committed in Ukraine”. 5 September 2024. Vilnius, Lithuania. URL: <https://www.coe.int/en/web/secretary-general/-/informal-conference-of-the-ministers-of-justice-of-the-council-of-europe-towardsaccountability-for-international-crimes-committed-in-ukraine->

214. Stamhuis E. In Absentia Trials and the Right to Defend: the Incorporation of a European Human Rights Principle into the Dutch Criminal Justice System. URL: <https://ojs.victoria.ac.nz/vuwlr/article/view/5870/5368>
215. Trial Monitoring Report Georgia. OSCE. 2014. URL: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/6/a/130676.pdf>
216. Trials in absentia. Global Rights Compliance. URL: <https://www.asser.nl/media/795064/grc-trials-in-absentia-english.pdf>
217. UK War Crimes Act 1991. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/13>
218. Zakerhossein Mohammad Hadi In Absentia Proceedings. URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e3314.013.3314/law-mpeipro-e3314?print>
219. Zakon o kaznenom postupku. Croatia. 3 July 2009. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/05/Croatia_Criminal_proc_code_am2009_en.pdf

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Руслан СТРОЦЬКИЙ

16.03. 2026

АКТ

16.03. 2026

м. Львів

№ 24

**Про впровадження результатів дисертації
РОМАНЮКА Михайла Феодосійовича на
тему «Спеціальне судове провадження (in
absentia)» в освітній процес ЛьвДУВС**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти кандидата юридичних наук Юлії ЛЮЗИНСЬКОЇ;
- заступника начальника відділу організації наукової роботи, завідувача відділення організації наукової роботи кандидата юридичних наук Галини САВЧИН;
- декана факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України), доктора юридичних наук, доцента, майора поліції Ігоря ФЕДЧАКА;
- завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України), кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Андрія ХИТРИ;
- завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЧИЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 № 270, розглянула й узагальнила основні положення і результати дисертації Михайла РОМАНЮКА «Спеціальне судове провадження (in absentia)», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Проаналізовано основні результати дослідження РОМАНЮКА М.Ф., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Романюк М.Ф. Сутність спеціального судового провадження як прояву диференціації кримінальної процесуальної форми. Науковий Вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. 2024. № 4. С.254–261. DOI: [DOI https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-4-36](https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-4-36).

2. Романюк М.Ф. Міжнародно-правова основа здійснення спеціального судового провадження. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2024. № 2. С. 65–71. DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2024.2.08>.

3. Романюк М.Ф. Регламентация спеціального судового провадження в законодавстві окремих іноземних держав. Європейські перспективи. 2025. № 2. С. 156–165. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.2.21>

4. Романюк М.Ф. Процесуальний порядок здійснення спеціального судового провадження. Вісник кримінологічної асоціації України. 2025 № 3 (36). С. 330-341. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.3.26>.

5. Романюк М.Ф. Функціональне призначення спеціального судового провадження. Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.), С. 41-43. URL: <https://doi.org/10.32782/PPSS.2024.2.11>

6. Романюк М. Ф. Відповідність процедури вручення процесуальних документів обвинуваченому під час здійснення спеціального судового провадження практиці ЄСПЛ. Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 559-561.

7. Романюк М. Спеціальне судове провадження в міжнародному праві прав людини. Правотворчість у сфері кримінальної юстиції: на шляху від війни до миру: матеріали круглого столу (м. Київ, 10 жовтня 2025 р.) / упоряд. Зоя Загинеї-Заболотенко. Київ, 2025. С. 237-240.

8. Романюк М.Ф. Щодо оскарження судових рішень, прийнятих під час спеціального судового провадження. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 12 грудня 2025 року) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. С. 583-585.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці РОМАНЮКА М.Ф. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі ЛьвДУВС, зокрема при викладанні навчальних дисципліни «Кримінальний процес», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Досудове розслідування», «Складання кримінальних-процесуальних документів на

стадії досудового розслідування» під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Юлія ЛОЗИНСЬКА

Галина САВЧИН

Ігор ФЕДЧАК

Андрій ХИТРА

Ірина КРАВЕЦЬ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Руслан СТРОЦЬКИЙ**АКТ**13.03. 2026

м. Львів

№ 7

**Про впровадження результатів дисертації
Романюка Михайла Феодосійовича на тему
«Спеціальне судове провадження (in
absentia)» у наукову діяльність ЛьвДУВС**

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- заступника начальника відділу організації наукової роботи, завідувача відділення організації наукової роботи кандидата юридичних наук Галини САВЧИН;
- т.в.о. завідувача відділення аспірантури (ад'юнктур) і докторантури Валентини ЛІСОВСЬКОЇ;
- декана факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України). доктора юридичних наук, доцента, майора поліції Ігоря ФЕДЧАКА;
- завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України), кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Андрія ХИТРИ;
- завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх опублікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 року № 270, розглянула й узагальнила основні положення дисертації Михайла РОМАНЮКА «Спеціальне судове провадження (in absentia)», а також публікації, які відображають результати дослідження.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії Михайла РОМАНЮКА «Спеціальне судове провадження (in absentia)» містить науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання у науковій діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема:

1) проведення подальших наукових досліджень з проблем здійснення спеціального досудового і судового провадження;

2) підготовці наукового звіту за темою науково-дослідної роботи з державною реєстрацією «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» (номер державної реєстрації 0124U005075, 2024-2027 рр.);

3) виконання наукових робіт, цитування результатів наукової роботи, підготовки наукових доповідей та фахових статей, які презентують вже отримані результати або присвячені подальшому дослідженню проблем пошуково-пізнавальної діяльності у кримінальному провадженні.

Члени комісії:

Галина САВЧИН

Валентина ЛІСОВСЬКА

Ігор ФЕДЧАК

Андрій ХИТРА

Ірина КРАВЕЦЬ

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:**Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати:**

1. Романюк М.Ф. Сутність спеціального судового провадження як прояву диференціації кримінальної процесуальної форми. *Вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 4. С.254–261. DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2024-4-36>

2. Романюк М.Ф. Міжнародно-правова основа здійснення спеціального судового провадження. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2024. № 2. С. 65–71. DOI <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2024.2.08>.

3. Романюк М.Ф. Регламентация спеціального судового провадження в законодавстві окремих іноземних держав. *Європейські перспективи*. 2025. № 2. С. 156–165. DOI <https://doi.org/10.71404/EP.2025.2.21>

Романюк М.Ф. Процесуальний порядок здійснення спеціального судового провадження. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2025 № 3 (36). С. 330–341. DOI <https://doi.org/10.32631/vca.2025.3.26>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Романюк М.Ф. Функціональне призначення спеціального судового провадження. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку*: тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2024 р.), С. 41–43. URL: <https://doi.org/10.32782/PPSS.2024.2.11>

6. Романюк М. Ф. Відповідність процедури вручення процесуальних документів обвинуваченому під час здійснення спеціального судового провадження практиці ЄСПЛ. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама*: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 квіт. 2025 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 559–561.

7. Романюк М. Спеціальне судове провадження в міжнародному праві прав людини. *Правотворчість у сфері кримінальної юстиції: на шляху від війни до миру*: матеріали круглого столу (м. Київ, 10 жовтня 2025 р.). / упоряд. Зоя Загиней-Заболотенко. Київ, 2025. С. 237–240.

8. Романюк М.Ф. Щодо оскарження судових рішень, прийнятих під час спеціального судового провадження. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні*: матеріали ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 12 грудня 2025 року) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2025. С. 583–585.